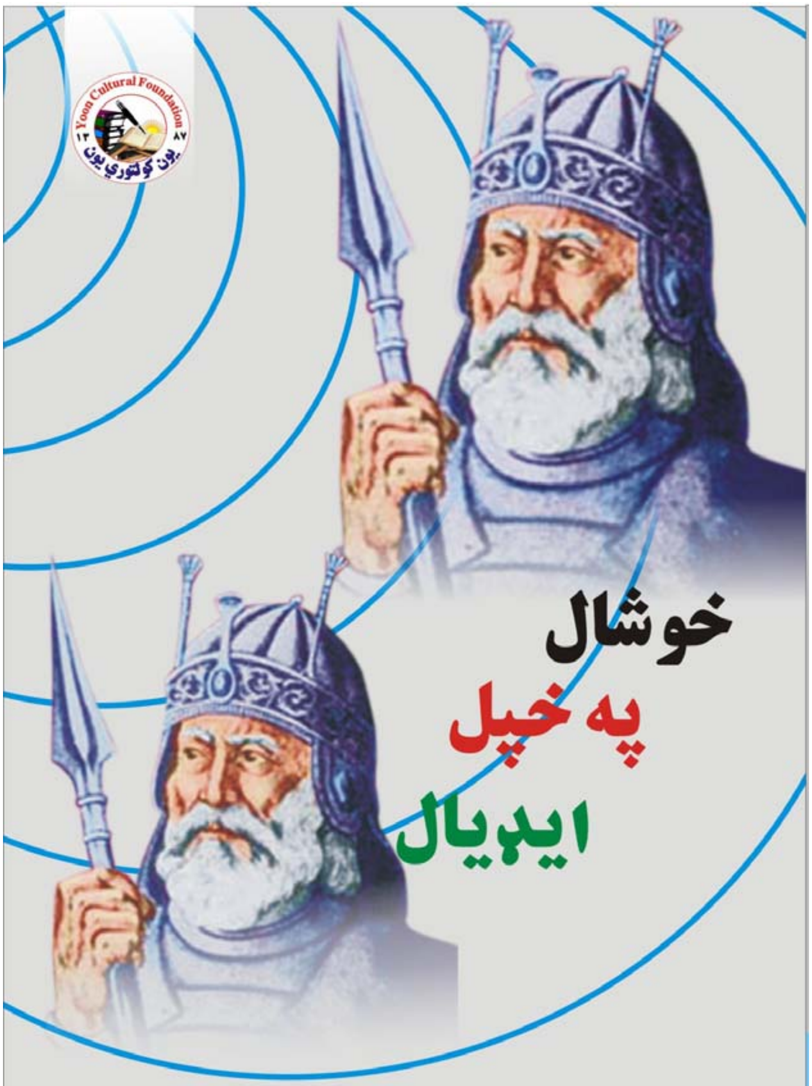

خوشال
په خپل
ایډیال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال په خپل ايډيال

(د ماسټرۍ دورې ليکنې)

محمد اسمعيل يون

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

کتاب نوم:	خوشال په خپل ایډیال
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۳۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۳۲)
کمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	پر دې اثر څو خبرې	الف
۲	د ماسټرۍ دورې دا لیکنې	۱
۲	د خوشال یو تصوفي شعر	۲
۳	تاریخچه سبکهای اشعار پشتو	۱۳
۴	د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونیتا	۴۲
۵	د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني...	۵۳
۶	ښه حاکم او د ښه حاکم په هیله	۶۵
۷	پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه	۷۱
۸	د استاد روهي له نظره د خوشال...	۸۸
۹	شاهنامه احمدشاه ابدالي	۹۶
۱۰	په لغمان کې د شولو کر	۱۱۶
۱۱	پټه خزانه تر عظیم الشان قرآن وروسته	۱۲۹
۱۲	د ځانځاني ښامار سفر	۱۴۹
۱۳	د خوشال د قصایدو روح	۱۶۷
۱۴	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دې اثر څو خبرې

زموږ په ځوانو فرهنګیانو او د کابل پوهنتون په استادانو کې ښاغلی یون داسې ځوان دی، چې فرهنګ ته خدمت یې خپل اصلي کار بللی دی. دی لا د پوهنتون محصل و چې پر شاعرۍ سربېره یې لیکنې کولې، کتابونه یې چاپول او په فرهنګي چارو کې یې برخه درلوده. زمانبه یاد دي چې کله په ۱۳۴۹هـ ش کال په کابل کې د یو شمېر خواخوږو فرهنګیانو له خوا د خوشال فرهنګي ټولنه جوړه شوه، ښاغلی یون د خپل استعداد او همت په وجه د خوشال فرهنګي ټولنې د رهبري هئیت کې د یوه ځوان غړي په توګه خپل موقف تثبیت کړ.

ښاغلي یون ډېر کتابونه او ډېرې مقالې لیکلې دي، د ځینو خپرونو چلوونکی پاتې شوی دی، لنډه دا چې د خپل عمر زیاته برخه یې د فرهنګ خدمت کړی دی. دده ډېر ښه عادت دی چې خپلې لیکنې په خپل لاس چاپوي او خپلو خلکو ته یې وړاندې کوي، ستاسو په لاسو کې دا کتاب د ښاغلي یون د ماسترۍ په دورې پورې مربوطې هغه مقالې دي، چې یې د بېلابېلو مضامینو د کورني کار په توګه یې تهیه کړي دي.

ده اوس دا مقالې راټولې کړې او د دې کتاب له لارې یې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کوي. ښاغلی یون دې خیر یوسي چې دا مقالې یې ساتلې دي، که نه وي د کورني کار لپاره لیکلې مقالې څوک نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتي، يا دا چې په ليکلو يې محضې وار تېر کړی وي او کله هم دا وړ ليکنې د مربوطه مضمون له استاد سره پاتېږي.

ښاغلی يون، لکه خپلې نورې مقالې پر دې مقالو هم زيار ايستلی دی او د مجموعې په توګه يې د چاپ لپاره بيا کتلي دي او دا دی اوس چاپېږي، چې زموږ نور فرهنګيان او فرهنګي کړی، ترې استفاده وکړي.

زه ښاغلي يون ته د دې مجموعې د تهيې او چاپ مبارکي وايم او فرهنګ ته د خدمت په لاره کې يې زيات بری غواړم.

په درناوي

سرمحقق زلمی هېوادمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د ماسټرۍ دورې دا لیکنې

تر یوه اوږد ځنډ وروسته پر (۱۳۸۵) لمریز کال د نباغلي سرمحقق زلمي هېوادمل، استاد مکمل الکوزي او یو شمېر نورو خواخوږو استادانو په هلو ځلو په کابل پوهنتون ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو اودري څانگو کې یو ځل بیا د ماسټرۍ کورسونه پیل شول. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او د یو شمېر نورو همسلکو پوهنځیو ځینو فارغانو په دې پروگرام کې ځانونه شامل کړل. موږ د ماسترۍ ددې دورې لومړي فارغان وو، دوه کاله مو په منظم ډول د ماسټرۍ دوره تعقیب کړه او تر څلورو سمسټرونو منظم تدریس وروسته دا پړاو سرته ورسېد او شپږ میاشتې موده نوره د تېزس لیکلو لپاره ځانگړې شوه، په مجموعي ډول دې دورې دوه نیم کاله دوام وکړ. دماسټرۍ دورې د تدریس په بهیر کې قدرمنو استادانو پر تدریس سر بېره د بېلابېلو ادبي موضوعګانو د څېړنې دندې هم را وسپارلې، چې ځینې یې د لنډو ارزونو، ځینو یې د څېړنیزو او ځینو نورو یې د تحلیلي لیکنو غوښتنه کوله. ما هم په دې بهیر کې د بېلابېلو راسپارل شویو موضوعګانو په هکله لیکنې وکړې او اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد ته مې د کتنې لپاره وروسپارلې ، په دې بهیر کې ځینې لیکنې داسې وې، چې په لاس لیکل شوې وې، یوازې یوه کاپي وه، چې هغه اړوند استاد ته سپارل کېدله، په دې ترڅ کې یو څو داسې لیکنې وې چې کاپي کولو ته یې وخت پیدا نه شو ، خو ځینې لیکنې چې په کمپیوټر لیکل شوې وې، یوه کاپي ترې استاد ته ورکړل شوه او اصل متن یې هم خوندي پاتې شو ، سره له دې چې استادانو تر کتنې وروسته موږ ته بېرته خپلې لیکنې راکولې، خو په دې بهیر کې ځینې لیکنې بېرته زموږ له لاسه وتې او ورکې شوي دي. په دې شپو ورځو کې چې زه د خپلو تېرو کارونو پر اوډون او بیا کتنه بوخت یم، نو د ماسټرۍ دورې پر لیکنو مې هم سترګې ولګېدې.هغه لیکنې چې په کمپیوټر کې خوندي وې او ځینې یې په رسنیو کې هم چاپ شوې وې، هغه مې بیا له سره وکتلې او منظمې مې کړې، خو په دې ترڅ کې پنځه شپږ عنوانه داسې لیکنې وې، چې ما دماسټرۍ دورې په بهیر کې پر بېلابېلو مسایلو لیکلې وې، خو د هغو په تر لاسه کولو بریالی نه شوم، سره له دې چې ما دخپلو لیکنو د خوندیتوب لپاره له پخوا نه پلان درلود ، خو دا لیکنې چې مې هر څومره په خپل کتابتون کې ولټولې پیدا مې نه کړې، سره له دې چې ددې لیکنو د ځینو کاپۍ مې خوندي کړې هم وې،لکه لیک د خوشال له نظره، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ګرامر په اړه يوه ليکنه، د استاد الفت د يوه هنري نثر ارزونه او ځينې نورې ليکنې. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا و، زموږ ځوان ليکوال بايد هڅه وکړي، چې تر دې وروسته د خپلو علمي، څېړنيزو او نورو هغو ليکنو چې پر بيا چاپ او خونديتوب ارزي، ضرور د هغو يوه يوه يا دوه کاپۍ له ځان سره خوندي کړي او که په رسنيو کې چاپ شوي هم وي، بايد چاپي او ناچاپي يوه يادوه کاپۍ ولري،کله که دی او يا هم نور څوک وغواړي دده د بېلابېلو ليکنو ټولګه يا ټولګې چاپ کړي، نو له ستونزو او کړاوونو سره به مخامخ نه شي. عمر ډېر لنډ ، تنګ او مصروف دی، زموږ راتلونکی نسل به تر موږ څو ځله زيات بوخت وي او وخت به هغوی ته رښتيا هم د سرو زرو ارزښت ولري، نو که زموږ هر ليکوال خپله ټوله پانګه خوندي نه کړي، نو له راتلونکي پښت څخه دې هم دا هيله نه کوي او نه دې راتلونکي پښت، د ماضي پر کارونو مصروفوي. پښتنو ته بلا ډېر کار پروت دی، که زموږ راتلونکی نسل پر ماضي مصروف شي، نو د هغوی خپل کارونه به څوک سرته ورسوي؟ زه د يوه شعوري افغان په توګه نه غواړم د خپل کړي کار بار راتلونکي نسل ته پرېږدم، څه مې

کړي؟ ښه دي که خراب؟ نيمګړي دي که پوره؟ کړه دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناکره؟ خپله یې باید راټول کړم او د خپل کار ثمر په خپله راتلونکي پښت ته وړاندې کړم، که زما د کار او نظر له یوې برخې هم زما خپل هېواد او هېوادوالو ته ګټه ورسي، نو دا به زما لپاره د ژوند په پاتې ورځو شپو کې د روحي ارامۍ سبب شي او که تر ژوندانه وروسته راته د خپل ملت افراد د دعا لاسونه پورته کړي، نو لوی څښتن به مې پر ګناهونو پرده وغوړوي او د ابدي نېکمرغۍ لاره به راته پرانیزي. دالیکنې زما دماسترۍ دورې د هغو لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تدریس پر مهال د کورنیو دندو په توګه مورږ ته استادانو راسپارلې وې. پوره باور دی چې که د ماسترۍ دا دوره نه وای او یا هم د استادانو د زیار،زحمت او سپارښتنو او غوښتنو ټینګار نه وای، نو پوره یقین دی چې نه به دا لیکنې وې او نه به دا ټولګه. نو دلته ضروري ګڼم چې له قدرمنو استادانو: سرمحقق زلمي هېوادمل، پوهاند ډاکټر زېورالدین زېور، پوهنواله ډاکټره زرغونه زیور ربښتین، استاد حبیب الله جاج پښتونزوی، قدرمن استاد اورمړ، استاد سعدالدین شپون، استاد اڅک، استاد اسدالله غضنفر، هندي استاد شاستری محمد حنیف اونورو هغو قدرمنو استادانو چې په مستقیم او نامستقم ډول یې زه ددې لیکنو د لیکنې جوګه کړی یم، مننه وکړم او کور ودانی ورته ووایم. د ماسترۍ دورې له نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارغانو څخه مې هم دمننې تر څنګ دا هیله ده چې د خپلې دې دورې لیکنې سره منظمې او خوندي کړي، په دې ډول به مو د پښتو ادب د خدمت په لار کې یو ګام پورته کړی وي.

دا اثر مې ځکه د ((خوشال په خپل ایډیال)) په نامه ونوموه چې اکثره لیکنې په کې د خوشال بابا په باب دي، بل کوم معیارونه چې بابا د خپل یو ایډیال شخص (سړي) لپاره ټاکلي، تر ډېره بریده دی په خپله پر همغو معیارونو برابر او پوره دی، یانې د خوشال ایډیال خپله خوشال دی او کېدی شي محمدګل خان مومند او ځینې نور پښتانه مشران هم د خوشال د ایډیال شخص معیارونه پوره کړي.

خپلې ملي ژبې، ملي ادب او خپل ملت ته د ډېرو خدمتونو په هیله

په درنښت
محمد اسمعیل یون
ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل- افغانستان
۱۳۸۷ ل کال د مرغومي ۱۲مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال يو تصوفي شعر

خوشال بابا يو اړخيز شخصيت دی، خو د خوشال څو اړخيز شخصيت لا په هر اړخيز ډول څېړل شوی او شنل شوی نه دی. تراوسه پورې د بېلابېلو کورنيو او بهرنيو خوشال پېژندونکو له خوا د خوشال په باب په لسګونو مستقل او په زرګونو عنوانه متفرقه ليکنې چاپ شوي دي، خو بيا هم د خوشال شخصيت نورې څېړنې او شننې ته اړتيا لري. خوشال يو شاعر و، ليکوال و، تاريخپوه او تېر پوه و، طبيب او رنځپوه و، جګړن او تورزن و، فلسفي و، ښکاري و، اروا پوه و، سياستوال او سياستپوه و او د کامل مومند په اصطلاح "لنډه دا چې څه نه و چې دی نه و "يانې هر څه و، خو تراوسه پورې لا د خوشال د شخصيت ډېر اړخونه ناڅېړلي او ناشنلي پاتې دي. د خوشال د شخصيت له دې ناڅېړلو اړخونو څخه يو هم د خوشال د شخصيت (تصوفي) اړخ دی. که څه هم يو شمېر پخو ليکوالو لکه دوست محمد خان کامل مومند، سيد رسول رسا، امير حمزه شينواري، سرمحقق زلمي هېوادمل او محمد آصف صميم د خوشال د شخصيت دې اړخ ته هم نغوتې او اشاري کړې، خو لکه څنګه چې د خوشال د شخصيت د رزم او بزم خوا څېړل شوې، دا خوا هغومره نه ده څېړل شوې. حمزه بابا د خوشال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابا د یوه تصوفي شعر پر یوه بیت: ((په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم ـــ چې له ډېرې پیــدایې ناپدیـد شـو)) ، یـوه ځـانګړې رسـاله لیکلــې ده او دا شــعر یــې د وحــدة الوجــود او وحدة الشــهود د فلسفې په رڼا کې څېړلی دی. خوشال بابا او حمزه بابا په تصوف کې د یوې ځانګړې طریقې خاوندان وو، نو ځکه خو حمزه بابا ته د خوشال دې شعر د مانا له پلوه ډېر ارزښت درلود، نو ځکه یې دا بیت پـه هـر اړخیـزډول څېړلـی دی. تصوف او عرفـان پـه حقیقت کې د خوشال د شاعرۍ یوه ځانګړې او اساسي برخه ده، چې د هغې د بېلابېلو خواوو له څېړنې او شننې څخه مونږ تـه یـو متقــي، زاهـد، پرهېــزګار او صـوفي خوشــال راڅرګنــدېږي. د خوشـال زیـاتره تصـوفي او عرفـاني افکـار د هغـه رباعیـاتو او څلوریزو کې خوندي شوي او بیا دې عرفاني رڼا غزلو، قصیدو او د خوشال نورو شعرونو ته هم لاره کړې ده. د خوشال پـه نـږدې (زرو غزلـو) کـې داسـې غزلـې هـم شـته، چـې ټـولې تصـوفي او عرفاني رنګ لري او داسې غزلې هم شته، چې یو یا څو بیتونه یې تصوفي رنګ او خوند لري او نور بیتونه یې د ژوندانـه نـورو خواو ته وقف شوي دي. همدا عملیه پـر ځینو قصیدو او د شـعر پـر نـورو فورمونو هم تطبیقېږي. د غـزل یـوه ځانګړنـه همـدا ده، چې د یو ټولیز او کلي ارتباط د ساتنې او پـالنې ترڅنګ یـې هـر بیـت یـوه خپلواکـه مانـا هـم لـري. د خوشـال بابـا اکثـره غزلـې لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې امتياز څخه پوره برخمنې دي. که څوک غواړي د خوشال بابا د تصوفي او عرفاني افکارو څېړنه وکړي، نو يوه کتاب نه، بلکې د کتابونو ليکنې ته اړتيا ده او که څوک غواړي د خوشال له کلياتو څخه د هغه د تصوفي افکارو پر بنسټ د هغه شعرونه رابېل کړي، نو بيا به هم پام وړ شعرونه شي او که بيا يوازې د خوشال دې تصوفي افکارو ته ښه ځير شي، نو داسې فکر به وکړي، چې خوشال ګڼې له تصوف پرته هډو بل کار نه دی کړی. دغسې که مورږ د خوشال د شخصيت هر اړخ مطالعه کوو، نو له يوه بېل او ځانګړي خوشال سره به مخامخ شو. دلته به د خوشال د تصوفي افکارو د ځلا په خاطر د خوشال هغه غزل راوړو، چې دده کليات پرې پيلېږي او پوره تصوفي اوعرفاني مانا او رنګ لري:

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم يې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاځکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غابن و شونډې، ژبه، خوله سره پر داز کا
يو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند پـــه بنـــد د لاســـو ګـــوتې وبلـــه کېـــږدي
ســـر تـــر پايـــه درســـت صـــورت ســـره يـــو رازکـــا
کـــه څـــوک زر کتابـــه وکښـــي لـــه دې بابـــه
کـــه پـــه کښـــل شـــي زر بـــه نـــور پســـې اغـــازکـــا
هـــر و ېښـــته چـــې پـــه صـــورت بانـــدې ليـــده شـــي
کـــه پـــرې ځيـــر شـــې د شـــناخت ور بـــه درتـــه وازکـــا
خـــاص بنـــده د خـــدای هغـــه ګڼـــه خوشـــاله !
چـــې د ځـــان پـــه معرفـــت يـــې ســـرفرازکـــا.

بابا ددې غزل په لومړي بيت کې د لوی خالق د قدرت علايمو ته اشاره کوي او وايي يو عادي انځورګر يا رسام، چې يوه تابلو يا انځور رسم کړي او هغه بيا چېرته په کوم دېوال يا نندارتون کې کېږدي او خلک يې ننداري ته راشي، نو ټول يې توصيف او ستاينه کوي. د رسام يو ښکلی انځور په ډېرو لفظي ستاينو او مالي قيمت ارزوي، نو کله چې د يو عادي انځور خالق يا انځورګر په دومره ستاينو او قيمت ارزي، هغه لوی ذات چې ددې انځور، د انځورګر خالق او انځورګر دی، هغه به په څومره ستاينو او نمانځنو وارزي؟ خوشال بابا وايي: خلک د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

صانع، صفت او تخلیق ته متوجه نه دي، چې له یوه ځاځکي څخه یې په څه نقش او طراز باندې انسان یا همدا انځورګر، چې یو عادي انځور یې جوړ کړی، تخلیق کړی دی. انځورګر له بېلابېلو رنګونو او نورو توکو څخه په ډېر زحمت او دقت ګټه پورته کوي او تر یوه کړاو وروسته یو انځور جوړوي، خو لوی څښتن تعالی په خپل حکمت له یوه ځاځکي څخه داسې یو انځور یا انځورګر جوړوي، چې هغه بیا د نورو انځورونو د جوړونې وړتیا لري. په داسې حال کې چې د عادي انځورګر، انځور د بل انځور د جوړونې قابلیت نه لري او یو جامد موجود ګڼل کېږي، خو د لوی خدای(ج) ذات د انځور جوړونې قابلیت بیا دا دی، چې په همدې یوه ځاځکي، خپل انځور ته سترګې، وروځې، پوزه، غاښ، شونډې، ژبه، خوله او نور سره پرداز کړي، چې په دې سره خپل انځور د خبرو، لیدو او ګرځېدا وړ کړي، غوږونه ورته کېږدي، چې د اورېدو وړتیا پیدا کړي، لاسونه او پښې ورته ورکړي، چې د تحرک او کار قابلیت پیدا کړي. لنډه دا چې په دې یوه ځاځکي د خپل انځور ټوله ښکلا او ضرورتونه پوره کړي. خوشال بابا وایي: که د لوی خالق د دې انځور یا مخلوق د ښکلا او جوړښت په باب هر څومره بحث او خبرې اترې وشي، کتاب او کتابونه ولیکل شي او ان په زرګونو کتابونه، نو بیا به هم په دې انځور کې د لوی خدای(ج) د قدرت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو عجايبو تفصيل ورنه کړای شو. خوشال بابا د خدای(ج) ددې انځور يوازې يوه وېښته ته اشاره کوي او وايي: که يوازې پر همدې يوه وېښته تحقيق او پلټنه وشي، نو د خپل رب پېژندنې ور به درته ببرته کړي. د انسان په وجود کې د وېښتو د شتوالي پر ضرورت او اهميت عادي وګړي نه پوهېږي، خو کله چې له طبيبانو پوښتنه وشي، نو بيا به سړی پر خپل بدن د وېښتانو پر ګټې او ارزښت پوه شي. رنځپوهان يا طبيبان وايي: د انسان پر وجود چې هر څومره وېښتان دي، هر وېښته يو ځانګړی سوری لري، چې د انسان د بدن دننني او بهرنی دفاعي سستم تنظيموي، يانې د انسان د وجود اړينه هوا بدن ته داخلوي او کله چې پر انسان د ګرمۍ او نورو عواملو له امله فشا راځي او خوله توليدوي، دا خوله د همدې وېښتانو له لارې له بدن څخه خارجېږي. په دې ډول وېښتان د بدن د تبخير په چارو کې مهم رول ادا کوي. دغه راز د انسان د بويونې په سستم کې وېښتان د هوا په پاکولو کې ډېره مرسته کوي. خوشال د يوه صوفي او طبيب په توګه د خدای د پېژندنې لپاره دا يو وېښته د ساري په توګه يادوي او که همدا يوه وېښته ته هم متوجه شو، نو د خدای د حکمت او قدرت پر رازونو به پوه شو. خوشال بابا هغه انسان نېکمرغه ګڼي، چې خدایج ورته ددې وس او توان ورکړی، چې د لوی خدای(ج) د قدرت په باب فکر وکړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال د خدای د پېژندنې راز په دې کې ګڼي، چې انسان د خپل ځان په باب فکر وکړي، زه څوک یم، څنګه جوړ شوی یم؟ او چا جوړ کړی یم.؟ خوشال بابا وایي لکه څنګه چې یو (انځور) خپل (انځورګر) لري او پرته له هغه، انځور هډو جوړېدی نه شي، دغسې انسان (مخلوق) هم یو (خالق) لري، چې د هغه له قدرت او حکمت پرته دی اصلاً راټوکېدی نه شي، نو په دې خاطر چې موږ خپل خالق وپېژنو، د خپل ځان په باب باید فکر وکړو او په ځان کې د لوی رب د قدرت او حکمت نښې نښانې کشف کړو. هغه نښې نښانې چې هره یوه یې د یو خاص هدف لپاره ګومارل شوې او مشخصه دنده ترسره کوي، نو کله چې موږ د لوی رب د قدرت په دې رازونو پوه شو، نو بیا چې د یو عادي انځور لپاره د یو عادي انځورګر ستاینه کوو، نو بیا خو لازمه ده، چې شپه او ورځ د هغه حقیقي او اصلي انځورګر (لوی رب) ستاینه وکړو، چې د (انسان) په شان انځور یا صنع یې رامنځته کړی دی او همدغه کسان بیا د خدای(ج) نېکمرغه کسان دي، چې پر همدې تفکر، نمانځنه او ستاینه بوخت وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو))

د تحقیق د اصولو له نظره

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) (د پښتو شعرونو د سبکونو تاریخچه) د پوهاند عبدالحی حبیبي یوه تحقیقي او تحلیلي رساله ده، چې د کابل کالنۍ د ۱۳۱۹ ل کال په (۱۲۱-۲۲۸) مخونو کې چاپ شوې ده.

زه په خپله دې لیکنه کې، لومړی غواړم، د دې لیکنې غټ محتویات معرفي کړم او وبه ګورو چې استاد خپله لیکنه پر څو برخو ویشلې او کوم غټ مسایل یې په کې څېړلي دي؟ تر هغه وروسته بیا غواړم پر دې وغږېږم چې د استاد د دې لیکنې ویش د تحقیق د اوسنیو اصولو له مخې څومره ژور دی او د تحقیق کوم اصول پرې اوس د تطبیق وړ دي؟ او یا هم د (۶۷) کلونو پخوانۍ لیکنه د تحقیق له اوسنیو معیارونو سره څومره په تول تللې ده؟ مخکې تر دې چې زه خپلې خبرې وکړم، ښه به وي چې د اصلي لیکنې غټې ټکي بیان کړم او بیا د هغو په رڼا کې د تحقیق د اوسنیو اصولو فرضیه وړاندې کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي مخکې تر دې چې خپلې اصلي تجزیې او تحلیل ته راشي، لومړی یې د سبک د پیدا ایښت فلسفه بیان کړې او په لنأیز سره یې د تاریخ په مختلفو دورو کې د شعر د شکلي او مانیز تغیر او تحول علتونه بیان کړي او په خپله د سبک تعریف یې کړی دی.

استاد په پیل یا سریزه کې د خپلې دې لیکنې علت په ګوته کوي او وایي: "په دې مضمون کې غواړم د ملي ژبې د شعرونو پر سبکونو نظر واچوم او د سبکونو او د بیان د طرز له مخې د هغو تل ته ورننوزم، ځکه چې د پښتو ادبیاتو تاریخ لکه څنګه چې لازمه ده تر اوسه پورې نه دی لیکل شوی، ځکه نو زما دا څېړنې او پلټنې بشپړې نه ده او شاید نیمګړتیاوې به ولري او لوستونکو ته به په کې لویې ژورې ښکاره شي، لکه څنګه چې زما له لیکنې څخه ښکاري او تر اوسه په دې باب څېړنې نه ده شوې او نه څه لیکل شوي، ځکه نو که زما په دې لیکنه کې څه سهوې وي، هیله ده پوهان یې د حل لاره را په ګوته کړي..." [1]

استاد حبیبي په خپله دې لیکنه کې تر پورتنۍ یادونې وروسته د پښتو شعرونو پر سبکونو غږېدلی او د پښتو

---

[1] کابل کالنۍ، ۱۳۱۹ کال ۱۲۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دوره بندي كوي. استاد پښتو شاعري پر دريو دورو ويشلی ده: (۱) لرغونی طبقه او د هغو پلويان، (۲) د عروضي شاعرة طبقه، (۳) د عوامو د شاعرة طبقه. استاد لرغونی دوره له (۴۰۰) هـ څخه تر (۱۰۰۰) هـ كال پوري ټاكلی ده. په خپله ليكنه كي يې د هري دوري ځانګړتياوي، د هري طبقي د سبكونو خصوصيتونه په تفصيل سره په ګوته كوي او يو بل سره يې توپيرونه څرګند كوي دي او د ملي اوزانو او د عروضي قاعدي په پيروۀ فورمونه يې تشريح كوي دي. د ساري په توګه د ملي وزنونو په سبک، د شعرونو خصوصيات يې دا ځانګړي ښيي په ډير ساده ګي او جذابت وي، د نورو ژبو كلمي په كي نه وي كارول شوي، دعربي او پارسي وزنونو تابع نه وي ، د مضمون او فورم له پلوه اكثره پخوانيو اريايي شعرونو ته ورته دي. د لرغونو شعرونو يو خصوصيت دادی چي مضمون يې مسلسل او مرتب وي، خداى پالنه او دين پالنه په كي زياته ځليږي، په مجموعي أول دا سبک پيچلتيا نه لري او طبيعي مزايا لري او دغه راز ځيني نور خصوصيتونه.

استاد حبيبي په لرغونی دوره او ملي اوزانو پوري تړلي دغه لاندي شاعران معرفي كوي، دهغو د ژوند پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگرنککگوالي ییگ رنگا اچولیگ او د هغو هر شعر ییگ په هر اؤخیز أول تحلیل کؤی دی:

۱- د بیتگ نیکه ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ
۲- دملکیار غرشین ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ
۳- دتایمني ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ
۴- دشیخ اسمعیل ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ
۵- دقطب الدین بختیار ژوند او د شعر حگانککگؤتیاویگ
۶- د اکبر زمینداوري ژوند او د شعر حگانککگؤتیاوي

استاد حبیبي د پورتنیو شاعرانو پر شعرونو تر بحث وروسته پر دیگ مسایلو رنگا اچولیگ چیگ د پخوانیو سبک خگنککگه تغیر شو؟ د هغو عوامل ییگ تشریح کؤي دي. خگنککگه پشگتانه لوستي شاعران له عروضي شاعرة سره اشنا شول؟ او خگنککگه ییگ د هغو له شعري فورمونو خگخه کگتگه پورته کؤه؟

په دیگ ترخگ کیگ استاد حبیبي پر خیرالبیان غإیگإي او د هغه پر سبک رنگا اچوي، بیا د خیرالبیان پر وؤاندیگ د اخوند درویگزه پر مخزن الاسلام غإیگإي او د هغه سبک تشریح کوي، سربیگره پر دیگ د اخوند درویگزه او پیر روشگان د سبک پیروان معرفي کوي، دهغو پر پیگژند کگلوة سربیگره د هغو د شعرونو حگانککگؤنیگ هم په کگوته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ د پیر روشگان او اخوند درویگزه پیروان په دیگ أول په کگوته کؤي دي:

د پیر روشگان پیروان:

۱- علي محمد مخلص
۲- ملا ارزاني خویشکی
۳- عبدالله
۴- میرزا خان انصاري
۵- واصل

د اخوند درویگزه پیروان:

۱- کریم داد
۲- عبدالسلام
۳- مصطفی محمد
۴- اخوند قاسم

استاد حبیبي د پیر روشگان او اخوند درویگزه پر پیروانو سربیگره د (ملا الف) په نامه هم د یوه شخص او د هغه د سبک یادونه کوي او لیکي چیگ کگنگ شمیگر پلویان ییگ درلودل.

ملا الف د کلات د اتغر په کلي کیگ استوکگنه لرله، چیگ له خپل استوکگنحگي لریگ ییگ خپلو زده کؤو ته دوام

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکاوه. په زرم هجري کلونو کېږ يېږ ژوند کاوه او د ((بحرالایمان)) په نامه يېږ منظومه رساله ليکليږ، دده په شعرونو کېږ اسلامي عقايد او نصايح ځګليګدل او د يوه مبلغ په توګه يېږ دنده اجرا کوېږ ده. استاد حبيبي دغه لاندېږ کسان د ملا الف د سبک پلويان ګڼګلي دي:

۱- ملا شير محمد هوتک
۲- شيرمحمد ننګګرهاری
۳- ميا فقيرالله جلال آبادی
۴- ملا عبدالرشيد
۵- سعادت خان
۶- جان محمد
۷- ملا فرح الدين
۸- محقق کندهاری
۹- ملا زبردست
۱۰- مولوي عبدالحميد کاکړ
۱۱- صاحبزاده مرادعلي کاموي
۱۲- دوست محمد ختګګک
۱۳- ملا عبدالباقي
۱۴- اخوند کبير پشاوری

تر ملا الف وروسته استاد حبيبي د خوشال خان پر سبک او مکتب هر اؤخيزه رنګا اچوليګ ده او وايي ((تر زرم هجري کال وروسته د پشګتو ادب او شعر په نؤة کيګ يو مخصوص غورحګنکګ او جنبش وتګوکيګده چيګ دديګ غورحګنکګ لوی لارشګوونکی هماغه د پشګتو يو سردار او اوسپنيز شخص؛ خوشال خان ختګک دی چيګ پشګتو شعر ييګ په خپليګ روشګانه قريحيګ سره لوؤو پوؤيو ته ورساوه او کولای شو هغه ته د پشګتو ادب پلار او لوی استاد ووايو...))[1]

استاد حبيبي د خوشال د شاعرة د بيتونو شميګر تر پنحګوس زرو زيات شګيي او د ده د سبک خصوصيات دا کګنګي چيګ په هر أول فورم کيګ ييګ شاعري کؤيګ ده. په شعر کيګ ييګ ملي ولوليګ شګکاري، پر اجتماعي او تاريخي مسايلو مالا مال ييګ قصيديګ ليکلي، په شعر کيګ ييګ له بديعي صنايعو کار اخيستی، هجوه او تنقيد ييګ په شعر کيګ حګای کؤي، بيګلا بيګل فلسفي او اخلاقي مسايل ييګ په شعر کيګ بيان کؤي او له لوؤ تخيل خګخه ييګ په کيګ کار اخيستی دی.

---

[1] کابل کالنة، ۱۳۱۹ ل کال، ۲۰۲ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال خان د ادبي مکتب پیروان چیګ دده د کورنۍ له غړو او نورو خګخه عبارت دی، په دیګ أول معرفي کوي:

١- عبدالقادر خان ختګک

٢- اشرف خان هجري

٣- صدر خان ختګک

۴- سکندر خان ختګک

دا د خوشال خان ختګک زامن او د ده دمکتب پیروان دي، سربیګره پر دیګ د خوشال د سبک نور پیروان په دیګ أول معرفي کوي:

١- یحیی اخندزاده

٢- خواجه محمد بنګګش

٣- معزالله

۴- عثمان

۵- اودل

۶- اشرف

٧- فاضل

٨- ابراهیم

ګ٩- فضیل

١٠- حسین

١١- مهین

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- عصام
۱۳- ابو القاسم
۱۴- فتح علي
۱۵- عليم

تر خوشال بابا وروسته د رحمان بابا پر ژوند او ادبي سبک رنګا اچوي او تشریح کوي ییګ.

د رحمان بابا په باب وايي چیګ شاعر له روح خګخه الهام اخلي، له مادي کثافاتو حګان لریګ کوي، دده د شاعرة د بیان طرز سلیس، ساده او روان دی. د عشق په جهان کیګ واقعیت ته ګګوري، روحي عشق او الهام د ژوندانه محور ګګنګي او یقین او ایمان پر خالي عقل لوؤ ګګنګي.

د ددیګ مکتب نومیالي پیروان په دیګ أول په ګګوته کوي:

۱- عبدالرحیم هوتک
۲- احمدشاه بابا
۳- اخوند ګګدا
۴- عبدالعظیم
۵- میانعیم
۶- ملا جمعه
۷- عبدالنبي
۸- شیګر محمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- مطیع الله
۱۰- قاسم علي اپریدی
۱۱- یونس
۱۲- غفور
۱۳- صدیق
۱۴- شهنواز
۱۵- حافظ الپوري

تر رحمان بابا وروسته د پیر محمد کاکړ پر شخصیت او سبک خبرېگ کوي او وایي چیگ د پیرمحمد کاکړ په شاعرة کیگ أیگر نازکه عشقي احساسات خگرکگند یگإي، استعارات او تشبیهات ییگ طبیعي رنگگ لري، الفاظ ییگ شفاف او خگرکگند دي. د تصویر او تجسیم لپاره خاص لغات کاروي، د اخلاقي تلقین لپاره هم داسیگ الفاظ نه کاروي چیگ د تگولنیگ تر حدودو بهر وي. ددیگ سبک او مکتب پیروان په دیگ أول دي:

۱- شمس الدین کاکړ
۲- کگل محمد
۳- سردار مهردل خان مشرقي

تر دې وروسته حمید مومند معرفي کوي او د هغه د سبک په باب وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((خيالپالنه يا خيال پردازي د دې سبک غتګه ځانګړنه ده، اغراق او مبالغه يې بل خصوصيت دی، تلازم په کې په شګه اول مراعتيږي، مثل او ممثل، لازم او ملزوم او ناتج او منتج، دغه راز اېګري نادري تشبه ګانې او استعارې په کې کارول کيږي.))

د دې سبک پيروان په دې اول دي:

١- کاظم خان شيدا

٢- محمدی

٣- ميرزا حنان

۴- حاجي عبدالله محزون

۵- کاظم خان

٦- کامګار

٧- ملا محمد اکرم

٨- صمد

تر حميد وروسته د قلندر سبک را پيدا کړني. قلندر (١١٠٠هـ) په حدودو کې په پېښور کې اوسېده، په تګبر اپريدی و، استاد حبيبي يې د ژوند په هکله وايي:

((قلندر د ميرا په نامه يو مرشد درلود چې له هغه سره يې مينه د جنون تر حده رسېدلې وه، ده د عشق او د هغې او اېګر سوزنده مراحل وهي، قلندر هر وخت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوات کیگ د میرا د دیدن لپاره د یویگ تپیگ پر سر منتظر پاتیگ کیگاِي او په پای کیگ په أیگر حسرت، نهیلة او ناکامة سره مري او په همغیگ تپیگ کیگ خاورو ته سپارل کیگاِي، کله چیگ ییگ میرا خاورو ته ورحگي، اوشگکیگ تویوي، دمینیگ او عشق جذابیت دی هم راکاإي اومري او دقلندر ترخگنکگ خاوروته سپارل کیگاِي.)) [1]

د استاد حبیبي په نظر، سره له دیگ چیگ قلندر د حمید د سبک تابع دی، خو د هغه د سوزنده عشق له کبله په خپله د یو سبک د رامنحگته کیگدو سبب شوی، چیگ دعشق همدا سوز او زخمي احساسات ییگ په شعرونو کیگ شگکاري، ده په پشگتو کیگ یو مخصوص بحر رامنحگته کؤی چیگ ملي وزن لري. په پشگتو کیگ ملا حسن اسحق زی او ملا صالح محمد داوی پر دیگ بریالي شوي چیگ د قلندر د سبک په خگیگر شاعري وکؤي.

د حماسیونو سبک:

استاد حبیبي هغه شاعران چیگ حماسي شعرونه ییگ ویلي، خو په مشخص أول د کوم مشهور شاعر د سبک تابع نه

[1] کابل کالنة، ۱۳۱۹، ۲۱۷مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، هغـه ييـګ د حماسـيونو تـر عنـوان لانـدېګ پـه جلاکتـه کګـورة کيـګ راوؤي، پـه ديـګ شـاعرانو کيـګ دغـه شـاعران شامل دي:

۱- برهانخان
۲- مسعود ککګل ياسيني
۳- نورالدين
۴- زاهد خان ابراهيمزی
۵- عزيزخان رنګاخيګل
۶- سپينه
۷- ملاله

د داستان ويونکو سبک:

د پشـګتو ادبيـاتو پـه لرغونيـګ او منحګنـة دوره کيـګ يـو شميګر داسيګ شاعران شته، چيګ حګينيګ کيسيګ ييګ پـه نظـم را اؤولـي يـا داسـتاني کـؤي دي، اسـتاد حبيبـي دوی د داسـتان ويونکـو د سـبک تـر نامـه لانـديګ مطالعـه کـؤي او دهغـوی ژونـد ييـګ تشـريح کـؤی دی. دغـه لانـدې شـاعران يـا ناظمان په ديګ أله کيګ شامل دي:

۱- بای خان
۲- مياعمر خګمکنی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اما الدین
۴- ارسلا
۵- فیاض
۶- مسعود
۷- غلام محمد
۸- نور
۹- احمد اخون خیگل
۱۰- رحمت داوی
۱۱- ملا احمد خان
۱۲- رحمت
۱۳- ملا نعمت الله
۱۴- ملا احمد.

د عوامو سبک:

استاد حبیبي په پشتو ادبیاتو کیگ د عوامو د سبک تر عنوان لاندیگ یو بل سبک ته هم پام کؤی او هغه ییگ خگیگؤلی دی، استاد حبیبي دا د پشتو د ملي شاعرة تر تگولو غوره ذخیره بولي، چیگ د خلکو په بیگلابیگلو طبقو کیگ أیگر عام مقبولیت لري، دا شعرونه خپل حگانکگؤي وزنونه لري، چیگ یوازیگ ملي وزنونه دي ، هره ترانه، هر وزن

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بحر ییگ خپل خاص اهنکگ لري، په دیگ وزنونو کیگ بیگلابیگل عشقي، حماسي، اخلاقي او نور مسایل بیان شوي دي، دا شعرونه حگانکگؤی جذابیت او زؤه راکشگون لري، ددیگ سبک حگینیگ مشهور لارویان دادي:

۱- کمال
۲- محمدی
۳- میرا
۴- عبدالله نورزی
۵- خدای رحیم اکاخیگل
۶- عبدالودود ستریاني
۷- ملا حیران
۸- ملا خواجه محمد
۹- صدیق اخندزاده هوتک
۱۰- سلیم زمین داوری
۱۱- ملا عبدالرحمن
۱۲- محمدایوب بؤیگخگ
۱۳- طالب
۱۴- توکل د شگیگویگ
۱۵- سردار پردل خان
۱۶- ملا شیرمحمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- برخوردار
۱۸- فیض الله
۱۹- سید کمال
۲۰- محمد یار صاحب زاده
۲۱- ملازاهد اندؤ
۲۲- محمد دین
۲۳- نوروز.

د استاد حبیبي تر دیگ خگیگؤنیگ، ویگش، تحلیل او ارزونیگ وروسته راحگو پر همدیگ لیکنیگ خپل نظر او ارزونیگ ته چیگ ایا دا لیکنه د تحقیق له او سنیو اصولو سره خگومره برابره او خگومره دهغو په تول تللیگ ده؟ لوی استاد حبیبي ته خدای(ج) یو خارق العاده استعداد ورکؤی و، ده د خپل استعداد یوه درنه برخه همدیگ تحقیق ته بیگلله کؤیگ، ((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) هم دده یوه غوره تحقیقي او تحلیلي لیکنه یا رساله ده. سره له دیگ چیگ دا لیکنه یا کتابکگوتگی له نن (۱۳۸۲ل کال) خگخه او ه شپیگته (۶۷) کاله دمخه لیکل شوی او دا داسیگ مهال و چیگ د افغانستان د پشگتو او دري ادبیاتو په باب تگولیگ د کگوتو په شمار تحقیقي لیکنیگ نه ویگ شویگ، خو استاد حبیبي د هغه نبوغ له مخیگ چیگ درلود ییگ داسیگ تحقیقي لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کڼۍ، چې اوس لا هم نوی ده او د تحقیق له معاصرو او نویو اصولو سره هم شګه سمون خوري، د تحقیق د کګنګو اصولو له جملې څخه ځګینې مهم اصول دادي، چې یو تحقیقي اثر پر یوې سریزې پیل کېږي، چې لیکوال په کې د منابعو د یادونې ترڅنګ د اثر د لیکلو ضرورت په ګګوته کوي، دکتاب اصل متن چې د تحقیق اساسي برخه ده او تګولې پوښتنې ځګوابوي او د کتاب یا لیکنې وروستۀ برخه پایېزه یا نتیجه چې لیکوال په کې معمولاً د خپل کار ارزونه کوي او پر څګه شي چې نه دي بریالی شوی، د هغو یادونه کوي چې په اینده کې یې اصلاح کوي او یا یې هم نورو ته د سمون سپارښتنه کوي.

د استاد دا لیکنه د تحقیق د نورو اصولو ترڅنګګ دا پورتني اصلونه هم لري، په پیل کې یوه سریزه راغلې چې ددې لیکنې ضرورت ته یې ګګوته نیولې او د هغې تشې یادونه یې کړې چې د ملي ژبې د ادبیاتو د پېژندنې په برخه کې دا وخت موجوده وه. استاد حبیبي مخکې تر دې چې د پښتو شعرونو د سبکونو پر پېژندنې پیل وکړي، خپله په عام أول د سبکونو د رامنځګته کېدو علتونه بیانوي او سبکونه راپېژني، بیا د هغو عواملو په رنګا کې د پښتو شاعرۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیګلا بیګل سبکونه دهغو بنستګګګر، د کلام بیګلګګیګ او د هغو مشخصات په ګګوته کوي. هر سبک چیګ را پیګژني دهغه بګګرونأ (شالید) هم را پیګژني، لوستونکي ته د لوستو پر وخت دا سیګ ابهام نه پریګإدي چیګ هغه ته د پوشګتنیګ سبب شي. د یویګ شګیګ تحقیقي لیکنیګ یوه حګانګګؤتیا همداده چیګ حقیقت باید معلوم کؤي، اصلاً د تحقیق تعریف هم دادی چیګ ((د یویګ تګاکلیګ موضوع په باب رشګتینیګ، ژوره او عالمانه پلتګنه ده چیګ په هغیګ کیګ واقعیتونه، معناویګ او تطبیقي مواد هم تر ازموینیګ لاندیګ نیول کیګإي.))[1] د استاد حبیبي دا لیکنه د تحقیق له همدیګ تعریف سره پوره پوره سمون خوري، د یویګ تحقیقي لیکنیګ لپاره حګینیګ معیارونه او حګانګګؤتیاویګ شته چیګ دلته بیګ یادونه کوو او بیا ګګورو چیګ دا حګانګګؤتیاویګ خګومره د استاد حبیبي پر دیګ لیکنه د تطبیق وؤ دي:

۱- خګیګؤنه به د یویګ تګاکلیګ مسالیګ پر محور خګرخي:

---

(۱) سرمحقق زلمی هیګواد مل، د پشګتو خګانګګیګ دماسترة دوریګ د خګیګؤنیګ میتودولوژي مضمون، لکچر نوتګ، (۱) مخ، ۱۳۸۲ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد حبيبي ((د پشـګتو شعرونو د سبکونو تاريخچه))
يو ازيــګ همــدا موضــوع خګيګــؤي او يــا لا تــر لاه هغــه موضوعککګانيګ چيګ له ديګ سبکونو سره تؤليګ دي، دی هيګخګکله له موضوع نه خارجيګإي او نه يوه موضوع په بل متن ورکګأوي او نه حاشييګ يا لمنليکونه ورکوي.

۲- پـه خګيګؤنـه کيـګ بـه يـو ابتکـاراو نويتـوب موجود وي.

دويم معيار خو سل په سلو کيـګ حګکه پر ديـګ ليکنـه د تطبيق وؤ دی چيګ ترديګ دمخه هيګچا هم په تيګره بيا په دري ژبه د پشګتو شعرونو د سبکونو په باب دومره جامع ليکنه او تحليـل نـه دی کـؤی. دا لومؤنـة ليکنـه ده چيـګ پـه دري ژبـه نسـبتاً پـه تفصـيل سـره د پشـګتو شـاعرة پـر عـام تعـارف او د سبکونو په باب په خاص أول رنګا اچوي او د ليکنيـګ پـه متـن کيګ راغلي شعرونه هم لـه دري ژباؤيـګ سره راوؤل کيګإي، دلته دري ژبي نه يوازيګ د پشګتو شاعرة له سبکونو ، بلکيګ دهر شاعر د شعرونو له فکري محتـوا سره هم پـه شګه أول اشـنا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيگاږي، د يويـګ ژبيـګ شـاعري د بليـګ ژبيـګ ويـونکي تـه ورپيـګژندنه هغه هم پر هغه مهال خپله يو نوښګت دی.

۳- خګيګؤنه به د يو ذهني استعجاب پر روحيه ولاؤه وي:

د اسـتاد هـره ليکنـه پـر ذهنـي اسـتحکام او تمرکـز ولاؤه ده، نويوالی په کيګ شته، ذهني پاشلتيا او لـه يويـګ موضـوع سره د نـورو موضـوعکګانو کګأون پـه کيـګ نـه شـته او خګـه چيـګ د لوسـتونکي ضـرورت وي، هغـه د اسـتاد لـه ليکنيـګ ترلاسه کولای شي، ((د پشګتو شعرونو د سبکونو تاريخچه)) هم له ديګ أول ليکنو خګخه يوه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- خګیګڼـه بـه لـه یـوه ازاد فکـر سـره شـروع کیګاږي:

د اسـتاد حبیبـي دا لیکنـه د اسـتاد حبیبـي د خپـل ازاد فکـر زیګاږنده ده، داسیګ نه ده چیګ چا پریګ د یو فکري قید او فشار په نتیجه کیګ لیکلیګ وي، هغه ذوق او علاقه چیګ استاد له ملي ژبیګ او ادب سره درلودله، دده فکر ییګ دیګ لیکنیګ هخګولی دی.

۵- خګیګڼه به پر دغسیګ یو ذهنیت متکي وي چیګ کګویا په طبیعت کیګ هر خګه د یوه نظم او قانون تابع دی:

د استاد لیکنه هم د یوه نظم او سیستم تابع ده، له تاریخي تسلسل خګخه نیولیګ بیا د شعرونو د تشابه له مخیګ یو نظم تعقیبوي، د بیتګ نیکه له مناجاتو نیولګیګ او بیا تر وروستي هغه شاعر پوریګ چیګ دا وخت ییګ ده ته معلومات شوني وو، تګول په ترتیب او نظم سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د خگیگؤنیگ مقصد به د قوانینو او عمومي پرنسیپونو رابرسیگره کول وي:

استاد حبیبي په خپله دیگ لیکنه کیگ هم د تحقیق قوانینو او پرنسیپونو رعایت کؤی او هم بییگ د تحقیق لپاره پرنسیپونه په کگوته کؤي، د ساري په أول چیگ کله د یوه سبک یادونه کوي، لومؤی د هغه سبک مشخصات بیانوي او هر هغه شاعر او د هغه کلام چیگ همغه حگانکگؤنیگ ولري، په هغه سبک کیگ شاملوي.

۷- په خگیگؤنیگ کیگ به علت او معلول خگیگؤل کیگإي:

د استاد حبیبي په دیگ لیکنه کیگ چیگ سبکونو ته حگانکگؤیگ شویگ، د هر سبک د رامنحگته کیگدو علتونه په کگوته شوي، دعوامو شاعري، په ملي اوازانو کیگ شاعري او همدارنکگه له نورو ژبو راغلي شعري

(c) ketabton.com: The Digital Library

فورمونه یا عروضي شاعري او د هغو علتونه تګول واضح شوي دي.

۸- په خګیګؤنه کیګ به له اندازه کولو خګخه کار اخیستل کیګإي:

په تګولنیزو او ادبي خګیګؤنو کیګ ارزونه د فزیکي مقیاس په معیار نه وي، بلکیګ د اثر کمي او کیفي اؤخ ته په کیګ کتنه کیګإي، استاد حبیبي د پشګتو ادبیاتو د هر سبک په باب یو عمومي جاج وؤاندیګ کؤی او له کمي او کیفي پلوه ییګ د یو سبک پلویان شمیګرلي او د اثارو پر خګومره والي ییګ بحث کؤی دی.

۹- په خګیګؤنه کیګ به شعوري تکتیک خګخه کګتګه پورته کیګإي:

دا چیګ یوه لیکنه د خګه لپاره کیګإي، خګه وخت کیګإي او ولیګ کیګإي؟ دیګ ته استاد حبیبي د خپلیګ دیګ لیکنیګ په سریزه کیګ هم اشاره کؤیګ، دده له اهدافو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگخه یوه موخه داده چیگ نور خلک د خپلو ادبیاتو له ماهیت، ارزشگت او کیفیت خگخه خبر کؤي او په دیگ کار کیگ أیگر بریالی شوی دی.

د یویگ شگیگ تحقیقي لیکنیگ تر خگنکگ خگیگؤونکي یا محقق یو لؤ صفتونه لري، که چیگریگ خگیگؤونکی د هغو خگشگتن وي نو کیگدی شي د خگیگؤنیگ په تول پوره لیکنه وکؤي: اول دا چیگ خگیگؤونکی باید پر خپله موضوع پوره لاس بری او حاکمیت ولري، د امانت ساتونکی او د همکارة پالونکی وي. خگیگؤونکی باید تعصب ونه لري او په خگیگؤنه کیگ باید حگان له هر أول تعلقاتو لریگ وساتي او بیگ طرفه وي، منطق او استدلال ولري، بیان بیگ صریح او خگرکگند وي، ریاکار نه وي، زغم او حوصله ولري، د علم ژبه بیگ باید زده وي او نور...))[1] موإ چیگ د یو محقق لپاره پورتنیو صفاتو ته کگورو، نو دا تگول او تر دیگ زیات په لوی استاد حبیبي کیگ لیدل کیگإي، هغه پر خپلیگ تگاکلیگ موضوع دومره لاس بری دی چیگ تر ده دمخه چا په پشگتو ادبیاتو کیگ پر داسیگ مسایلو دومره لیکنیگ نه دي کؤي، حگینیگ ادبي

(۱)- سرمحقق زلمی هیگواد مل، د پشگتو خگانکگیگ د ماسترة دوریگ د متن خگیگؤنیگ د میتودولوژی مضمون لکچر نوتگ، ۱۳۸۲ل کال (۲) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګګیګ خپله د لومؤي حګل لپاره د استاد حبیبي لاس ته ورغلي او ده لومؤی حګل تشریح کؤي او خلکو ته ییګ وؤاندیګ کؤي دي، دده د تحقیق په نتیجه کیګ د پشګتو ادبیاتو أیګر تیاره ککوتګونه روشګانه شوي، د هر متن په انتقال کیګ ییګ له أیګریګ امانتدارة کار اخیستی او ان د تذکرة الاولیا د لیک پر لوستلو ییګ خو ییګ أیګر وخت تیګر کؤی او أیګر کؤاو ییګ ککاللی دی. استاد حبیبي د افغانستان او سیمیګ یو لوی عالم و او د عالم یو خصلت داوي چیګ پر علمي ارزشګتونو ولاؤ وي او د مسایلو په تحلیل کیګ له تعصب خګخه کار نه اخلي، د دیګ لیکنیګ ژبه خورا فصیحه او بلیغه ده، هیګخګ أول ابهام او پوشګتنو ته ییګ حګای نه دی پریګ ایشګی، لنأه دا چیګ د یوه محقق لپاره چیګ خګه حګانګګؤتیاویګ په کار دي هغه تګولیګ د استاد په وجود کیګ خوندي ویګ او که د ده خپل حګانګګؤی استعداد او نبوغ ورسره یو حګای کؤو، نو خبره تردیګ نوره هم اوچتیګإي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شکل له پلوه د استاد حبیبي د دیگ لیکنیگ خگرنکگوالی:

په عام أول یوه خگیگؤنه د شکل له مخیگ په دوه أوله ترسره کیگإي: ((کتابي یا کتابتوني تحقیق او بل ییگ ساحه یي تحقیق دی)) د استاد حبیبي ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) د شکل له مخیگ دا دواؤه حالتونه رانغاؤي. استاد حبیبي هم له بیگلا بیگلو کتابونو، اخحگونو خگخه کگتگه پورته کؤیگ او هم ییگ له خپلو هغو اثارو خگخه کگتگه اخیستیگ، چیگ ده ورپسیگ بیگلا بیگلیگ سیمیگ پلتگلي او ترلاسه کؤي، لکه، تذکرة الاولیا چیگ یوازیگ خگلور پانگیگ یا اته مخه ییگ د استاد حبیبي لاس ته ورغلي او ترده دمخه دچا لاس ته نه وه ورغلیگ او نه ییگ تریگ معلومات درلودل. دلومؤي حگل لپاره استاد حبیبي د تذکرة الاولیا په باب خگیگؤنه او شننه وؤاندیگ کؤه او په همدیگ لیکنه کیگ هم د تذکرة الاولیا پانگیگ معرفي شویگ، شعرونه ییگ په دري ژبه واؤول شول، تحلیل او ارزونه ییگ وشوه، مخکیگ تردیگ چیگ تذکرة الاولیا دپشگتانه شعرا په لومؤي تگوک کیگ پر ۱۳۲۰ کال چاپ شي، دلته ییگ پر ۱۳۱۹ل کال په کابل کالنة چاپ کؤه او دا تحقیقي لیکنه ییگ د شعرونو د سبکونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیگژندنیگ په اؤه وکؤه، د یادونیگ وؤ ده، چیگ تذکرة الاولیا د ساحه یي تحقیق په لؤ کیگ دهلمند دناویگ د ادم خان په کلي کیگ د زؤوکتابونو د پلتگلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي کگوتو ته ورغلیگ ده.

دا چیگ استاد په خپله دیگ لیکنه کیگ له نورو کگنگو اثارو لکه ((تمدن های اولیه، د کگوستاولوبون اثر، تاریخ تمدن هند، طبقات ناصري، ائین اکبري، حیات افغاني، حدوالعالم من المشرق الی المغرب، تاریخ مرصع، د پشگتونخوا دشعر هارو بهار، کلید افغانی)) او نورو أیگرو چاپي اثارو خگخه کگتگه پورته کؤیگ ده، نو دا برخه ییگ د کتابي تحقیق برخه جوؤوي، له تذکرة الابرار ولاشرار، مخزن الاسلام او د حگینو نورو اثارو له قلمي نسخو خگخه ییگ هم کگتگه اخیستیگ ده. نو په دیگ أول ویلای شو چیگ استاد د خگیگؤنیگ له دواؤو أولونو کتابي (کتابتوني) او ساحه یي خگخه په دیگ لیکنه کیگ کار اخیستی دی.

استاد حبیبي د خگیگؤنو دمیتودونو په برخه کیگ په خپله دیگ لیکنه کیگ له تاریخي او تشریحي میتود خگخه کار اخیستی دی، یانیگ هم ییگ موضوع له تاریخي پلوه خگیگؤلیگ او تاریخي قدامت ییگ په پام کیگ نیولی او هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ییګ شاعري د شکل او محتوا له مخیګ تشریح او ألبندي کؤیګ ده، د یو سبک توپیر ییګ له بل سره تشریح کؤی دی.

خګرنکګه چیګ دا لیکنه له او سمهال (۱۳۸۲) خګخه (۲۷) کاله دمخه تر سره شویګ او پر همغه مهال چاپ شویګ، نو دا وخت چیګ له استاد حبیبي سره کوم اثار موجود وو، د همغو په رنګا کیګ ییګ د پشګتو ادبیاتو تاریخي دوریګ ویګشلیګ، خو کله چیګ تر دیګ لیکنیګ نإدیګ دوه کاله وروسته د (محمد هوتک پتګه خزانه) د استاد حبیبي لاسته ورغله او په پتګه خزانه کیګ د امیر کروؤ د شعر په شتوالي سره د پشګتو دلاسته راغلیګ لیکلیګ شاعرة نیګتګه (۱۳۹) هـ ق کال ورسیګده، نو بیا په دیګ لیکنه کیګ راغلی ویګش، خپله خپل رنګګ بایلي. د پشګتو ادبیاتو دتاریخي دورو په باب نورو پوهانو هم خپل نظرونه خګرګګند کؤي او ددوی په نظرونو کیګ أیګر توپیرونه او تضادونه شته او د معاصرو ادبپوهانو له نظره کره کتنه غواؤي، له نیګګه مرغه زموإ د ادبیاتو د معاصر دوران یو لوی ادبپوه مرحوم کاندید اکاأمیسن محمدصدیق روهي د پشګتو ادبیاتو دتاریخي دورو د تګاکنیګ په اؤه د تګولو پشګتو ادبپوهانو نظرونه سره راتګول کؤي او هر یو ییګ بیګلابیګل تحلیل کؤی، شنلی او ارزولی دی، مشترک تګګي او د ادبپوهنیګ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

معیارونو سره سم ییګ منطقي نظرونه سره یوځای کړي او په پای کیګ ییګ یوه نسبتاً معقوله لار ایستلیګ، استاد روهي د پښتو ادبیاتو دتاریخي دورو ویکش په خپل اثر ((د پښتو ادبیاتو تاریخ معاصره دوره)) کیګ راوړی او په مجموعي أول ییګ پښتو ادبیات پر دریو لویو دورو (لرغونیګ، منځګنۍ او معاصره) ویګشلي چیګ منځګنۍ او معاصره ییګ بیا په خپل وار پر خګو نورو پړاوونو ویګشلي دي، نو زما په نظر د ادبیاتو د دورو د ویکش په اړه دا وروستی ویکش تر ټګولو غوره او منطقي شګکاري.

دمکتبونو او سبکونو په اړه سره له دیګ چیګ استاد حبیبي یو شګه ویکش کړی او دا ویکش پر داسیګ مهال شوی چیګ د مکتب او سبک د توپیر او تعبیر په اړه په پښتو ادبیاتو کیګ هیګخګ لیکنه نه وه شویګ او استاد په دیګ برخه کیګ لومړني پاخه ګګامونه پورته کړل، خو د سبک پیګژندنیګ او مکتب پیګژندنیګ د اوسنیو معیارونو له مخیګ کیګدی شي د استاد حبیبي په ویکش کیګ یو خګه تغیر راشي، خو لکه خګنګګه چیګ استاد په سریزه کیګ ورته اشاره کړیګ، چیګ دا لیکنه د یوه ضرورت له مخیګ ترسره شوه او کیګدی شي له نیمګګړتیاوو بګه تشه نه وي او دا نو بیا د نورو کار دی چیګ دا نیمګګړتیاویګ پسیګ حل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـؤي. دغـه راز اسـتاد د یـوه تحقیقـي اثـر د اصـولو مطـابق دخپلیـگ لیکنیـگ پـه پـای کیـگ نتیجـه او یـا د خپـل بحـث خلاصه هم وؤاندیگ کؤیـگ چیـگ د خپلیـگ دیـگ لیکنیـگ نچـوؤ بییـگ راکشـگلی او پـه دیـگ کیـگ بییـگ یـو حگـل بیـا تگولو سبکونو ته په لنأیز سره اشاره کؤیگ ده.

د یادونیگ وؤ ده چیگ د استاد حبیبي دا لیکنه دتاریخ پـه بیگلابیگلـو پؤاوونـو کیـگ د پشـگتو شـعرونو پـر خگرنکگوالي، په تیگره بیا پر سبکونو رنگا اچوي، خو لیکنه پـه دري ژبـه ده او تگـول هغـه شعرونه چیـگ پـه مـتن کیـگ پـه پشگتو ژبه راغلي، په دري ژبه دهغو منثوره ترجمـه او مانـا هـم شویگ ده، په دیگ أول که یو دري ژبی پر پشگتو شعر د بحث خگرنکگوالی مطالعه کوي، نو د پشگتو شعر محتوا تـه هـم پـه شگه أول ور داخلیگدی شي.

په پای کیگ زه د یوه لوستونکي په توکگه وایم چیگ د استاد حبیبي پر دیگ لیکنیگ که خگه هم د یویگ پیگؤة له نإدیگ خگخه درې برخیگ تیگریگ، خو بیا بییگ هم خپل ارزشگت او ماهیت په کلکه ساتلی دی، باید په پشگتو ژبه هم وژباؤل شي او موإ خپل حگوان نسل او د ادبیاتو لارویانو ته خگرکگنده کؤو چیگ زموإ نابغه محقق چیگ اووه شپیگته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاله دمخه خگه لیکلي، هغه اوس هم د اوسني معاصر تحقیق له اصولو سره تر أیگره حده برابر او په تول پوره او کره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تذکرة الاولیا ځانګړتیا او لرغونتیا

((تذکرة الاولیا)) د پښتو ادب لومړنۍ لاسته راغلې ادبي تذکره ده چې د بارک خان ماکو سابزي زوی (سلیمان ماکو) لیکلې ده. د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل په خپله د سلیمان ماکو په وینا له (۶۱۲هـ ق) کال څخه شوی دی، دا چې تذکرة الاولیا د کوم کال پر کومه نېټه بشپړه شوې؟ ددې یادونه په تذکرة الاولیا کې نه ده راغلې، خو د پښتو ادبیاتو څېړونکي د تذکرة الاولیا د لیکلو نېټه همدا (۶۱۲هـ ق) کال شاخوا مهال ګڼي. تذکرة الاولیا ته ځکه د پښتو ادبیاتو لرغوني او لومړنۍ ادبي تذکره وایو چې تر دې د مخه د پښتو ادبیاتو د لیکوالو کومه بله تذکره په لاس کې نه شته. یوازې د هاشم سروانيي (د سالو وږمه) د یوې ادبي تذکرې یادونه شوې چې د هغې متن لا تراوسه ترلاسه شوی نه دی. نو په دې وجه تذکرة الاولیا په پښتو کې تر ټولو لرغونې لاسته راغلې تذکره ګڼل کېږي. دا تذکره چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څلور پانې دي ټول (اته مخه) او ډک (اووه مخه) کېږي، د هلمند دناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي ګوتو ته ورغلې، لومړی یې د پښتانه شعرا په لومړي ټوک کې پر ۱۳۲۰ ل کال چاپ کړې او بیا پر ۱۳۲۱ ل کال د استاد حبیبي له تعلیقاتو، شرحې او سریزې او اصل متن سره یوځای د سرمحقق زلمي هېوادمل په زیار چاپ شوې او دغه راز پر ۱۳۷۹ل کال یو ځل بیا دعلامه حبیبي د څېړنو دمرکز له خوا دهغې له انګلیسي متن سره یوځای چاپ شوې ده. سره له دې چې د تذکرة الاولیا یوازې (اووه ډک مخونه) ترلاسه شوي خو دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاریخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زیات ارزښت وړ دي. تذکرة الاولیا موږ په لومړي ګام کې پر دوو برخو وېشلای شو:

الف-د سلیمان ماکو خپله لیکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند لیک په کې راغلی دی.

ب-په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف-د سلیمان ماکو نثر: په عمومي ډول د سلیمان ماکو نثر خوږ، روان، ساده او له ځانګړي اهنګه ډک دی. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاصو ځایونو کې یې سجع کارولې چې نثر ته یې زیاته ښکلا وربښلې ده.

دلته به د سلیمان ماکو د نثر څو جملې راوړو او بیا به وروسته دده د نثر پر ځرنګوالي بحث وکړو.

((... زه غریب خاوري سلیمان زوی د بارک خان ماکو سابزي چې په ویاله د ارغستان هوسېږم او په دې مزکو پایېږم، په سن دولس شپږ سوه دهجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل، او ددوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ...))

((... **نقل** هسې کاندي یارانو چې په روزګار د شیخ بیټني کې د دهورور چې سړبن نومېد ، او پرشیخ هم خورا ګران و ، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ویل **خپل** ورور ته...))

((... **نقل** کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدین چې پر کفر یرغل و ، شیخ ملکیار چې غرشین ستانه و هم ملګری و د شهاب الدین چې په ډیلي کې هغه ستر واکمن تاټوبی ور وښانده، او هم هورې مړ سو...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

((... نقل کاوه سي چې بختيار مې ستر ستانه و، له ده نه څرګند سوي دي، هغه کرامات چې مو وکتل او وويل...))

پورتنيو څو جملو او د سليمان ماکو نثر ته چې مونږ په عمومي ډول نظر کوو، نو له ژبني پلوه دماکو نثر د دريو ژبو له لغتونو څخه جوړ دی. الف- پښتو، ب- عربي، ج- فارسي. دګرامري جوړښت له مخې هم د پښتو له اوسنۍ محاورې سره توپير لري- هـ- ځينې پخوانۍ متروکې کلمې هم لري چې دلته پرې رڼا اچوو:

الف-د سليمان دنثر پښتو لغتونه: که په عمومي ډول د سليمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقريباً په نږه پښتو نثرونو کې حسابېدلای شي، ځکه دپرديو ژبو تاثيرات پرې ډېر کم دي او ان که اوس هم څوک يو پښتو نثر ليکي، نو دنورو ژبو دومره کلمې به ضرور په کې کاروي، لکه خپله چې زه دا ليکنه کوم په عادي ډول رانه د نورو ژبو کلمې کارول کېږي، نو د سليمان ماکو له نثر څخه داسې ښکاري چې هغه وخت د پرديو ژبو (عربي او فارسي) تاثيرات پر پښتني ادبي چاپېريال وو، خو دومره زيات نه وو چې ټول نثر متاثر کړي. دلته به دده د نثر سوچه پښتو لغتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویاله، هوسېږم، خاورې، راغه، کلی، پلټل، لوری، موندل، څښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې، یرغل، غرشین، ملګری، ستر، واکمن، بری، مرورل، پاړکی، څرګند، مېشت او داسې نور...

د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي اکثره پښتو لغتونه اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوخوالي څخه داسې ښکاري چې پښتو نثر به تر دې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي، چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب-د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم لېږدوي، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم د مذهبي اصطلاحاتو په بڼه موجود دي او ترجمه یا اندولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې اغېزې وښندلې، دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په اندول یې پر فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه اوس هم تاثیرات زیات دي. دلته به څو عربي لغتونو ته اشاره وکړو:

قدوة الواصلین، مراقد، حمد، برکت، نصیب، صلی الله علیه وسلم، غریب، هجري، اولیا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شیخ او ځینې نور...

ج-د سلیمان ماکو په نثر کې فارسي لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې د عربي لغتونو په انډول فارسي لغتونه ډېر کم دي. خو د استاد علامه عبدالحی حبیبي په نظر د سلیمان ماکو پر نثر د فارسي ژبې د هغه وخت د نثر څه اغېزې شته، د سلیمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله دمخه د غزنویانو په عصر کې فارسي نثر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې یې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سلیمان ماکو نثر هم ساده، سلیس او روان دی، جملې یې هم لنډې لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف نه لري. د فارسي نثر د هغه وخت د خوږلنیو د څه ناڅه اغېزمنی ترڅنګ یو شمېر فارسي لغتونه هم د سلیمان په نثر کې لیدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځینې نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

د – د سليمان ماکو دنثر ګرامري جوړښت: سره له دې چې د ماکو نثر کې زياتره سوچه پښتو لغات کارېدلي او ليکنی متن يې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي، خو دې سره سره يې ليکنۍ بڼه له عامې محاورې او همدارنګه د پښتو ژبې له اوسني ګرامري جوړښت سره اړخ نه لګوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له وجې رامنځته شوی وي: کېدی شي دهغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان يادې ته ورته وه، يا هم نثر په دې بڼه ليکل کېده او يا هم دعربي ژبې تاثير پر فارسي او د فارسي هغې پر پښتو پرېوتی وي. دماکو د نثر په ځينو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف اليه سره وړاندې وروسته شوي دي. دا کار د پښتو له اوسني ګرامر جوړښت سره توپير لري، کېدی شي د لرغونې دورې نثر همدا بڼه درلوده. خو بيا هم د سليمان ماکو نثر، د پير روښان او دهغه د پلويانو او همدارنګه د اخوند درويزه او دهغه د پلويانو تر نثر ډېر زيات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته. دلته به دماکو دنثر څو ترکيبونه راوړو او بيا به د پښتو ژبې د اوسني ګرامر جوړښت اصله بڼه هم ورسره وليکو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلیمان ماکو نثر او سنی ګرامري جوړښت

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند دلوی خاوند حمد وسپاس وایم
چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو چې د کونینو بادار او د ثقلینو رحمت دی
په ویاله د ارغستان هوسېږم د ارغستان په ویاله هوسېږم
مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل د اولیا او واصلینو مراقد مې پلټل
او تنهاکې وچاودلې د پښو او د پښو تنهاکې مې وچاودلې
سړبن نه درلود زامن سړبن زامن نه درلودل
او هر کله به ویل خپل ورور ته او هر کله به یې خپل ورور ته ویل

او داسې نور ترکیبونه او نورې جملې. دلته موږ د سلیمان ماکو په نثر کې ګورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بیا فعل، اول مبتدا وي او بیا خبر، خو د سلیمان په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ - د سلمیان ماکو په نثر کې پخواني لغتونه: د سلیمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځینې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شان لفظي تغیر او تحول سره کارېږي، یانې متروکې کلمې په کې شته او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحولې کلمې هم په کې شته. دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو:

په تذکرة الاولیا کې کارېدلې بڼه	اوسنۍ بڼه
پښتنخا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکی
(په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)	
لولې	ویلې
جوبله	(جنګ) پخوانۍ بڼه یې متروکه ده.
پپناه	پوه پنا
دښنه	دښمن
کټارو	تورې(پخوانۍ بڼه یې اوس متروکه ده)
ډېر زښت	ډېر زیات
ګڼون	شمېر
کول	کورنۍ
بمیا (بومیا)	لارښود (بمیا کلمه هم اوس متروکه ده)
وګروهېد	متعقد شو (دا بڼه هم اوس متروکه ده)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ځينې نورې کلمې چې اوس يا متروکې دي او يا يې هم بڼه کې بدلون راغلی دی. په تذکرة الاوليا کې ددغسې مړو او پخوانيو کلمو شتوالی ددې تذکرې لرغونتيا او ځانګړتيا په ګوته کوي.

ب – په تذکرة الاوليا کې د نظم برخه: په تذکرة الاوليا کې د نثر په انډول د نظم برخه نوره هم نړه او سوچه پښتو ده. ددې يوه وجه دا ده چې پښتانه شاعران له خپل ولس سره ګډ اوسېدل او ولس هغه وخت معمولاً د غرو په لمنو کې اوسېده. دغرو لمنې په طبيعي ډول د پرديو ژبو له اغېزو څخه لرې او خوندي وې. عربي او فارسي ژبو اکثره د دربارونو له لارې خپل تاثيرات ښندل، نو هغه شاعران چې له درباره لرې وو، له دې تاثيراتو خوندي وو. دا چې خپله د سليمان ماکو په نثر کې دعربي او فارسي ژبې تاثيرات شته، ددې وجه داده چې کېدی شي، سليمان ماکو دعربي او فارسي ژبو کتابونه لوستي وي او دا تاثير يې ترې راخپل کړی وي. په تذکرة الاوليا کې ټول (څلور) ټوټې شعرونه راغلي دي. چې لومړی يې د بېټ نيکه مناجات دي، دويم يې د شيخ ملکيار غرشين يو پارکی دی، درېيم يې د شيخ اسماعيل يو پارکی او څلورم يې د قطب الدين بختيار يو نظم دی.

د بېټ نيکه په شعر کې يوازې د (خدايه) کلمه راغلې چې هغه هم له فارسي سره مشترکه ګڼل کېږي، نور په ټول شعر کې د بلې ژبې

کلمه نه شته. د ملکيار غرشين په شعر کې د (اسلام) او (غازيانو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمې راغلي چې ریښه یې عربي ده، نور ټول شعر کې د بلې ژبې کلمه نه شته.

د شیخ اسماعیل په شعر کې یوازې د (ابلیس) او (لعین) کلمې، چې عربي دي نور د بلې ژبې لغتونه پـه کې نه شته او د قطب الدین بختیار په شعر کې بیا ګرد سره د بلې ژبې کلمـه نـه شته، ټول سوچه پښتو لغتونـه دي. لـه دې پورتنیو ځرګندونو دا ښکاره کېږي چې پـه تذکرة الاولیا کې راغلي شعرونه (د قطب الدین بختیار له شعر پرتـه) چې لـه مـاکو سره هم مهالـه ګڼل کېږي، نور شعرونه د مـاکو ترمهالـه پخـوا ویـل شـوي دي. ځکـه نـو دې ټولـو شـعرونو کـې د پردیـو ژبـو تاثیرات له کومې یوې دوو کلمو پرتـه نـه ترسترګو کېږي، زمـوږ لـه پورتنیو خبرو څخه دا نتیجه راځي چې پـه تـذکرة الاولیـا کـې راغلي شعرونه د ماکو تـر نثـر پخـواني او زیـات سوچه دي او اکثـره پـه ملي اوزانو کې دي، پـه خپله د سلیمان نثر هم تر یوه حده سوچه، روان او شفاف ګڼل کېږي او د پښتو ډېر زاړه لغات په کې کارېدلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ میانور او خوشال ترمنځ دیني مناظره

لوی خان خوشال خان خټک ته لوی خدای(ج) یو فوق العاده او خارق العاده استعداد ورپه برخه کړی و. خوشال د همدغه خدای(ج) لورولي استعداد په برکت دومره لوی، څواړخیز او څو بعدیز شو چې د تېرو دریو سوو کلونو په بهیر کې یې پر شخصیت اند او فکر په سوونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي خو بیا لاهم د خوشال حق نه دی ادا شوی او لا هم خوشال خلکو ته نوی دی او لا څېړنې او پلټنې ته اړتیا لري. زموږ په دودیزه ټولنه څوک فکر کولای شي چې یو صوفي، عابد او روحاني شخصیت دې لا د بزم او رزم جذبه او ولوله هم ولري او یا دې هم دجام او قام شاعر دخدای(ج) د مینې په خم کې دومره ډوب وي چې هر ظاهربین او ساده لید یې پر لیدلو بریالی کېدلای نه شي. د خوشال پر ټولنیز، سیاسي، ملي او فرهنګي شخصیت او دریځ ډېرې لیکنې شوي، خو د خوشال د دینداری، ایمانداری، دینپالنې (اسلامپالنې) او دینپوهنې برخه او اړخ لازیاتو، دقیقو او نویو څېړنو ته اړتیا لري. که موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دينپوهنه کې د خوشال دفکر او خيال ژورو ته متوجه شو او هغه په ژور ډول تحليل کړو ، نو يو لوی (فقهي) خوشال به مو په نظر راشي.

د خوشال دستارنامه، دهغه ګڼ منظوم اثار لکه فضل نامه، غزلونه، قصيدې او رباعيات ټول ددې ښکارندوی دي چې خوشال د يو لوی فقهي عالم په توګه په اسلامپوهنه کې د يوې ژورې مطالعې خاوند و. څوک چې په دين (اسلام) کې پوره پوره مطالعه او ژورتيا ونه لري د فضل نامې غوندې يو مهم ديني اثر نه شي ليکلای او هغه هم بيا په نظم چې تر نثر يې ليکنه او مفهوم اخيستنه او رسونه طبعاً ډېره زياته مشکله ده.

موږ دلته د خوشال بابا د ديني معلوماتو او ژورتيا پر ټولو خواوو نه غږېږو او نه دا ليکنه ددې وس لري. يوازې د خوشال پر يوې مثنوي غږېږو چې دا مثنوي ديوې ديني مناظرې يو بشپړ تصوير راکوي. اصلي کيسه دا سې ده چې کله پير روښان دمغلو پر ضد خپل روحاني تحريک پيل کړی و ، نو کله چې دې تحريک زور واخيست، مغل واکمن وارخطا شول، څرنګه چې روښاني تحريک روحاني او اسلامي بڼه لرله نو مغلو فکر وکړ چې ددې تحريک دمخنيوي لپاره بايد روحاني شخصيتونه او عالمان پيدا کړي او مقابلې ته يې وګوماري. نو لومړی يې سيد علي ترمزي له بخارا څخه پښتونخوا ته راوست، د سيد علي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمزي د پیروانو او شاګردانو په ډله کې یو هم اخوند درویزه ننګرهاری و چې د روښان پیر مقابلې ته یې ځان تیار کړ.

پیر روښان د خپل تحریک لپاره د (خیرالبیان) په نامه یو کتاب ولیکه چې له دیني نصیحتونو ډک دی. خو اخوند درویزه دا کتاب ((شرالبیان) وباله او د (مخزن الاسلام) په نامه یې د خیرالبیان پر ضد یو کتاب ولیکه، دارنګه اخوند درویزه د پیر روښان د نورو کتابونو پرضد هم نور کتابونه ولیکل.

د اخوند درویزه ((مخزن)) د سوات په پښتنو کې ډېر مشهور شو، خوشال خان او افضل خان خټک د دې شهرت وجه دا ګڼي چې دا وخت پښتنو کې علم کم و، نو یو سړی په کې په ډېر کم علم او پوهې هم ملا یی، پیری او مرشدی ته رسېدلای شو. په همدې وخت کې اخوند درویزه په سوات کې راپیدا شو او ډېر ژر یې شهرت ترلاسه کړ، خوشال په خپله یوه مثنوي کې وایي:

درویزه له یوه لوري راپیدا شه
چې یې حال د دې عالم مشاهده کړ
د روښان خیرالبیان یې ولیدلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخن ګوی شه
هغه وخت په پښتنو کې علم نه و
په مذهب سني مذهب و خارجي شه
ملنګانو به یزید ته کړې ښکنځلې
ملنګان یې واړه وایستل له سواته
په دا فن یې د درست سوات عالم مطیع کړ
هېڅ یې نه کاته دې بدو وفساد ته
درویزه د درویزې او ګره خوړلی

په لږ علم په دا ملک کې لوی ملا شه
خپل کتاب یې په کاغذ مسوده کړ
هغه هم مجهول بیان و ناپسندلی
په ویل کې چې یې زړه و هسې توی شه
درویزه تر مجهد ورته لا ښه و
د یزید په ستایش کې مارجي شه
درویزه به د یزید ډوزې بللې
دوم یې وواهه له کشفه و کراماته
وعالم ته یې خپل کتاب بدیع کړ
نقش یې کېناوه په مکر خپل اولاد ته
په دا مکر یې حلوا سره لړلې...))

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروېزه په پښتنو کې دومره مطرح شو چې چا دهغه نوم او د هغه د کتاب نوم په اصطلاح ((بې اودسه)) نه شو اخيستلای، پلويانو يې ويل چې الهام دی چې پر ده را اورېدلی دی. نو ځکه يې احترام پر خلکو واجب دی.

خوشال لومړنی شخص و چې دا حاکمه فضا يې ماته کړه، اخوند دروېزه يې کم علمه او کتاب يې ورته له ګڼو، علمي، انشايي، املايي او نورو غلطيو ډک وباله. د خوشال دې سياسي او مذهبي جرئت په پښتنو او په تېره بيا په سوات کې يوه سخته هنګامه جوړه کړه، ډېر کسان د اخوند دروېزه ملاتړ ته راووتل، په تېره بيا د اخوند دروېزه مريدان او پيروان چې په دې ټولو کې شيخ ميانور زيات مطرح و، دی د دروېزه له خاصو مريدانو او ارادتمندانو څخه و، ده دوه نور شاګردان هم درلودل، دوی ټولو پر خوشال د تکفير تور پورې کړ.

شيخ ميانور له محلي دربار سره هم ښه راشه درشه درلوده او دهغوی له خوا هم ورته دا پلان ورکړل شوی چې خوشال په عامه ذهنيت کې تکفير کړي. دمغلو له دې کار څخه هيله دا وه چې کله خوشال په عامه ذهنيت کې کمزوری شي، نو د پښتنو د راټولولو او انسجام چانس به يې کمزوری او کم شي. نو ددې کار لپاره يې شيخ ميانور ګومارلی و.

خپله لوی خان خوشال بابا ملا میانور په یوه مثنوي کې داسې معرفي کوي:

چې ملا میا نور په حکم دروميي — هم هغه د سوات په ملک کې سیرۍ مومي
میا نور که د خنزیر غوښې روا کا — ملایان به باندې ژر جوړه فتوی کا
د میانور مفتیان د سوات په ملک کې دوه دي — الله داد او دوست محمد دواړه یاوه دي
لږ یې علم لږ یې لوسته ډېر تقریر کا — چې میا نور یې لمسوي هغه تزویر کا
اوس به وایم د میانور له حقیقته — چې تر نورو نه دی لا دی بد خصلته

همدې میانور پر خوشال د (کفر) او (رفض) تورونه پورې کړل، خو خوشال بابا پر اخوند دروېزه او دهغه پر مخزن چې کوم انتقادونه کړي وو، له هغو څخه هېڅکله په شا نه شو. بلاخره خبره تر دې حده ګرمه شوه چې د سوات یو شمېر سپین ږیري خوشال بابا ته راغلل او ورته یې وویل چې ستا د خبرو په وجه په سوات کې یوه غټه ستونزه او هنګامه پیدا شوې، یا معذرت وغواړه او یا هم له شیخ میانور سره مناظرې ته حاضر شه! لوی خان خوشال خان په خپله یوه مثنوي کې چې تاریخ مرصع کې افضل خان خټک ټوله رانقل کړې، د دې مناظرې کیسه کړې. سرمحقق زلمی هېوادمل ((ننګیالی د زمانې)) کې په دې باب لیکي:

((خان دلنګر خټک په کلي کې اوسېده، یوه ورځ خان د توت د یوې ونې لاندې استراحت کاوه، چې ملک سنګر،

(c) ketabton.com: The Digital Library

میاخان او مانکی خوشال خان ته راغلل، دی یې پاڅوه او ورته یې وویلې ټول سوات کې دې هنګامه جوړه کړې ده، ته لاخوب کوې هېڅ تشویش درسره نشته، بیا یې خوشال خان ته وویل چې موږ دقوم دمشرانو په توګه دا وظیفه لرو، چې دفساد مخنیوی وکړو، نو ته یا د اخوند درویزه کتاب ومنه او یا د شیخ میانور د اعتراضونو ځواب ووایه. خان د اخوند دکتاب له منلو انکار وکړ او بلاخره دمیانور او خوشال خان ترمنځ مناظره وشوه او شیخ میانور ډېره بده ماته وموندله بیا خلکو د دواړو ترمنځ صفایي وکړه. خوشال خان له شیخ میانور دا غوښتنه هم وکړه چې له مغلي حکومت سره به سازوباز نه کوي، په څرګنده خو شیخ میانور له مغلو سره دخط کتابت نه کولو وعده وکړه خو نیت یې ښه نه و او په پټه یې خپل کار کاوه.))

دا بیان او د مناظرې نور اړخونه خوشال په خپله یوه غرا مثنوي کې په ډېر ښه ډول بیان کړي دي. دا مثنوي ټول (۱۲۹) بیتونه لري او تاریخ مرصع ټوله په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده. دلته به ددې مثنوي ځینې بیتونه دمناظرې د ځینو اړخونو د روښانتیا لپاره راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو کتاب دی درویزه سره جوړ کړی — د سوات خلک یې له کل عمله موړ کړی
نامعقول مجهول بیان په کې بې ځایه — په کې بد د سید وایه یزید سایه
غه جاهل ملا چې دا کتاب وه کښلی — ما په دا خبرو دی وډېر ښکنځلی
مخامخ یې دا خبرې کړې نمایې — چې ته سکه رافضی یې چې دا وایې
رد بدل ددې خبرې ډېر مذکور شه — دا مذکور په واړه سوات کې مشهور شه
هغه نیم ملا روان شو ومیانور ته — خس خشاک یې سره ولوستل تنور ته
سرې لمبې د میا په کور شوې بلې — نه وه څوک چې یې اوبه کړې باندې تلې
ملایان شیخان یې واړه سره ټول کړل — ګډ یې واړه په دا ویر په دا آشول کړل
میا نور وې چې اخون زموږ امام دی — درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی
په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی — د کافر قتل په شرح معتبر دی
هر سړی چې په مخزن باندې څه وایي — په دنیا کې تر ساعته به څوک پایي
ملکان شیخان یې واړه سره ټول کړل — په خپل سحر او افسون یې کج وګول کړل

خوشال خان په دې مثنوي کې وایي چې ددې ملکانو او شیخانو له ډلې څخه یو میاخان، بل مانکی او بل سنګر ماپسې راغلل او زه یې په سنګر خټک کې له خوبه پاڅولم او راته یې وویل چې راځه موږ سره لاړ شه او د میانور ځواب ورکړه، دې سپین ږیرو وویل چې د سوات د ټولو ملایانو همدا پرېکړه ده. خوشال بابا ورته په ځواب کې وایي چې ما د محمد(ص) دین منلی دی، له قرآن پرته بل کتاب نه منم، درویزه نه کوم امام دی او نه هم مجتهد دی. خپله درویزه هم یو خام شخص دی، تاسو هم خام یاستئ او د مخزن کتاب هم خام او نیمګړی دی. خو لنډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې خوشال د دې مشرانو په زیات ټینګار له ځایه پاڅېد او روان شو. بابا وایي:

ملا مې وترله زه هم ورروان شوم
یک تنها مواجهه په ډېر خصان شوم
مخامخ و بله کېناستو په قهر
په خبرو مو ښکاره کړو سره زهر
ملکان شیخان عالمان واړه سره شول
د خپل لوري شک یې واخیست مسخره شول
چې به ما ورته ویل کول د مشکو
ابلعانو به ویل کول له پشکو
نه یې علم، نه یې عقل نه یې پوهه
فضلیت ورځنې لرې په ډېر کروهه

خوشال بابا وایي، کله چې ما او میا مناظره پیل کړه، نو کوم منصف هئیت ولاړ نه و چې وروسته قضاوت وکړي او نتیجه اعلان کړي، د سوات شیخانو اکثره د میا نور پلوي کوله، خو څرنګه چې ماته د میا خط او کتابت، املا او انشا او ټوله پوهه معلومه وه نو ځکه مې لاس پرې بر و او بل زه په خپل اقرار کې صادق یم او د همدې صداقت په وجه مې په لوی ذات ډډه لګوله، نو ځکه خو میان نور په خپلو خبرو کې راګیر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ مـــــیا نور پـه خپلـه پـه تقریـر کـې
مـا وده وتـه چـوټ ورکـړی پـه تحریـر کـې
مـا وې تـه لـکه ګیـدړ پـه خم کـې شین یـې
خـو بیـا هم هغـه ګیـدړ یـې کـه رنګـین یـې
ښـا پیرک غـونـدې پـه شـپه پـه هـوا درومـې
چـې سـبا پـه تـا راځـي هزعیـت مـومي
پـه خطونـو کـې چـې ځـان و مــاته ستایې
مـا هـم پیژنـې چـې څـوک یـم دا څـه وایـې
خپـل صـفت دې یوسفـزیو وتـــه وایـــه
زه دې پیـژنم چـې څـه یـې ځـان مـه ستـایه

پر مخزن باندې د خوشـال دمانیز اعتـراض یـو ټکـی دا و چې اخوند درویزه قصداً غوښتي د امام حسـین(رض) د شـهادت پـه پېښه کې یزید ته برائت ورکړي او داسې وښیي، چې ګڼې یزید نه غوښتل چې امـام حسـین(رض) شـهید کـړای شـي، پـه همدې وجه یې هغو اشخاصو ته چې په دې کار یې لاس پورې کړی و ان دمرګ سزا ورکړه. خوشال بابا د اخوند درویزه دا ډول توجیهات او تعبیـرات پـه کلکـه ردوي او ځـان د پیغمبـر(ص) د سـنتو ډېر ټینګ پابند ګڼي، په یوه بله مثنوي کې په همدې اړه وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه چې چون په اعتقاد کې پاک سني يم
په کندن د رافضي د بېخ کني يم
رافضي يې په دا هسې اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رفض ياد کړم
د صديق او د فاروق په عشق کې طاق يم
د عثمان او د حيدر بنده قلماق يم
آل اولاد د پاک رسول واړه منمه
امامان نبيان هم ټول واړه منمه
د يزيد پليد په کار باندې لعنت دی
چې د آل سره يې کړی شرارت دی
د بد ذات مکر په علم کې لا بد شي
حبشي چې په مخ خال کېږدي لا بد شي.

لکه څنګه چې د مخه مو يادونه وکړه شيخ ميانور مخکې تر دې د مغلو په لمسه په سوات کې پر خوشال د (تکفير) او (رفض) تورونه پورې کړي وو. خو خوشال دا ټول تورونه بې بنسټه وګڼل، برعکس يې په اخوند درويزه او ميانور (يزيد) ته په لېوالتيا او هغه ته په برائت ورکولو ګرم وګڼل. خوشال په خپله مناظره کې د مخزن او نورو ديني مسايلو په باب له ميانور څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنې وکړې، میانور سم ځواب ونه شو ویلای. خوشال بابا وایي:

الغرض چې یې خبره کړه اغازه ... ډېر یې وویل د خپلې نیا له نمازه
بیا یې وستایه نیکه په څو څو رنګه ... مستمع شه درست عالم ورته په درنګه
خدای یې وتړله ژبه له افسونه ... دا وینا دده له ژبې شوه بیرونه
مونږه کله وایو دا چې یزید ښه دی ... په مخزن کې دروېږه ستایلی نه دی
بل زمونږ مخزن نه شعر نه بیان دی ... بیان شوی نظم نه دی په بل شان دی
که یې ګورې درست په شان د صحیفو دی ... چې راتلې به له اسمانه له هغو دی
یو پښتو کلام موزون دی بیان شوی ... په معنی کې دګرګون دی بیان شوی.

هغه ځای چې د رښتیا مهتاب ښکاره شي ... د کتانو تاروپود پاره پاره شي
د رښتیاو کرامت لکه باران دی ... د دروغو سحر دوړې د بیابان دي
چې دده د خولې نه دا خبرې وشوې ... ته به وایې چې په هر چا اوبه توی شوې
پوهېدم چې زما ستاره وه پرې غالبه ... له هیبته یې دا ووته له ژبه
که یې بیا کړه د افسون ښېوه اغازه ... سود یې نه و دې ما ژبه شوه پرې سازه
ما وې بس د ما مقصود مراد هم دادی ... مدعي په دا خبرو خود اګاه دی
د یزید ستاینه ګورئ په مخزن کې ... هم مخزن نه دی د شعر په هر فن کې
زه هم دا خبره وایم خلکه خامه ... خو دیې وویل خبره شوه تمامه
چې هر څوک په دا خبره خبردار شو ... چې کینه وځې دروغې طلبګار شو
شیخ میا نور چې خجل ورغی ترکوره ... په دا خپل ویل پښېمان شو را شه ګوره

چې د خوشال او میان نور ترمنځ مناظرې دوام کاوه، د شیخ میان نور منطق کمزوری کېده، په پای کې میان نور مات شو، ددې په خاطر چې میان نور په سیمه تر دې زیات ونه شرمېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا دهغه پلویان، دیني او علمي مناظره په جنګ او جګړه وانه ړوي خو خوشال پر میانور بل هېڅ شرط کېښود ، یوازې دا شرط یې پرې کېښود چې نوره به دمغلو پلوي نه کوي، میان نور هم دا شرط قبول کړ ، خو په زړه کې یې بیا هم مغل پالنه وه او تر پایه خپلې دې ژمنې ته وفادار پاتې نه شو.

خوشال بابا نه یوازې د شیخ میانور له مناظرې سره مخامخ شوی، بلکې د ژوندانه په اوږدو کې یې ډېر ځله له ډېرو کم علمه او کم سواده ملایانو او شیخانو سره مقابله او مناظره کړې چې دده ګڼ ادبي اثار ددې مناظرو او ځوابونو ښکارندوی دي. کله چې موږ په دینپوهنه کې دخوشال بابا ژورلیدونو ، علمي او اصولي دریځ ته متوجه شو نو خوشال مو دستر اسلامپوه ، اسلامپال او متبحر فقهي په توګه په ذهن کې انځور شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"شگه حاکم"
او د شگه حاکم په هیله

وایي اجتماعي مسایل د ساینسي هغو په شان نه دي، چیگ په وضع شویو فورمولونو حل شي، خو کله چیگ سؤیگ ولسي پوهیگ ، متلونو، د روزکگار تجربو او د پوهانو پخو خبرو ته وککوري، نو له دا سیگ کره خبرو او پخو تجربو سره مخامخیگاږي چیگ د ساینسي فورمولونو په شان د اجتماعي ستونزو د غوخگولو لپاره کار کوي. زما په اند استاد الفت د افغاني تگولنیگ هغه لیکوال دی، چیگ یوه شگه اجتماعي طبیب او حکیم ورته ویلای شو. الفت د افغاني تگولنیگ د ژوندانه بیگلابیگلو ناخوالو ته متوجه شوی، هغه ییگ په أیگر دقت خگیگؤلي او د درملنیگ نسخه ییگ ورته وؤاندیگ کؤیگ ده. د استاد الفت د علاج نسخیگ ، أیگریگ پیسیگ او أیگر لکگشگتونه نه غواؤي؛ دهریگ ناروغة لپاره ییگ په خپله تگولنه کیگ درمل په کگوته کؤي، د ده د نسخیگ تطبیق یوازیگ فکر او سوچ غواؤي، نور خگه نه غواؤي. الفت د یویگ تگولنیگ د سلو مرضونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا یوازیګ دا ککنګي چیګ ((شګه حاکم)) پریګ حکومت وکؤي، د ((شګه حاکم)) پـه اؤه کیګدی شي، خلکو سره مختلف تصورات وي، خو د الفت په نظر تر تګولو شګه حاکم ((قانون او عدالت)) دی. د الفت په نظر که په هره تګولنه کیګ قانون او عدالت واکمن شو ، نو د تګولنیګ أیګریګ ناخوالیګ پریګ اواریګدی شي. حګکه چیګ قانون او عدالت نه چا نه رشوت اخلي ، نه د چا لیاز کوي، نه پر چا ظلم کوي، نه د چا سفارش کوي، نه چا سره کینه کوي، نه نفسي خواهشات لري، نه خپل پیګژني او نه هم پردی. نو د دا سیګ یویګ وسیلیګ په واکمنۀ سره د هر چا حقوق خوندي کیګإي او خګوک د چا پر حق تیګریګ نه شي کولای. دلته به د استاد الفت د نثر دا وؤه، خو له مانا أکه تګوتګه کتګ متګ راوؤو او بیا به خپلیګ خبریګ پریګ وغحګوو.

شګه حاکم

هغه چیګ نه نفس لري ، نه نفسي خواهشات.
نه ییګ په زؤه کیګ أار شته ، نه طمع.
نه له موقوفۀ ویګریګإي، نه د ترفیع پروا لري.
نه رشوت اخلي نه تنخوا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعت کوي.
نه د چا مخ ګګوري، نه د چا خګتګ.
نه زورور پیګژني، نه غریب.
نه خګوک ییګ خپل دي او نه پردي.
نه چا ته خاندي، نه چا ته وچولی تریووي.
پوهیګإئ د ا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

استاد الفت د بشري تګولنیګ د سوکالة لپاره قانون او عدالت تر تګولو شګه وسیله ګګنګلیګ، چیګ هیګخګ بل خګیز ورسره د پرتلیګ وؤ نه دی، وګګوری لوی خګشګتن تعالی (ج) ،د بشر د لارشګوونیګ لپاره وخت پر وخت خپل پیغمبران رالیګإلي او هر پیغمبر خلکو ته د خدای (ج) د نظام او قانون د تطبیق سپارشګتنه کؤیګ ده. اسماني ادیان د بشر د ژوندانه د مهارولو، نیګکمرغه کولو او هوساینیګ لپاره ستر قوانین دي. اکثره بشري قوانین د همدیګ قوانینو په رنګا کیګ وضع شوي دي، بشر د خپل ژوند د هر اؤخ د انتظام لپاره بیلابیګل قوانین وضع کؤي، خو وضعي قوانینو تر هغه وخته دوام موندلی او تطبیق شوي چیګ عدالت ورسره ملګګری وي. هغه وضعي قوانین چیګ ظلم او استبداد ورسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملکګري وو او د عدالت خګرک په کيګ نه وو ، أيګر لنأ عمر لرلای دی او بيا هم د أيګر سخت فشار او لکګشګت په وسيله په أيګره سختة تطبيق شوي، خو کله چيګ زور ختم شوی قوانين هم له منحګه تللي دي، خو استاد الفت د شګه او تلپاتي حاکميت لپاره له (قانون) سره (عدالت) هم ملکګری کوي، د الفت په نظر (عدالت) د (قانون) ژوند تظمينوي او دواؤه بيا د خلکو ژوند. د تګولنپوهانو په نظر له قانون پرته يوه تګولنه اصلاً ژوند نه شي کولای، د طبيعت تګول نظام د يوه نظم يا قانون تابع دی، که د يويګ شيګبيګ لپاره هم د کائينانو او حګمکيګ په نظم يا قانون کيګ کګأوأي را منحګته شي نو دا نؤة به د سترکګو په رپ کيګ تباه شي، دغسيګ د بشري ژوند هره خوا چيګ محاسبه کؤو که له قانون خګخه خالي شوه، نو له سختيګ کګأوأة او انارشة سره به مخامخ شي، حتى د حګنګګله د حګناورو تر منحګ هم يو أول قانون حاکم دی. استاد الفت د بشري ژوند دغه ستر ارزشګت او ضرورت په أيګرو لنأو تګکو بيان کؤی دی. پوهانو حتى د قانون پر تعريف غتګيګ غتګيګ ليکنيګ کؤي او کتابونه ييګ پريګ ليکلي، خو استاد الفت بيا په داسيګ يوه لنأ اعجازي کلام کيګ قانون او عدالت تعريف کؤي او اهميت ييګ ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگرکگند کؤی چیگ سؤی ییگ په یو وار لوستلو د مانا تل ته کوزیگدی شي.

۱- نفس او نفسي خواهشات.
۲- أار او طمع
۳- موقوفي او ترفیع
۴- رشوت او تنخوا
۵- عناد او مراعات
۶- مخ او خگتگ
۷- زورور او غریب
۸- خپل او پردي

په بشري تگولنه کیگ چیگ هر خگوک د پورتنیو مفاهیمو پر وؤاندیگ حگان تگینکگ نه کؤي، یا د نفسي خواهشاتو تابع شي یا له چا خگخه نامشروع طمع وکؤي، یا وأار شي، یا د خپل حگان د موقف د لوؤاوي لپاره کار وکؤي او یا رشوت ته زؤه شگه کؤي، یا چا سره عناد او مراعات وکؤي، چا ته مخ شگکاره کؤي او چا ته خگتگ، زورور او غریب ته په یوه سترکگه ونه کگوري او له خپل واک و حگواک خگخه د خپل او پردي پر وؤاندیگ نا سمه کگتگه پورته کؤي، نو طبیعي خبره ده چیگ عدالت نه تطبیقیاي او تگولنه له توازنه وحگي، کله چیگ په تگولنه کیگ بحران رامنحگته شي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تگولنیگ تگول وکگؤي ورسره زیانمنیگإي او هیگچا تـه هم، بیـگ ضـره کگتگـه نـه رسـیگإي. نـو اسـتاد الفـت پـه تگولنـه کیـگ د بحرانونـو د تگـولیز حل پـه خاطر وایـي چیـگ تگولنـه باید

د ((شگه حاکم)) له خوا کنتگرول شي او دا ((شگه حـاکم)) دده پـه نظـر (قـانون او عـدالت) دی، د مانیزیـگ شـگکلا تـر خگنکـگ د اسـتاد الفـت ددیـگ نثـر لفظـي شـگکلا هـم د زیاتیگ ستاینیگ وؤ ده.

دا نثـر پـه حقیقت کیـگ تگولیـگ یـوولس جملیـگ لـري، چیـگ تگولیـگ تامیـگ جملیـگ دي. دا سـیگ تامیـگ جملیگ چیگ اوإدیگ نه دي، هره جمله پـه حقیقت کیـگ لـه دوو برخو جوؤه ده، دویمه برخه کـه خگـه هم پـر (نـه) باندیگ پیلیگإي، خو له لومؤة برخیگ سره ارتبـاط کیـگ ده، د تاکید او خوند لپاره شگه پیوستون شگیي، په دیگ نثر کیگ لکـه د لنأیگ کیسیگ په شان شگه تلوسه موجوده ده ، سؤی پـه پیـل کیـگ نـه پوهیگإي چیـگ ((شـگه حـاکم)) یانیـگ خگـه؟ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خگوک به وي؟ خو دا تلوسه او غوتګه لکه د لنأيګ کيسيګ د
اوج په شان په وروستة برخه کيګ خلاصيګإي.
پوهيګإئ ! دا حاکم خګوک دی؟
هو ! قانون او عدالت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو لرغونو ادبياتو کې شعري فورمونه

کله چې موږ په پښتو لرغونو ادبیاتو کې د شعري فورمونو پـه اړه خبـرې کـوو ، نـو پـر دوو ډولـو ادبیـاتو لـه بحـث سـره مخامېږو: ۱- پښتو ګړني یا شفاهي ادبیات ۲- پښتو لیکني یا تحریري ادبیات.

۱-پښتو ګړني ادبيات: په پښتو ګړنیو ادبیاتو کې ګڼ شمېر شعري فورمونه شته، خو ددې شعرونو د زمان او مکان حد او برید ټاکل اسانه کار نه دی، د اکثرو صاحب او شاعر معلوم نه دی. ددې تر څنګ په خپله د ګړنۍ شاعرۍ شعري فورمونه هم د لیکنۍ شاعرۍ پـه انډول لږ مشخص (ثابت) او کوټلي دي. یوازې لنډۍ پـه پښتو ګړني ادب کې مشخص او ثابت شکل لري، نور اکثره یې دیوې یا څو مسرو ، اوازونو یا اهنګ په تغیر او تبدیل سره خپل شکل بدلوي، خو دا بدلون دومره هم نه دی چې یو شعري فورم یا شکل له بل سره منطبق یا مدغم شي او یو بل سره یې توپیر ونه شي، په پښتو ګړنۍ شاعرۍ کې لنډۍ، کاکړۍ، نارې یا غړونه، لنډکۍ، سروکي، فالونه، د ښادۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندرې، نکلونه، چاربيتې يا بګتۍ او ځينې نور راځي، له لنډۍ پرته نور اکثره شکلونه بيا خپل منځ کې نور نور شکلونه يا لږ تر لږه د بڼې تغير لري. لنډۍ يوازېنی شعري فورم دی، چې د اهنګ، د څپو د شمېر او د خج له پلوه يو ټاکلی شکل او چوکاټ لري، چې که يو هم پوره نه وي، لنډۍ نه جوړېږي. د اهنګ له پلوه د لنډۍ وروستی توری(غږ) بايد حتماً يو غږن اواز (واول) وي، په واولونو کې هم يو مشخص واول (ه=a) چې په پښتو کې د ګردې هې (ه) په نوم نومول شوی او زور(zwar) يې هم بولي. د يادونې وړ ده چې تر زور(a) د مخه اواز هم بايد يو متحرک غږ وي چې د دې دواړو غږونو له يو ځای کېدو څخه يو منظم اهنګ يا ريتم رامنځته کېږي، چې مسرې ته رنګ او خوند ورکوي او د وينا پر وخت د سړي خوله پرېږدکېږي. د لنډيو بل خصوصيت دا دی چې هره څلورمه مسره يې خجنه ده، يانې د هرې مسرې پر څلورمې څپې بايد فشار يا خج راشي، چې اصل اهنګ پوره کړي، البته د پښتو شاعرۍ پر هرشعري فورم، خج درې څپې وروسته واقع کېږي، خو د لنډۍ توپير له نورو شعري فورمونو سره دادی چې په نورو شعرونو کې کېدی شي خج د مسرې پر لومړۍ، دويمې، دريمې، يا څلورمې مسرې راشي او تر هغې درې څپې وروسته څپه خجنه شي، يانې درې څپې وروسته څلورمه څپه خجنه کېږي، خو په لنډيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د لومړۍ مسرې څلورمه څپه خجنه وي او بیا نور تر پایه همدا قاعده تعقیبوي او دا فورمول پر ټولو لنډیو یو شان د تطبیق وړ دی.

د څپو او د مسرو شمېر له مخې هم لنډۍ واحده قاعده لري، لنډۍ دوه مسرې لري، چې لومړۍ یې نهه څپې او دویمه یې دیارلس څپې ده، د لنډۍ د دواړو مسرو د څپو ټولیز شمېر دوه ویشتو (۲۲) څپو ته رسېږي، له نورو ټولو پښتو شعري فورمونو سره د لنډۍ توپیر دادی چې ددې د مسرو او څپو شمېر مطلق او غوڅ دی او تر هغو زیاتېدی او کمېدی نه شي، خو په نورو شعرونو کې دا مطلقیت عام نه دی، څرنګه چې د پښتو ګړنۍ شاعرۍ د اکثرو شعري فورمونو وخت او شاعر معلوم نه دی، چې ایا په لرغونې دورې پورې اړه نیسي او که نه؟ او بل د ټولو ګړنیو شعري فورمونو څېړنه یوه اوږده بحث ته اړتیا لري، نو دا بحث بل وخت ته پرېږدو او اوس راځو د خپل بحث دویمې برخې، د پښتو لیکنۍ شاعرۍ فورمونو او هغه هم د لرغونې دورې شعري شکلونو ته !

د پښتو لیکنۍ شاعرۍ لومړۍ لاسته راغلې بېلګه همغه د امیر کروړ یو شعر دی، چې د محتوا له مخې ویاړنه او د فورم له مخې داسې ډول شعري یا منظوم فورم دی چې نه په بشپړ ډول د پښتو ولسي شاعرۍ له پخو بېلګو یا شعري شکلونو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاربيتو، بدلو، بگتيو، لوبو او کسرونو سره ورته والی ولري او نه هم له عربي ادبياتو او نورو ژبو څخه له راغلو شعري فورمونو لکه غزل، قصيده، مخمس، مسدس او نورو سره ورته وي، د څېړونکو په نظر دا شعر يا نظم زړو اريايي سندرو ته ورته يو شعر دی، د ځينو څېړونکو په نظر دا شعر د زړو اريايي سندرو او پښتو ولسي سندرو تر منځ د اتصال يوه کړۍ ګڼل کېږي.

د امير کروړ شعر اته بنده لري چې په هر بند کې يې درې مسرې دي، د سر بند درېيمه مسره يې بيا پر دوو برخو وېشل کېږي، په حقيقت کې دوه مسرې لري، چې دواړه مقفي دي، او د پورتنيو دوه بيتونو د مسرو قافيه تعقيبوي د بند وروستۍ مسرې دويمه برخه بيا له نورو بندونو سره هم تکرارېږي:

زه يم زمری په دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند وسند پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشتــــه له ما اتل نشتــــه

په پورتنيو اتو بندونو کې د لومړي او شپږم بند د مسرو د څپو شمېر سره برابر (څوارلس څوارلس) څپې دی، او درېيمه مسره چې يوه برخه يې تکرار ده شپږ شپږ سېلابه دي، د نورو شپږو بندونو د مسرو شمېر (پنځه لس پنځه لس) څپې دی او ټول واړه بيتونه يې اووه څپې دي، چې په دې ډول يې په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ کې يو منظم اهنګ تېنګ کړی دی، سر بېره پر دې د اول،دويم، درېيم، شپږم او اووم بندونو مسرې د قافيې تر څنګ رديفونه هم لري او نور بيتونه يې يوازې په قافيو سمبال دي. دا اهنګ له پلوه دا شعر د پښتو له نورو ولسي شعرونو سره چې تر امير کروړ وروسته لاس ته راغلي، يو شان دی، ياني د پښتو ژبې له ځانګړي اهنګ سره سمون خوري. د تاريخي قدامت له مخې بل لاسته راغلی شعر هغه شعر دی چې ابوهاشم ابن الزيد سرواني له خوا پښتو ته ژباړل شوی،او په درېيمې هجري پېړۍ پورې اړه لري، دا شعر اصلاً د ابن خلدون و چې (ابي الينا) مشهور و ، د بغداد او سېدونکی او په دوارو سترګو ړوند و ، دا شعر د فورم له مخې غزل دی، خو محتوا يې اخلاقي مسايل دي، چې د درهم د ستاينې په بڼه خلکو ته وړاندې شوی، که څه هم ځينو څېړونکو دا غزل نه دی ګڼلای او قطعه يې بللې خو کله چې مورږ د شعر عربي متن ته مراجعه کوو ، هلته د غزل د فورم له معمول تعريف سره سمون خوري، پښتو متن ته يې که هم وګورو د غزل فورم څرګندوي. سره له دې چې لومړی بيت يې مقفی دی؛(وينه او درهمونه) په کې د قافيې کلمې دي، خو د قافيې پوهنې له مخې د دوارو قافيو تر منځ يوازې يو مشترک توری(ه=a) دی او تر دې دمخه توري حرکت هم تغير لري، نو(سسته او چسته قافيه يې سره يو ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي) ، نو ځکه سړي ته په پیل کې د اهنګ له پلوه پوره پوره منطبق نه برېښي، دا کېدی شي د ژباړې ستونزه هم وي، له نظم نه نظم ته ژباړه څه اسانه خبره نه ده، نه یوازې په مطلع کې، بلکې په نورو بیتونو کې هم د قافیو هماهنګي سل په سلو کې منطبقه نه ده، د ابو هاشم ابن الزید السرواني له خوا د ابن خلدون دا ژباړل شوی غزل اووه بیتونه لري، چې د سر او پای بیتونه یې دا دي:

ژبه هم ښه وینا کاندي چې یې وینه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه
درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي
ده وسله که څوک پرې کاندي قتالونه

د بېټ نیکه مناجات: په پښتو لرغوني شاعرۍ کې یو مطرح شو د بېټ نیکه مناجات دي، چې ټول دوه بنده لري او سربېره پر دې یو بل بیت هم لري، چې د کسر یا تکرار په بڼه ورسره ویل کېږي، د دواړو بندونو د مسرو شمېر یې سره برابر، (شپږ شپږ) مسرې یا درې درې بیتونه دي د او ټول شعر یا نظم د مسرو د څپو شمېر هم سره مساوي دی، (اووه اووه) دی، د محتوا له مخې دا شعر دیني مناجات دي، خود فورم له مخې مثنوي ته ورته ښکاري، ځکه چې هر بیت یې په خپل منځ کې مقفی دی، خو دا چې هر درې بیته وروسته یو بیت د تکرار یا کسر په بڼه لوېږي، له مثنوي څخه خپله بڼه بدلوي، مانا دا چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثنوي هغه فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه شان نه دی، نو ځکه ویلای شو چې دا هم د پښتو ولسي شاعرۍ په اهنګ پخوانیو اریایي سندرو ته ورته دی، چې په پښتو ولسي شاعرۍ کې نور داسې شعرونه هم شته، د بیټ نیکه مناجات:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي دغرو لمنې زموږ کېږدۍ په کې پلنې

دا وګړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

همداسې بل بند

د شیخ اسمعیل شعرونه: د شیخ اسمعیل دوه شعرونه زموږ لاس ته راغلي دي. د شیخ اسمعیل یو پارکی:

تېښته وکړه له ابلیسه چې ابلیس لعین ښکاره شي

دا ټول پنځه بیتونه لري چې محتوا یې له شیطان څخه د انسان د ژغورنې په اړه ده، د شکل له پلوه غزل ته ورته ده، خو یوازې په دې توپیر چې د سر بیت یې مقفی نه دی. بل نظم یې چې د خرښبون بېلتون ته ځانګړی شوی او بیا خرښبون په نظم د هغه غبرګون ښودلای، دواړه له عربي څخه د راغلیو فورمونو په چوکاټ کې نه راځي او د پښتو شاعرۍ د فورمونو رنګ پرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غالب دی خو دې سره سره سل په سلو کې په کوم ځانګړې چوکاټ کې نه ځاېږي.

کـه یون دی یون دی   مخکې بیلتون دی
لــه کسي غره څخه   ځـي خـرښبون دی....

څلور څلور مسرې د یوه بند په شکل یو ځای شوي دي:
د خرښبون نظم:

بېلتانه ناره مې وسوه پـه کور باندې
نه پوهېږم چې بـه څه وي پـېښ پـه وړاندې
لـه خپلوانـو بـه بېلېـږم پـه سـرو سـترګو
دواړه سـترګې مـې پـه وينـو دي ژړانـدې

د شـيخ رضـی لـودي او نصـر لـودي نظمونـه: دا دواړه نظمونه چې د يوې ليکلې مشـاعرې بڼه لري، د فـورم لـه مخې غزل ته ورته دي، خو داسې غزل چې مطلع ونـه لري، يـانې بې مطلع غزل، نور نو د غزل فورم ټول قواعـد پـرې تطبيقېـږي، خو يوازې دومره توپير لري چې د سر لومړۍ مسره يې بې قـافيې ده او د نـورو مسـرو قافيـه د لـومړي بيت د دويمـې مسـرې قافيـه تعقيبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ رضی لودي د نظم څو بیتونه:

د الحاد په لور دې ترپلل	ګروه دې زموږ وکوراوه
موږ رونړلي په زیارنه	تا په توراوه په تور او

او د هغه په ځواب کې د نصرلودي دا نظم:

د الحاد په تور تورن سوم	زه لرغون خو ملحد نه یم
زما دښنه هسې تور راکړي	که ملحد یم د دښنه یم

په لرغوني ادب کې د قصیدې فورم: پښتو ادب ته د قصیدې فورم له عربي ژبې څخه راغلی دی، چې لومړی بېلګه یې د شیخ اسعد سوري لاسته راغلې قصیده ده. د شیخ اسعد سوري قصیدې له پوخوالي داسې برېښي چې پښتو ادب کې به تردې دمخه هم زیاتې قصیدې پنځېدلي او په خپله شیخ اسعد سوري به هم ډېرې زیاتې قصیدې لیکلې وي، چې د قصیدو د پخوالي دې معراج ته رسېدلی دی، خو څرنګه چې تر ده دمخه او خپله دده نورې قصیدې عملاً په لاس کې نه شته، نو همدا لاسته راغلې قصیده په پښتو ادب کې لرغوني قصیده ګڼلای شو، قصیده هغه ډول شعري یا نظمي فورم دی، چې د سر بیت یې مقفی وي، ردیف په کې اختیاري دی، قافیه په کې حتمي ده، د نورو بیتونو د دویمو مسرو قافیه یې د لومړي مقفی بیت قافیه تعقیبوي، د بیتونو شمېر یې له پنځه لسو څخه تر سوو بیتونو پورې اټکل شوی دی، د قصیدې د معمول

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف له مخې قصیده درې برخې لري، چې د پیل برخې ته یې تشبیب یا تغزل وایي او معمولاً د طبیعت ستاینه په کې کېږي، دویمې برخې ته یې اصلي موضوع وایي چې د ممدوح ستاینه په کې کېږي او دریمه برخه یې دعائیه ده. د شیخ اسعد قصیده چې د محمد سوري (د سوریانو واکمن زنداني کېدو او وفات) ته ځانګړې شوې د محتوا له مخې یوه دردونکې ویرنه ده.

دا قصیده د محمد سوري د مرګ رنځه انځور کړي کوي او پر سړي باندې ډېر تاثیر ښندي، دا قصیده ټوله ۴۴ بیتونه لري چې د قصیدې له معمول تعریف سره سم ټول اړخونه یې رانغاړلي دي، د سر، منځ او پای څو بیتونه یې دادي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بیدیا غوړېده وکا
ریژوي یې پاڼې کاندي تار په تار

د منځ بیتونه:

زموږ پر زړونو دې نن بیا یو غشی وویشت
ودې ژوبله په دې غشي هزار
پر سوریو باندي ویر پرېوت له پاسه
محمد واکمن چې ولاړی په بل دار

د پای څو بیتونه:

سخ پـــه تـــا ای مـحمـده د غـور لمــر وې
پــه نـړۍ بـه نـه وي ستــا د عــدل ســار
که سوري دې پر ننګ وير کاندي ويرمن سول
هــم بـه ويــاړي ســتا پــه نوم ستا په تبار
په جـنت کـې دې وه تـــون زمـــوږ واکـــمنه
هـــم پـــر تـــا دې وي ډ پـــر لور دغـــفـار

ددې قصیدې هندسي شکل په دې ډول دی:

+__________________

قافیه +__________________

____

+__________________

____

ترپایه +__________________

د ښکارندوی غوري قصیده: بله مهمه قصیده زموږ په لرغوني ادب کې د ښکارندوی غوري قصیده ده، چې پر هند یې د سلطان شهاب الدین غوري د فتوحاتو په تعریف کې ویلې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محتوا لـه مخې يـوه سـتاينه بلل کېږي. دا قصيده ټولـه (۴۵) بيتونه لري او د قصيدې لـه معمول تعريف سره سم درې برخې تشبيت يـا تغـزل اصلي موضـوع او د عائيـه لـري، دا قصيده هم لکه د شيخ اسعد سوري دهغې پـه شان پـه قافيـه پـای مـومي او رديف نه لري. د سر، منځ او پای څو بيتونه يې دا دي:

د پسرلي ښکلو ونکي بيا کړه سينګارونه
بـــيا يـــې ولـــونـل پـــه غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونـــه شـنه، لمنې شنې شوې
طيــلسـان زمــردي واغــو سـته غـــرونــه

د منځ بيتونه:

په زابل چې د بري پر نيلي سپور سي
پــه لاهـــور يـــې د مېـــړانې ګوزارونه
د اسلام د دين شهاب دنړۍ لـمـــر دی
تورستان يـې كـــړه رڼا پـــه جهادونـــه

د پای بيتونه:

پـــه رڼـــا اوسه تـــه تل د ديـــن شـــهابــه
نوم دې تل وه پر دريـــځ پـــه نمـــزد كـــونـــه
ستا پـه زېرمـه دې خاونـده لوی څښتن وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـوږ خـــو ستـــا پـــه نامه یونه ځو چې یونه.

د شیخ اسعد سوري او د ښکارندوی غوري قصیدې دواړه د انځورګرۍ او د طبیعت د مناظرو د ترسیم او د پېښو د واقعي ثبت له مخې داسې لوړې قصیدې دي چې تر اوسه یې پښتو ادب کې ساری نه شته.

په لرغوني پښتو ادب کې غزل: سره له دې چې غزل ته ورته ځینې نظمونه په پښتو ادب کې تر اتمې هجري پېړۍ د مخه هم لیدل کېږي، خو پښتو ادب کې په منظم ډول غزل د اتمې هجري پېړۍ د ویمه نیمایي کې، اکبر زمینداروي پیل کړی دی.

اکبر زمینداوری د دیوان خاوند و چې ځو پاڼې یې استاد حبیبي ته لاس ته ورغلي دي. په دې لاسته راغلو پاڼو کې دوه غزلونه هم خوندي دي، چې د هنر، هغه وخت او شکلي سکښت له مخې ډېر اوچت غزلونه ګڼل کېږي، چې دلته یې یو ځو بیتونه د بېلګې په توګه را اخلو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خــپل ځــان لــه حــیرانــیه څه ویل کړم
د عشق ویـر بــه تــل پــه خپلــه پټــول کــړم
مــا مــدام لــکــه بــورا پــر ګلــو کشت کړ
اوس به ځم په سر تـور سر فـراق د ګل کـــړم...

او وروستی بیت:

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

دا غزل پنځه بیتونه لري چې (ویل، پټول، ښندل او...) یې د قافیې کلمې دي او (کړم کړم) یې ردیف دی. د بیتونو دمسرو دڅپو شمېر یې دولس دولس څپې دی او د ټولو مسرو د څپو شـمېر یـې سـره مسـاوي دی، مطلـع او مقطـع چـې د غـزل یـوه ځانګړتیا ده، دواړه په کې خوندي دي. دمحتوا لـه مخې هم لـه غزل سره پوره منطبق دی، ځکه چې موضوع یې تغزلي ده.

پـه لرغـوني ادب کـې مثنـوي: پـه پښـتو ادب کـې د پـوره مثنوي او پوره غزل عمر سره تقریباً مسـاوي دي، دواړه شعري فورمونه د اکبر زمینداوري د دیوان په هغو پاڼو کې لیدل کېږي چـې د اسـتاد حبیبـي لاس تـه ورغلـې وې، پـه دې پـاڼو کـې د زمینداوري دوه مثنوي هم خوندي دي.

مثنـوي هغـه شـعري فـورم دی چـې لـه عربـي څخـه پښـتو تـه راغلی دی، ځانګړتیـا یـې داده چې هر بیت یې ځانتـه ځانګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافیه لري، یانې دوه مسرې یې په خپل منځ کې هم قافیه وي، ردیف په هر بیت کې اختیاري دی، کېدی شي ځینې بیتونه ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري.

د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې مساوي وي، خو د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې د یوې یا دوو څپو په شمېر توپیر او بدلون موندلای شي.

البته تر اکبر زمینداوري د مخه مثنوي ته ورته شعرونه وو، خو بشپړه مثنوي، ده لیکلې ده.

دلته یې د یوې مثنوي څو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز   نور څه نه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو   په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو   چې نږدې نه یو مهجور یو

په پورته بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې لري. د مثنوي فورم په دې ډول دی:

a____________
a____________
b____________   ردیف اختیاري دی
b____________
c__________
c__________

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اکبر زمیند اوري وروسته د زرغون نورزي ساقي نامه:

ساقي راشه پیاله راکړه ـــــ مرور یار مې پخلا کړه

د زرغونې کاکړ د بوستان ژباړه:

اوریدلې مې قصه ده ــــ چې تر شاتو هم خوږه ده

د دوست محمد کاکړ غرښتنامه:

له نیکانو روایت دی ـــــ هسې توګه حکایت دی

ټول د مثنوي په فورم کې دي.

په لرغونې ادب کې رباعي:- تر غزل او مثنوي وروسته بل هغه شعري فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه (رباعي) ده چې دا فورم د (خلیل خان نیازي) او (سلطان بهلول لودي) له خوا په خپل منځ کې په ویل شویو شعرونو کې ګورو، رباعي هغه شعري فورم دی چې څلور مسرې لري، لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره یې په خپل منځ کې هم قافیه وي او دویمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي. ردیف په کې اختیاري دی او د څپو شمېر یې معمولاً مساوي وي.

خړې وریځې ژاړي له پاسه ـــــ کویله غږ کا بېلتون له لاسه

یه هغه لوني ګوهرپه خول ستا ـــــ دامرحبا کا ستا زموږ مواسه

د سلطان بهلول لودي رباعي:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه ـــ ګوره اوریځې د داد له پاسه

خول مې د عدل په درو روڼ دی ـــ جهان به زیب مومي زما له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رباعي عام شکل دا دی:

a__________

a ________   ردیف اختیاري دی.

____

a__________

په لرغوني ادب کې د نورو شاعرانو شعرونه:

د نورو پاتې شاعرانو شعرونه اکثره د پښتو ولسي شاعرۍ په فورمونو کې راځي او همغه اریایي خصوصیت لري، چې د پښتو له ځانګړي اهنګ سره مطابقت کوي. دا شعرونه د پښتو ولسي شاعرۍ له ثابتو شعري فورمونو سره هم سلو په سلو کې منطبق نه دي او کېدی شي هر یو جلا جلا وڅېړل شي، خو په لرغوني ادب کې له عربي څخه راغلي ډېر مطرح شعري فورمونه، قصیده، غزل، مثنوي او رباعي دي چې هر یوه ته پر خپل ځای اشاره وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد روهي له نظره
د خوشال اخلاقي ايډيال

د خوشال بابا په باب تر اوسه پورې په سلګونو څه چې په زرګونو لیکنې شوي دي، د خوشال بابا په اړه د مستقلو اثارو شمېر هم لسګونو عنوانو ته رسېږي، د خوشال په باب څېړنې په لومړي ګام کې پر دوو کټګوریو وېشل کېدی شي، لومړی هغه څېړنې چې د بهرنیو پوهانو له خوا ترسره شوي او دویم هغه لیکنې دي چې د کورنیو څېړونکو او پوهانو له خوا تر سره شوي دي، ددې څېړنو او لیکنو یوه برخه دودیزه بڼه لري چې په ټولنه کې د خپل وخت د دودیزو علومو او تعاملاتو په نتیجه کې یې خوشال مطالعه کړی او څېړلی دی، د لیکنو دویمه برخه هغه ده چې خوشال یې د معاصرو علومو، کره کتنې او څېړنو په نتیجه کې له هر ډول سیاسي، ټولنیزو، قومي او اخلاقي تمایلاتو پرته، د نوې پوهې او د تحقیق او تحلیل د نویو میتودونو په رڼا کې څېړلای او تحلیل کړی دی، زموږ د هېواد له دغو معاصرو پوهانو څخه یو هم د هېواد ډېر ځیرمن لیکوال، څېړونکی او کره کتونکی کاندید اکاډمسین سرمحقق محمد صدیق روهي دی، چې په څو مقالو کې یې خوشال بابا په ناپېيلي (بې طرفانه) ډول څېړلای دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد محمد صدیق د ادبپوهنې په لړ کې په خپل مهم اثر (ادبي څېړنې) کې د خوشال په باب څلور بېلابېلې لیکنې: ((د خوشال د ښوونې او روزنې فلسفه، د خوشال خټک سوات نامه د ټولنیزو اصلاحاتو هنداره، ، د خوشال اخلاقي ایډیال او خوشال د اخلاقي ایډیال په حیث او د خوشال په اثارو کې د مضمون او شکل تنوع)) چاپ کړي چې هره یوه د خوشال پېژندنې د مطالعاتو په لړ کې د خپل ځانګړي او جلا ارزښت لرونکې دي، استاد روهي پر نو موړو لیکنو کې سربېره د خوشال پر کلیاتو (د کابل چاپ) هم یوه ارزښتمنه سریزه لیکلې، دغه راز د هېواد په ځینو علمي مجلو کې یې هم د خوشال په اړه علمي او تحلیلي لیکنې راغلي دي.

((د خوشال اخلاقي ایډیال)) په نامه د استاد روهي یو مستقل اثر هم چاپ شوی دی، چې همدا تېرې څېړنې په خپله لمن کې رانغاړي.

اوس راځو دې ته چې د استاد روهي دا لیکنې ولې د زیات ارزښت وړ دي؟

استاد روهي د هغو پوهانو له جملې څخه دی، چې عصري زده کړې یې کړې وې، د ښوونې او روزنې په برخه کې یې ماسټري درلوده او په ادبپوهنه کې د زیاتې مطالعې خاوند و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کره کتنه او ادبپوهنه کې يې يو ډېر مهم اثر (ادبي څېړنې) ليکلی دی، استاد روهي د زيات علم او حلم خاوند و او همدا دوه عنصره يې په اکثرو ليکنو په تېره بيا په کره کتنه کې زيات ليدل کېږي، روهي صاحب په کره کتنه کې د هېڅ ډول احساساتو تر اغېز لاندې نه دی راغلی او هر څه يې چې شنلي نو هغه يې د دليل او منطق په مټ واضح کړي دي، د خوشال په برخه کې هم استاد روهي د ليکنو چلند همدا ډول دی، استاد روهي سره له دې چې يوه ښه افغان او پښتون و، خو هېڅکله هم د خوشال پېژندنې په برخه کې د پښتونولۍ او افغانيت تر اغېز لاندې نه دی راغلی.

استاد روهي چې کله د خوشال ايډيال مطالعه کوي او پر هغه بحث کوي نو تر ټولو دمخه اخلاقي ايډيال تعريفوي، کله چې د يو شي تعريف مشخص شي، نو بيا د هغه شي پر ماهيت ښه پوهېدلای شو، استاد روهي وايي: ((اخلاقي ايډيال د کرکټرونو د هغو مثبتو اوصافو مجموعې ته ويل کېږي، چې د اخلاقي کمال د موډل بڼه ولري، اخلاقي ايډيال د يوې طبقې اجتماعي، اقتصادي شرايط منعکسوي او په اجتماعي ايډيال سره توافق پيدا کوي.)) استاد روهي د همدې پورتني فورمول او تعريف له مخې د خوشال د اخلاقي ايډيال په باب وايي: ((څرنګه چې خوشال د فيوډاليزم د اجتماعي- اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فورماسیون محصول دی نو دا ډېره طبعي ښکاري، چې د خوشال اخلاقي ایډیال دې په یوه قومي مشر یا اشرافي شخصیت کې متبلور شي.))

د استاد روهي له نظره خپله د خوشال په فکر د هغه اخلاقي ایډیال همهغه دی، چې ده په خپل اثر(دستارنامه) کې ښودلی دی او هغه ته(د دستار سړی) وایي، د استاد روهي په نظر دا ډېر مناسب نوم دی، ځکه چې له یوې خوا په پښتني قبیلو کې دا دود دی کله چې یو نوی قومي مشر یا خان د خلکو له خوا وټاکل شي، د هغه پر سر پګړۍ یا پټکی تړي او د پټکي تړلو وروسته خلک هغه ته مبارکي ورکوي، له بلې خوا، په پښتنو کې پټکی یا دستار د عــزت او وقــار سمبول دی، استاد روهي زیاتوي: د اخلاقي موډل لپاره خوشال(شل خصلتونه او شل هنرونه ټاکلي دي) که چېرې په یوه شخص کې دغه واړه هنرونه موجود وي، نو هغه ته د اخلاقي کمال یوه نمونه یا اخلاقي ایډیال ویلای شو، استاد روهي زیاتوي: که موږ د اخلاقي ایډیال په برخه کې د خوشال(دستارنامه) د (بلو تارک) او (کویټلیان) له اثارو سره پرتله کړو ډېر ټکي به په کې مشترک پیدا کړو، نو ځکه استاد روهي وایي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال (دستارنامه) دیوه اخلاقي ایډیال په حیث نوې څېره نه ده ، استا د روهي وایي: د خوشال موډل د لرغوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان موډل (چې د مریبیتوب د دورې ځرګندوی دی) نه، بلکې د رومیانو موډل دی، رومیان په علم او فلسفه کې ژور نه ځي، بلکې علم له عمل سره نږدې کوي.

استاد روهي وايي: ((د خصوص د مقولې له نظره باید وویل شي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال کلتوري خصوصیات منعکسوي، په دې ځای کې ددې ټکي یادونه هم ضروري ده ، چې د خوشال د موډل د پوره څېړنې لپاره باید یوازې پر (دستارنامه) باندې تکیه ونه شي، استاد روهي سره له دې چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپېریال ځرګندوی بولي، خو بیا هم یادونه کوي، چې ددې ایډیال لپاره چې خوشال کوم معیارونه ټاکلي، هغه د پښتني چاپېریال تر کلتور او مذهبي حدودو اوړي، استاد روهي په دې نظر دی، چې د خوشال ایډیال د کرکټر په لحاظ عمومي او خصوصي اوصاف لري؛ عمومي اوصاف یې د ټولنې د ټولو افرادو لپاره لازم دي، لکه (د اولاد تربیت ، علم ، شجاعت ، سخاوت،راستي، خوشخویي، همت، غیرت او نور...) خصوصي اوصاف یې صرف د دستار سړي ته ضروري دي، لکه تادیب د خشم وخصم، د ملک د انتظام په عمومي اوصافو کې یې ځینې هنرونه او خصلتونه تر زیاتې اندازې د (دستار سړي) سره شباهت لري، لکه د ځان معرفت، اسپ تازي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارت، موسيقي، شطرنج، نقاشي، عدل او انصاف، عفو وکرم، مشورت او نور...

استاد روهي د خوشال اخلاقي ايډيال د نړۍ د يو شمېر نورو پوهانو له اخلاقي ايډيال سره پرتله کوي او هغو لارو چارو ته ګوته نيسي، چې يو شخص پرې دې معيار ته رسېدلای شي، استاد روهي هغو دواړو معيارونو او لارو ته اشاره کوي، چې اخلاقي ايډيال پرې جوړېږي، خو پر ته له دې چې غوڅ حکم وکړي، قضاوت لوستونکو ته پرېږدي، استاد رورهي وايي: د خوشال د ښوونې او روزنې موډل چې په دستارنامه کې راغلی دی، د لوړې طبقې ايډيال دی، ليکن دی د (اپلاتون) او (ارسطو) په شان دغه ايډيال په کومې خاصې طبقې پورې نه منحصروي، (ارسطو) په صراحت ادعا کوي، چې غلامان فطرتاً غلامان پيدا شوي دي، دوی له مقدماتي زده کړې او سواد څخه زيات څه نه شي زده کولای، خوشال البته پر وراثت باندې تکيه کوي، ليکن دا وراثت طبقاتي نه ګڼي، د خوشال په نظر نه يوازې هنرونه د زده کړې له لارې لاس ته راځي، بلکې دی خصلتونه هم کسبي بولي، دی وايي: ((امير لره بويه چې ځان په شرع اراسته کا، بيا د ولايت ظاهري، د سياست هنرونه، خويونه، خصلتونه زده کا.)) سره له دې چې پورته بحث کې استاد روهي د کوم نظر پلوي نه کوي، خو د متن له قرينې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې ښکاري چې استاد د یوه ټولنپوه، ښوونپوه او کره کتونکي په توګه د خوشال نظر تائیدوي، خوشال د اخلاقي ایډیال یا شخصیت د جوړېدو لپاره ټول شرایط کسبي بللي، چې هر څوک یې تر لاسه کولای شي، خو په دې چاره کې ارث او د شخص خپل زیار او زحمت هم دخیل ګڼي او دا یې هم په ګوته کړې، چې هر څوک دا معیارونه پوره کړي، نو بیا (د دستار سړی) ترې جوړېدی شي او د (دستار سړی) طبعاً هغه مقام دی چې بیا د ټولې ټولنې په لوړې یا اولې طبقې پورې اړه پیدا کوي او دا ځکه چې همدا شخص دی، چې د ټولنې د مشرۍ وړتیا پیدا کوي، نو باید د ټولنې په راس کې واقع شي.

د ارسطو نظریه چې پر طبقاتي بنسټ ولاړه ده، تر ټولو د مخه د سقراط له علمي نظریاتو سره چې وایي: انسان د تحول په حال کې دی او د اصلاح وړ دی، متضاده ده، د ښوونې او روزنې اوسنۍ میتودولوژي هم دا حکم نه کوي چې د ټیټې طبقې خلک دې د لوړو زده کړو قابلیت ونه لري او یا دې ترې لوی شخصیتونه نه شي جوړېدلای، خوشال البته د شخصیت په جوړونه کې ارثیت ځکه دخیل بولي، چې دا د شخصیت جوړونې منشا ده، اوسنۍ اروا پوهنه هم دا تائیدوي، چې د انسان د شخصیت وده د نطفې له تشکل څخه راپیلېږي، محیطي او بیا اجتماعي شرایط په کې اساسي نقش لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد روهي د خوشال د اخلاقي ایډیال په لیکنه کې دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د خوشال د ښوونې او روزنې موډل د اخلاقي ایډیال د جوړونې لپاره مناسب دی، استاد روهي د (دستارنامې) د معیارونو له مخې د اخلاقي ایډیال لپاره تر ټولو غوره، ښه او عملي بېلګه په خپله (خوشال) بولي، چې د دستارنامې اکثره معیارونه (شل هنرونه او شل خصلتونه) یې په وجود کې لیدل کېږي، نو موږ هم د استاد روهي د تحلیل له مخې دې نتیجې ته رسېږو چې د خوشال د اخلاقي ایډیال یوه عملي بېلګه په خپله لوی خان خوشال خان دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((شاهنامهٔ احمدشاه ابدالي))

ویاؤنه ده که حماسه؟

((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) د حافظ ګګل محمد مرغزي منظوم داستاني اثر دی، چیګ په هند کیګ بییګ د احمد شاه بابا د فتوحاتو او بریاوو په باب لیکلی دی. دا اثر لومړی حګل پر **۱۹۲۵**م کال د یو زر تګوکو په شمیګر د مشتاق احمد مشتاق په تدوین او د مولانا عبدالقادر په ((پیګژند ګګلو)) چاپ شوی دی.

د مدون په وینا د دیګ اثر اصلي نوم ((شاهنامه احمدیه)) و، خو دوی ورته حګګه د ((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) نوم غوره کؤ چیګ دیګ نوم ورسره أیګر اؤخ لګګاوه.

حافظ ګګل محمد مرغزي، د مرغز د کلي او سیګدونکی و او د شاهنامیګ له متن خګخه داسیګ ښګکاري چیګ دی د احمد شاه بابا د وخت سؤی او په جنګګونو کیګ د هغه له لښګکرو سره ملګګری و، دده په خپله وینا د دیګ شاهنامیګ د لیکلو حکم هم ورته پخپله د بادشاه (احمد شاه بابا) له خوا شوی و، دی وایي:

چیـــګ فرمـــان د شهریـــارو
پـــه زیـــبا ښګکلـــی ګګفـــتارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیگ حافظ دیگ شاهنامه که
په جهان دیگ دا نامه که
شاهنامه دیگ که رنکگین
جوؤ زیبا در ثمین
پکیگ حال دیگ د جهان وي
شگه کگنجونه دیگ عیان وي
شه مذکور دیگ که د جنکگ
چیگ پریگ صاف شي دزؤه زنکگ
د بادشاه دیگ حال بیان که
دا چیگ سیر بییگ په جهان که
د احمد شاه دُر دوران
پکیگ حال میگ کؤ بیان۔

حافظ مرغزي دا کتاب پر یو زرشپږاو یایم (۱۰۷۲) هگ ق کال بشپؤ کؤی دی. د کتاب په پای کیگ د دیگ خبریگ یادونه کوي او وایي چیگ دا شاهنامه بیگ د پشگتنو لپاره بشپؤه کؤیگ ده:

د پشگتنو د پاره یاره ماخواري وکؤه بسیاره
که شگگه وکؤیگ پریگ نظر ته به شیگر سیگ د کشور
چیگ زرسل وو اویا کاله سن د هجر زما لاله
شپږا ته نور کؤه سره ضم چیگ تاریخ نه شي تریگ کم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمــا عمـر دی پنحگـوس   خگــه لـــه مــا وشــو افســـوس

په پورتنیو خگو بیتونو کیگ ددیگ اثر(شاهنامیگ) د لیکلو وجه او علت خگرکگند شول، خو اوس راحگو دیگته چیگ دا اثر د ادبي اثارو په کومو معنوي او شکلي أولونو یا انواعو کیگ حسابیگأي؟ اکثره شاهنامیگ چیگ لیکل شوي په هغوی کیگ تـاریخي کیســیگ، د پاچایـانو اتلـولي، تـوره او میگؤانـه او جنکگـي پیگشــگیگ بیـان شـوي، نـو حگکــه خــو اکثـره شاهنامیگ په حماسو او یا هم په حماسي اثارو کیگ شمیگرل کیگأي اوس چیگ زموإ تر بحث لاندیگ موضوع د ((احمد شاه ابدالي شاهنامه)) ده، پـه دیـگ کیـگ لـه خگو پوشـگتنو سره مخامخیگأو او یا هم خگو پوشگتنو ته باید حگواب ورکؤو، تر تگولو د مخه کیگدی شي دا پوشگتنیگ مطرح شي چیگ ایا دا شاهنامه ویاؤنه ده که حماسه؟ یو حکایتي داستان دی که حماسي نظم یا شعر؟ د کوم یو معنوي أول خصوصیات په کیگ زیات دي؟ د فـورم لـه مخیـگ پـه کـوم أول نظمونـو کیـگ راحگـي؟ ایـا د حماسیگ د لیکلو لپاره مناسب فورم دی که نه؟ ایا نورو شاعرانو هم د شاهنامیگ د لیکنیگ لپاره له دیگ أول فورم خگخه کار اخیستی که نه؟ او که اخیستی ییگ وي وجه ییگ خگه ده؟ خو ددیـگ تگولـو پوشـگتنو پـه منحـگ کیـگ دوه پوشـگتنیگ چیگ تر نورو زیاتیگ مطرح دي دادي چیگ دا شاهنامه، ویاؤنـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده که حماسه؟ددیگ لپاره چیگ دیگ پوشگتنو ته معقول او مناسب حگوابونه پیدا کؤو ، شگه‌به‌دا وي چیگ د حماسیگ پیگژندنیگ د اصولو او معیارونو په‌رنگا کیگ د ا اثر مطالعه او تحلیل کؤو:

((حماسه په ادبي أولونو کیگ أیگر لرغوني أول دی په حماسه کیگ تر تاریخي دورانه‌وؤاندیگ زمانیگ وقایع راغلي وي او په حقیقت کیگ د لومؤنیو زمانو کگزارش دی حماسه په هغه دوران کیگ د یوه ملت ارمانونه بیانوي چیگ تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت تگول پکیگ سره کگأیگإي)).

حگینیگ کسان کله کله په ادبي خگیگؤنو کیگ د حماسیگ، حماسي شعر او ویاؤنیگ (فخرییگ) تر منحگ توپیر نه کوي، په داسیگ حال کیگ چیگ دا دریگ واؤه جلا جلا معنوي أولونه دي، توپیر سره لري((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي أولونو کیگ یو أول دی، چیگ د یو ملت، قوم، قبیلیگ یا شخص د میگؤانیگ او توریگ کیسیگ او جنککي کارنامیگ په حکایتي أول بیانوي، هر أول جنککي او حماسي اشعار حماسه نه شي جوؤولای، که خگه هم حماسه له حماسي او جنککي اشعارو خگخه جوؤیگإي، خو هر حماسي شعر یا ویاؤنه حماسه نه ده.د حماسیگ یو شرط دادی چیگ پیگشگیگ په کیگ په داستاني أول بیان شویگ وي)) خو په حماسي شعر او یا هم ویاؤنه کیگ دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط حتمي نه دی. یو رزمي شعر کیگدی شي هیگخگ اتل ونه لـري او شـاعر خپلـه خلـک د رزم او جنگـگ خـوا تـه راوبـولي او پـه ویاؤنه کیگ هم یو شاعر کولای شي د خپل حگان پر برياوو او یا هم د خپل تگبر پر برياوو او لاسته راوؤونو وویاؤي، لکه د امیر کروؤ شعر چیگ د خپـل حگان د اتلولیـو پـه باب ویـاؤ کـوي، پـه حماسي شعر او ویاؤنه کیگ مهمه نه ده چیگ شعر دیگ داستاني او یا حکایتي بنگه ولري په ویاؤنه یا حماسیگ کیگ دا هم مهمه نه ده، چیـگ یـو شـاعر دیـگ لرغونیـگ زمانیـگ تـه لاؤ شـي او د هغـو پیگشـگو بیـان دیـگ وکـؤي، خـو حماسـه کیـگ بیـا د لرغونـو پیگشـگو بیـان هـم راحگـي. د دوکتـور سـیروس سمیسـار پـه نظـر:
((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چیگ د قبل التاریخ زمانیگ تاریخ بیانوي))

((خگنکگه چیگ حماسیگ دأیگرو لرغونو او لومؤیو وختونو خاطریگ دي، نو پـه دیـگ حسـاب د شفاهي کیسـو او نکلونـو پـه شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغیگ چیگ پـه یـوه زماني مقطع کیـگ بیـگ خگوک لیکلو تـه پیدا شوي او لیکلي بیـگ دي))

د ادبپوهانو پـه نظر د نؤة پـه حماسو کیـگ حگینیـگ داسیگ خصوصیات شته چیگ هغه د نؤة پـه اکثرو حماسو کیـگ مشترک دي او حگینیگ داسیگ حگانکگؤتیاویگ هم شته چیگ هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغیګ یویګ ژبیګ په حماسو پوریګ محدودیګ دي پشګتو حماسیګ د نؤة د حماسو د عامو حګانکګؤنو تر خګنکګ حګینیګ دا سیګ حګانکګؤتیاویګ هم لري چیګ هغه د نؤة په نورو حماسو کیګ نه تر سترکګو کیګإي، دا حګانکګؤتیاویګ د پشګتنو د عام کلتور تابع دي او له همدیګ کلتوري، قومي، قبیله یي تعاملاتو بیګ ا لهام اخیستی دی.

دا أول خصوصیات بیا د نؤة د نورو ژبو په حماسو کیګ نه تر سترکګو کیګإي او یا هم لإ تر سترکګو کیګإي، اوس راحګو دیګته چیګ د حماسیګ د عامو خصوصیاتو له جملیګ خګخه کوم خصوصیات تر زیاته او کوم خصوصیات تر کمه بریده پر (احمد شاهي شاهنامیګ) د تطبیق وؤدي؟

۱- د حماسیګ په عامو حګانکګؤتیاوو کیګ یوه دا ده چیګ ((د جنګګ، بهادرة، میګؤانیګ، پهلوانة او شهسوارة کیسیګ په کیګ راغلي وي))

د پورتني معیار له مخیګ که موإ (احمد شاهي شاهنامه) ارزوو، نو په دیګ معیار خو پوره حګکه ده چیګ د احمد شاه بابا په شمول د هغه د لشګکرو د بیګلابیګلو لشګکر مشرانو د توریګ، بهادرة او جنګګي اتلولیو کیسیګ په کیګ بیان شوي دي.

مثلاً د شالامار باغ د جنګګ داستان دا سیګ بیانوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

شگه حگوانان دیگ شي تیار   ازمــوده د جنکــگ پــه کــار
پــه دا لــور د شــالامــار   چیــگ ازبــک هــم د حــصار
د راوي پـــه دا ککفتـــار   د قرغـــز حگوانـــان تیـــار

۲- د حماسـیگ یـو ه بلـه حگانککؤنـه دا ده چیـگ حیوانـات پـه کیگ ستر نقش لري، حتی کله کله دا نقش أیگره اخلاقي بنگه هم لري، په دیگ شاهنامه کیگ هم د آسانو او فیلانو یادونه شویگ او جنکــگ کیــگ د هغــوی رول پــه ککوتــه شــوی او خپلیــگ لشگکریگ بیگ له بازانو سره تشبه کؤي، خو لکه د نورو حماسو په شان حیوانات په دیگ اثر کیگ هغه رول نه لري لکه په نورو حماسو کیگ چیگ خارق العاده رول لري.

۳- د حماسو یو ه حگانککؤنه دا ده چیگ اتلان په کیگ له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.

پـه احمد شاهي شاهنامه کیـگ سره لـه دیگ چیـگ وحشـتناکو حیوانـاتو سـره د انسـانانو تـن پـه تـن جککؤیـگ کیسـیگ نـه دي راغلـي، خـو پـه جککـؤه کیـگ أیگر حگایـه د جنککـي وسـیلو پـه توکگه د حیواناتو یادونیگ راغلـي، خـو ددیگ پـر حگـای د خپلـو لشگکرو د اتلانو أیگر توصیف شوی او د حماسـیگ هغـه بلـه خوا بیگ پوره کؤیگ چیگ تر حده زیاته مبالغه په کیگ وي، لکـه غلـو او اغراق، مثلاً له درانو لشـگکرو خگخـه د صمد خان یادونـه کـوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیگ د خپل ورور (شفیق) په مرګګ ییګ سینه کباب وه، خو بیا ییګ هم پر د شګمن سختیګ حملیګ کو لیګ او هغوی ییګ تار و مار کؤل او یا هم د نورو جنګګیالیو یادونه

۴- په حماسه کیګ یاد شوي بوتګي، ونیګ او میګویګ زیاتره جادویي او خارق العاده خصوصیات لري.

د حافظ ګګل محمد مرغزي په اثر (احمد شاهي شاهنامه) کیګ سره له دیګ چیګ د حماسیګ ګګنګ شمیګر خصوصیات لري، خو د ونو، بوتګو او میګوو د داسیګ کومیګ خاصیګ خارق العاده پیګشګیګ کیسه یا داستان په کیګ نه دی راغلی چیګ د سؤي پام حګان ته واؤوي.

۵- د حماسو اتلان معمولاً ما فوق الطبیعي انسانان شګودل کیګإي.

په دیګ شاهنامه کیګ انسانان ما فوق الطبیعي انسانان نه دي شګودل شوي، خو د هر جنګګ د داستان اتل طبعاً تر عادي انسانانو لوؤ شګودل شوی دی. خو دا لوؤتیا دومره نه ده چیګ افسانه یي برید ته ورسیګإي.

۶- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کیګإي.

د مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ د اتلانو کارونه د منطق له معیاره دومره لریګ نه دي خو داسیګ هم نه دي چیګ سل په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلو کیګ دیګ له منطق سره برابر شي، د فرعي اتلانو رول هم له عادي منطقه وحګي او هغه مهال چیګ د جنګګ کوم حالاتوو او سیاسي تاریخونو ثبت کؤي، تر هغو معیارونو لوؤ دي.

۷- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کیګ له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخیګاٍي.

په دیګ منظوم داستان کیګ طبعاً قهرمانان له خپل ضد سره مخامخ شوي، خو په دیګ شاهنامه کیګ مرکزي اتل احمد شابابا دی چیګ فتوحات د هغه په امر تر سره کیګاٍي، خو دی په مستقیم أول له خپل کوم ضد اتل سره نه مخامخیګاٍي او نه په دیګ داستان کیګ دده د معادل کوم اتل یادونه شویګ ده، البته د احمد شاه بابا د لشګکرو قومندانان له خپلو معادلو قومندانانو سره مخامخیګاٍي او هغوی ته ماتیګ ورکوي لکه د احمد شاه بابا د لشګکرو قومندانان حاجي جمال، صمد خان او نور چیګ د هندوستان د لشګکرو له حګینو قومندانانو لکه منو، خسرو، شهنواز او نورو سره مخامخیګاٍي او له یو وزیر سره تن په تن جګګؤه کوي، حاجي جمال چیګ د درانو لشګکرو مشر دی په دیګ اثر کیګ راغلي چیګ عسکر بییګ د مستو خوني فیلانو په شان د دشګمن پر لشګکر حملیګ کولیګ، په دیګ جګګؤه کیګ د هندوستان د وزیر پر سر د توپ ګګولة لګګیګاٍي او زیګر وزبر کیګاٍي، دیګ جنګګ کیګ چیګ د هند کوم لشګکر راغلی و هغه د درانو له خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تگـول زيگـر وزبـر شـو. د همـديگ جنکـگ پـه خـاطر کلـه چيـگ احمد شاه بابا د سر هند پر لوري د تکگ نيت وکؤ نو د جنکگ تدبير بيگ ونيو:

چيــگ تـــدبير وشـــه د جنکـــگ
تمــــام ورک شــــه د زؤه زنکــــگ
تمـــام فـــوج پـــه جنکـــگ تـــيار
ســــپين بازونــــه شــــوه د شــــگکار
لـــــــه لاهـــــــوره شـــــــو روان
پـــــــــه دا لار د هندوســــــــتان

۸- د حماسو اتلان اکثره په يوه اوإده او خطرناک سفر وحگي.

احمد شـاه بابـا (د احمد شـاهي شـاهناميگ) د اتـل پـه توکگـه د هندوسـتان پـر يـوه اوإده سـفر وحگـي، د هندوسـتان تـر فتحيـگ وروسته مشهد ته حگي، د مشـهد واکمـن بيـگ تابعدار کيگإي او بيـا نيشـاپور تــه مخــه کــوي، هلتــه لــه يــوه ســختـژمــي ســره مخامخيگإي، خو دي په خپـل تـدبير مخکيـگ تـر ديـگ چيـگ د ژمي يخني بيگ لشگکريگ تباه کؤي، له نيشاپور خگخه لشـگکر کندهار ته ليگإي او له مرکگه ژغورل کيگإي، دا ژمـي دومـره سخت و چيگ أيگر کم ژوندي موجودات ورخگخه پاتيگ شول.

۹- د حماسو اتلان أيگريگ کارناميگ کـوي چيـگ زيـاتره ملي او معنوي ارزشگتونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په احمد شاهي شاهنامه کې هم چې د جنګ کوم داستانونه راغلي هغه اکثره ملي او اسلامي ارزښتونه لري، ملي ارزښت یې په دې کې و چې د هغه وخت د شاو خوا دولتونو او زور واکو ځګخه یې خپل هیګواد خوندي کاوه او هغه جنګګونه چې دوی په نورو هیګوادونو کې کول، که هغه یې هلته نه وای کړي، نو دا جنګګونه به یې په خپل هیګواد کې کول، د هغه وخت سیاسي او نظامي خصوصیات دا وو چې هیګچا هم په خپل ځګنګګ کې مستقل او قوي ګګاونأی نه شو زغملای، که احمد شاه بابا خپل هیګواد غښګتلی او یو موتګی کړی نه وای او دغلیمانو نیتونه او قوتونه یې تر هیګواده لرې خنثی کړي نه وای، نو جنګګ به د افغانانو په کور کې بل شوی وای.

احمد شاه بابا د خپل جنګګي تدبیر تر ځګنګګ یو سوله دوست، زاهد او صوفي مشر و. د یو مشهور روایت له مخې یو وخت یې د کندهار ښګار د ساتنې لپاره دفاعي دیوال شروع کړ، نو مور یې (زرغونې انا) ورته وویل چې زویه دا ځګه کوې؟ هغه ورته وویل چې د ښګار د دفاع لپاره دیګوال جوړوم، هغې ورته وویل د ښګمن چې تر ښګاره راغی نو بیا دفاع مانا نه لري، د ښګمن باید له ښګاره لرې له منځګه یوسې. د دې خبرې د احمد شاه بابا په ذهن کې تغیر راووست او په هغو سیمو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطر ته متوجه شو چيگ خطر تريگ راولاؤيگدلاى شو. حگينيگ تنکگ نظره متعصبين د احمد شاه بابا پراخو فتوحاتو تـه د کينيگ په ستركگه کگوري، واقعيتونه تحريفوي او وايي چيگ ضرور نه و هغه نوريگ سيميگ فتح کؤيگ واى، حگينيگ نور بيا حگان د وطن أيگر "خواخوإي "کگنگي او وايـي چيگ احمد شاه بابا بايد كورنيو اصلاحاتو ته أيگره پاملرنه کؤيگ واى نظر فتوحاتو ته ! خو هغه تاريخپوهان او تگولنپوهان چيگ د احمد شاه بابا د زمانيگ تگولنيز، سياسي، اقتصادي، پوحگي، مذهبي، كلتوري او نور حالات ورتـه شـگه معلـوم دي، هغـوى د هغـه وخـت د سياسـي تگولنيزو تعاملاتو پـه رنگا كيگ د احمدشاه بابا تدبير او عمل تـه پـه أيگره درنه ستركگه کگوري او افرين ورته وايي، د دوى د نظرونو د يـووالي نتيجـه او نچـوؤ دا دى چيـگ احمدشـاه بابـا پـه خپلـو فتوحاتو كيگ دا ستر برياليتوبونه لاسته راوؤل چيگ بيگ پـه كـور دننـه بيگلا بيگليـگ افغـاني قبيليـگ د ملت او مملكـت پـه لوشگي كيگ سره راتگوليگ كؤيگ اودوى تـه بيـگ د داخلي اختلافونو د را برسيگره كولو فرصت او مجال ورنه كؤ، بل بيگ شاوخوا غليمان دومره كمزوري كؤل چيگ دده رامنحگتنه كؤى دولت بيگ أيگر موده له كگواشگه خوندي پاتيگ شو. د احمدشاه بابا د فتوحاتو ملي ارزشگت همدا و چيگ زمـوإ تگولنيـگ تـه بيگ درلود ، دديگ تر خگنكگ احمدشاه بابا يو صوفي مشربه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر اسلام مین پاچا و، د شاوخوا تګولو مسلمانانو ورخګخه د مرستیګ هیله وه، په همدیګ خاطر د بخارا مسلمان پاچا ورخګخه د تزاریانو له ظلمه د خلاصون غوشګتنه وکؤه، دهند د مسلمانانو مشر شاه ولي الله ورخګخه له مرهتګیانو خګخه د هند د مسلمانانو دخلاصون هیله وکؤه او احمد شاه بابا دا دواؤه کارونه ترسره کؤل، یانیګ احمد شا بابا د اسلام د بري په خاطر هم زیاته اتلولي وشګوده، د ایران پر لوري لشګکرکشي هم په دیګ نیت وه چیګ د ایران د سیاسي او مذهبي نفوذ مخنیوی وکؤي او که چیګریګ بیګ دا کار نه وای کؤی، نو د دیګ احتمال و چیګ ایرانیان د نادرافشار او ککرکګین د وختونو په شان بیا افغانستان د خپل ظلم تر سیوري لاندیګ راولي. تر احمد شاه بابا د مخه دوران تاریخ لیکونکو ته معلوم دی چیګ خګومره ظلم پر دیګ خاوره واکمن و، حافظ ککګل محمد مرغزي هم په خپل اثر کیګ تر احمد شاه بابا دمخه د نادر افشار د ظلم کیسه کؤیګ ده او فکر کوم چیګ د همدغه یوه حالت بیان هم کولای شي په دیګ برخه کیګ د معترضینو غرضي پوشګتنو ته یو شګه حګواب شي. مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کیګ وایي:

هلاکـو صـفت عـیان شـه
نمـودار پـه دا جهـان شـه
پـه شـکست بـلند شـه اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاص تریگ نه شو د چا کور
سند بیگ درست زیگروزبر که
بیگ بالینه یگ بستر که
په هر ملک په هر دیار
دده ظلم و بسیار

خو د نادر افشار تر مرگ وروسته د احمد شاه بابا په باب وایي:

احمد شاه دُر ابدار
په جلوه شه نمودار
چیگ لباس بیگ سلطاني و
مرصع په خاقاني و
دا جامه شوه په ده جوؤه
د قسمت په حگای کیگ یوؤه

۱۰- د حماسو اتلان تن په تن جنگگونو کیگ له بیگلا بیگلو وسلو خگخه کار اخلي لکه نیگزه، خنجر، توره، غشي، لیندة او نور، د جنگگ په اوزارو کیگ غولونه او فریگب هم شامل دي په احمد شاهي شاهنامه کیگ پر پورته ذکر شویو جنگگي وسایلو سربیگره د جنگگ له عصري وسایلو لکه توپونو خگخه هم کار اخیستل شوی او د سرهند په یوه جگگؤه کیگ دهند یو وزیر د توپ په کگولة الوزول شوی و، خو جعل، تذویر، فریگب او غولونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیګ په اکثرو حماسو کیګ ییګ یادونه راغلیګ ده ، دیګ کیګ هم له دیګ اوزارو خګخه کار اخیستل شوی دی.

په احمد شاهي شاهنامه کیګ یو داستان داسي ګ راغلی دی:
کله چیګ احمد شاه بابا ظل سبحاني د لاهور خواته متوجه کیګإي او د هغه حګای د نیولو نیت کوي، نو هلته یو شخص د شاهنواز په نامه چیګ أیګریګ لشګکریګ او جنګګي وسایل لري، احمد شاه بابا ته د مرستیګ وعده ورکوي، خو د احمد شاه بابا لشګکر، بابا ته وویل که شهنواز درغلي وکؤي، نو موإ به بیا خګه وکؤو؟
احمد شاه بابا خپلو لشګکرو ته په حګواب کیګ وویل:

که خلاف که شهنواز
دی به شي په غم ګداز
چیګ اقبال لرم بلند
و هر چا وته خګګرګند

وروسته شهنواز سره داسیګ فکر پیدا شو ، چیګ د احمد شاه بابا لشګکر کم او بیګ تجربه دی، خزانیګ او وسلیګ نه لري، نو راحګه د جنګګ تیاری ورته ونیسه، ګګوندیګ که فتح دیګ نصیب شي، نو هماغه و چیګ د جنګګ تیاری ییګ ونیو.

د شاهنواز ګګوره بد قول
په دا قول وکؤه بول
ده ویګ اسباب لرم د جنګګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو نواب شهنواز خان هغه راز چیګ تر دیګ وخته ییګ په پرده کیګ ساتلی و، هغه راز خګر کګند کؤ او جنکګ ته ییګ تیاری ونیو، دا جکګؤه د (شالامار) په نامه یادیګإي، په دیګ جکګؤه کیګ شهنواز ماتیګ خوري، لشګکر ییګ تار و مار کیګإي او د احمد شاه بابا لشګکریګ بریالة کیګإي

په جکګؤه کیګ د فریګب او درغلة بله بیګلکګه دا ده کله چیګ احمد شاه بابا له هند خګخه کندهار ته متوجه کیګإي، د (منو) په نوم یو شخص او د هغه (وزیر) زوی چیګ پخوا ییګ جنکګ کیګ ماتیګ خوؤلیګ وه، د هند د یو واکمن (خسرو) له خوا ورته ویل کیګإي، چیګ تا به د لاهور حاکم کؤو، (منو) په أیګره خوشالة لاهور ته راغی او غوشګتل ییګ کابل او کندهار ته هم لاؤ شي. خو دیګ وخت کیګ احمد شاه بابا له هندوستانه د کابل پر لوري خطر ته متوجه کیګإي، نو له کندهاره د هندوستان پر لوري حرکت کوي، کله چیګ پنجاب ته داخلیګإي، نو پر د شګمنانو ماتم راحګي، د (منو) لشګکر ماتیګإي، سره له دیګ چیګ (اووه زره) سکان ییګ ملاتؤ ته راغلي وو، خو بیا ییګ هم ماتیګ وخوؤه. (منو) چیګ کله د جنکګ حالات ولیدل چیګ تګول پنجاب تباه کیګإي، نو سولیګ ته لیګوال شو، نو احمد شاه بابا ته ییګ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایلچي(استازي) په‌لاس پیغام راولیګاه، احمدشاه بابا دا سوله قبوله کړه، (منو) ییګ وباشګه‌او دیګ سره (منو) زیات خوشاله شو. (منو) د هندوستان د والي په‌توګګه پاتیګ شو، خو (منو) ته ییګ دا وویل که‌له تابعدارة خګخه دیګ سرغړونه وکړه، نو بیا به تګول پنجاب تباه شي.

تر دیګ وروسته احمد شاه بابا د مشهد په‌فکرکیګ شو، کله چیګ د (مشهد) پرلوري رهي شو، نو دهغه حګای واکمن (شاه‌رخ خان) أیګر وارخطا شو او احمد شاه بابا ته‌ییګ یو استازی ورولیګاه او وییګ ویل که‌موإ معاف کړي. تر دیګ وروسته‌دا احمد شاه بابا لشګکرو (نیشاپور) ته‌مخه وکړه خو دیګ وخت کیګ یو سخت‌ژمی راغی، احمدشاه بابا په‌دیګ خاطر چیګ په‌ژمي کیګ ییګ لشګکر تلف‌نه‌شي، بیګرته د کندهار پرلوري وخوحګیګد. دا ژمی أیګر سخت‌و ان‌تر دیګ چیګ اکثره ژوندي موجودات ییګ تباه کړل، دیګ کیګ د هند والي(منو) دا سیګ فکر وکړ چیګ د احمد شاه بابا لشګکر په‌نیشاپور کیګ تر واورو لاندیګ شو، نو خګه‌ضرورت دی چیګ باج او خراج ورکوم، شګه‌دا ده چیګ مخالفت ییګ وکړم، (منو) خپل لشګکر ته‌هم أیګر فریاد وکړ، هغو تګولو ورته‌أیګریګ لافیګ ووهلیګ چیګ موإ ستا ملاتړ کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه بابا له خوا (خانجان) ته امر وشو چیګ دیګ جنګګ ته لاؤ شي. د دیګ جنګګ له امله پر لاهور سخته قحطي راغله او خلک أیګر په تنکګ شول، بالاخره د (منو) لشګکرو ماتیګ وخوؤله او (منو) وتشګتیګد، خو بیا بییګ خپله پؤه ومنله او دربار ته په ننواتو راغی، نو شهریار (احمد شاه بابا) هغه وباشګه

د بادشـــاه شــــه دا فرمــــان
چیـــګ ســــردار بــــه شـــي روان
د مـــنو تقصـــیر معـــاف شـــه
کـــه بـــلند تـــر کـــوه قـــاف شـــه
چـــیګ اخـــلاص و د ســــردار
منـــو راغـــی پـــه دربـــار
پـــه خـــلعت د شـــاه ممتاز شـــه
پـــه جـــهان کیـــګ سرفراز شـــه

کله چیګ بیا لاهور د احمد شاه بابا د لشګکرو په لاس فتح شو نو هلته بیګرته ژوند له سره پیل شو او شګیګرازي رامنحګته شوه.

چـــیګ فـــارغ شـــو شهریـــار
پـــه رونـــق شـــو تمـــام کـــار
پـــه تـــنظیم راغـــی لاهـــور
کګلـــستان شـــه پـــه هـــر لـــور

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز په دېگ شاهنامه کېگ دجمنا ترخگنکگ جکگؤه، دشاهجهان- اباد تاراج کېگدل، شاهدرېگ ته تکگ، د پاني پت د جنکگ داستان او د نورو جنکگونو بیانونه هم راغلي دي.

له نواب ناصرخان سره د جنکگ داستان هم راغلی دی، سره له دېگ چېگ هغه سره اته زره قزلباش هم ملکگري وو، خو بیا هم افغاني لشگکرو ماتېگ ورکؤه.

۱۱- په حماسېگ او حماسي شاعرة کېگ معمولاً د کلام لفظي شگکلا ته أیگره پاملرنه نه کېگإي او د مانا پر انتقال أیگر زور راوؤل کېگإي، خو کله کله کلام حگینېگ داسېگ برخېگ هم لري چېگ هنري خوا یېگ هم د پام وؤ وي.

پر احمدشاهي شاهنامه هم همدا معیار تطبقیگإي، ددېگ اثر اکثره بیتونه له ژبني پلوه هنري یا لفظي شگکلا نه لري، حگینو حگایونو کېگ وزني ستونزېگ او تیگروتنېگ هم لري، اکثره بیتونه یېگ سپوره او وچ دي، خو حگینېگ بیتونه داسېگ هم دي چېگ هنري جوهر لري او لفظي شگکلا په کېگ شگکاري لکه دا لاندېگ بیتونه:

چېگ وچا ته مخ که غم
وچوي د زؤکگي نم
خگه دی غم کگوره بلا
نه پرېگإدي د هوش کلا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیــــگ روان شــــه ستاســــیگ رور
د فـــــنا پـــــه بادشـــــه ســــور
و دانـــــا تـــــه دنـــــیا خـــــس ده
پـــه خگـــو ورحگیـــگ د هـــر کـــس ده
نـــــه مظبـــــوط لـــــري بنیـــــاد
چـــــیگ بنایـــــیگ ده پـــــه بـــــاد...

پـه احمـد شـاهي شـاهنامه کیـگ حـافظ کگـل محمـد مرغـزي د جنکگ د هر داستان په پیل کیگ بیگلا بیگل مسایل مطرح کؤي، اکثره دیني مسایل، بیا بییگ یوه جنککگي پیگشـگه، پـه پـای کیـگ بییگ خپل لقب یا تخلص (حافظ) یاد کؤی ، د حگان او خپل شعر ستاینه بییگ کؤیگ ده، دا یادونه بیا بیا تکرار شویگ ده. خگو بیتونو ته بییگ د بیگلکگیگ په توکگه وکگورئ:

زمـــا شـــعر تـــه کـــه خگـــوک کگـــوري
د بـــــاران پـــــه دود بـــــه اوري
ســـوؤ مـــزاج بـــه بییـــگ کانـــدي اور
پریـــــگ بـــــه راشـــــي د عشـــــق زور
پـــه مـــزاج بـــه بییـــگ راســـي جـــوش
نـــه بییـــگ عقـــل وي نـــه هـــوش

همدا سیگ أیگر حگایه د خپل شعر ستاینه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فورم له پلوه دا منظوم داستان يوه مثنوي ده، چيک معمولاً د اولدو حماسو، تاريخي کيسو او يا هم پيکشکو د بيان لپاره کارول کيکاي، فردوسي هم د خپليک شاهناميک لپاره له همديک فورم خکخه کار اخيستى دى.

حافظ ككل محمد مرغزي هم د احمد شاهي شاهناميک د ليكنيک لپاره مثنوي فورم حككه غوره كؤى چيک همدا فورم د اولدو پيكشكو د بيان صلاحيت لري له حكينو برخو او حكايونو پرته نوره دا مثنوي په (۷) خكپو کيک ويل شويک ده. لفظي شككلا په كيک دومره نه شته، د كلام موضوع ته ييک د كلام شككلا په انأول زيات ارزشكت وركؤى دى، چيک دا خصوصيات په نورو حماسو كيک هم شته پر ديک حماسه نوريک خبريک هم كيكدى شي خو بيا هم كه په مجموعي أول خكوک احمد شاهي شاهنامه ارزوي په ديک اثركيک د حماسيک خصوصيات تر بل هر معنوي أول زيات ليدل كيكاي، البته د يويک شكيک حماسيک تكول خصوصيات پر يويک حماسيک هم سل په سلو كيک نه شي تطبيقيكدلاى، عام نظر او حكم دادى چيک هر هغه اثر چيک د حماسيک زيات خصوصيات پوره كؤي، نو د حماسو په ألـه كيک شميكرل كيكاي. احمد شاهي شاهنامه هم د نورو معنوي أولونو؛ وياؤنيک او ويرنيک په انأول د حماسيک زيات او غالب خصوصيات لري، نو حككه ييک حماسه ككنكلاى شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لغمان کې د شولو کر

دا لیکنه چې په انګازه مجله کې چاپ شوې ده، د معلوماتي انشاء یوه بېلګه ده، هغه ځوان لیکوال چې غواړي معلوماتي او تشریحي لیکنې وکړي دا او دېته ورته لیکنې ورسره مرسته کولای شي. دا لیکنه هنري او ادبي ارزښت نه لري خو د یوې ټاکلې موضوع د سپړنې لارې چارې په ګوته کوي. ځوانو لیکوالو ته د معلوماتي لیکنو د برابرولو په برخه کې یوه بېلګه ګڼل کېدی شي.

د افغانستان په مهمو کرنیزو محصولاتو کې یو هم (شولې) دي چې وریجې ورڅخه لاسته راځي. شولې اکثره په هغو ګرمو سیمو کې کرل کېږي، چې پربمانه اوبه لري، د شولو کرنه او له هغوی څخه بیا د وریجو لاسته راوړنه یوه اوږده پروسه ده، چې بزګر تر بل هر کرنیز محصول ډېر زیات زیار او زحمت ته اړباسي. زه دلته غواړم د هېواد له هغو ولایتونو او سیمو څخه چې شولې په کې کرل کېږي او بیا پر وریجو بدلېږي، یوازې په لغمان ولایت کې دا بهیر په ترتیب سره تشریح کړم. په دې لیکنه کې به د شولو د کښت پر څرنګوالي سربېره د شولو او وریجو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډولونو او همدارنګه د وریجو د پخولو پر څو ډولونو هم رڼا واچوو:

۱- د شولو بزغلي: د شولو درشې پر مهال یو معین مقدار شولې (د ځمکې د ضرورت په اندول) بېلېږي او په ځانګړې جوال یا بوجیو کې ساتل کېږي. تر شپږ میاشتني ځنډ وروسته د لمریز کال د ثور میاشتې په لومړیو کې په داسې یوه ځمکه کې چې همدا مهال ورته کولبه شوې، دواله شوې، منډاوو شوې وې او اوبه په کې ډنډ وي، د غنمو د کښت په شان شیندل کېږي، خو په دې تفاوت چې د شولو بزغلي زیات ګڼ شیندل کېږي ان تر دې حده چې نږدې ټوله ځمکه په شولو پوښل کېږي.

۲- د بزغلي د رسېدو وخت: د بزغلي کښت چې د ثور میاشتې په لومړیو لسو ورځو کې ترسره کېږي په عمومي ډول د څلوېښت ورځو په شاوخوا کې موده نیسي او معمولاً د جوزا تر شلمې او یا لږ څه وروسته نېټې پورې رسېږي، په دې کې یو یا دوه ځلي کیمیاوي کود هم ورکوي. د شولو بزغلي ودې دا مهال نږدې پینځه ویشت د برش سانتي متره وي.

۳- د شولو د کښت مهال: د جوزا د میاشتې په بهیر کې د شولو د کښت لپاره ټوله ځمکه تیاره شوې وي. مانا دا چې ځمکه لومړی کولبه او بیا دواله شوې وي. په لغمان کې ځمکه لاتر دې وروستیو وختونو پورې اکثره د غویو په واسطه کولبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدله. یوازې په وروستیو دوه درې کلونو کې د غویو د کولبې ترڅنګ د ماشین یا تراکتور په واسطه کولبه هم دود شوې ده، کله چې ځمکې تر کولبې وروسته د جوزا تود لمر وخوړ نو په اصطلاح ټولې ناروغۍ یې له منځه لاړې، د جوزا په وروستۍ لسیزه معمولاً د جوزا تر شلمې نېټې وروسته نهالونه پیلېږي.

۴- د شولو نهالونه: د جوزا په وروستیو کې اکثره ځمکې نهال ته تیارې وي، د نهال د تیارې وروستۍ مرحله پر ځمکې د اوبو سورول او تر هغې وروسته، منډاوو دی، منډاوو داسې یوه وسیله ده چې زیاتره د توت له لرګي څخه د نږدې یو متر په عرض او د دوه مترو په اوږدوالي او د نږدې لسو سانتي مترو په پنډوالي جوړېږي، په لاندینۍ برخه کې د لوټو د ماتولو لپاره د اوو یا لسو غاښونو په اندازه غاښونه هم لري، د غویو تر شا تړل کېږي او ډنډ شوی پټی پرې اوارېږي، له منډاوو سره نږدې هم مهال د پټي پولې هم جوړېږي، نوې ختمې پرې اچول کېږي چې دې ته (تپیاري) وایي، تپیاري له پټي سره دا مرسته کوي چې اوبه پکې په دایمي ډول ایسارې کړي، پر کومه ورځ چې پټی منډاوو شو پر همغه مازیګر د بزغلي له پټي څخه بزغلی ایستل کېږي او د لاسي ګېډیو په شان ګېډۍ ګېډۍ تړل کېږي، که چېرې پټی نږدې وي، نو د بزغلي ګېډۍ په لاسونو او که چېرې لرې وي نو په کجاوه کې وړل کېږي او هلته پر همغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مازیګر په ټاکلي اندازه، په پټي کې وېشل کېږي. د نهال لپاره معمولاً اشرګر، چې په کلیوالي اصطلاح ورته (انشرګر) یا انشروالا وایي موجود وي، نهال کې اشر یو حتمي کارګډل کېږي، چې د کلي اکثره ځوانان، تنکي ځوانان او سپین ږیري په کې ګډون کوي. د سهار تر لمانځه وروسته نهال شروع کېږي او ضرور یې تر غرمې خلاصوي، نهال ټول په لاس کېږي او په ډېر سرعت سره ترسره کېږي، نهالګر په منظم ډول یو د بل ترڅنګ ولاړ وي او تر یوه متر زیاته اندازه ساحه رانغاړي، نهال په ډېر شوق او ذوق پرمخ ځي او د بزغلي هغه ګېډۍ چې مخکې تر مخکې تقسیم شوې وي، پرله پسې خلاصېږي، که کوم پټي کې د بزغلي کمی احساس شي، نو د بزغلي مسول کس چې هغه په نهال کې برخه نه اخلي او پټي ته بزغلي رسوي، د هغه کمی پوره کوي. د سهار د چای تر مهال پورې چې هوا خورا ملایمه وي نهال ښه په درز کې روان وي، سهار اته، اته نیمې بجې په پټي کې د کومې ونې یا انځر تر سیور لاندې سباناري کې چای او شړومبی حتمي وي او ددې ترڅنګ تازه انځر، مستې، پنېر، د پنېر اوبه او ځینې نور ملحقات هم ورسره مله وي. د تناره پرېمانه ګرمه ډوډۍ پر دسترخوان خوره وي او نهالګر چې خورا اشتاه نیولي وي، په دومره خوند ډوډۍ خوري چې سړی ورته حیرانېږي، تر سباناري وروسته نهال بیا پیلېږي او تر غرمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوام کوي، دا مهال نهالګر په خپل منځ کې په لوړ او از یوه نیمه سندره هم وایي، اکثره یو نیم سروکی وایي او یوه یوه لنډۍ یې په منځ کې تاووي. کله کله د دوو کسانو ترمنځ لنډۍ تبادله کېږي او په دې ډول د نهال ګرمي او سختي په خوند سره پایته رسېږي. د غرمې ډوډۍ چې معمولاً یو یا دوه وطني چرګان په کې وي، له نورو ملحقاتو سره ښه مکلفه او خوندوره وي، مستې، شړومبې او ترکاري هم پکې وي، تر غرمې پوره اکثره نهال خلاصېږي، که چېرې یو نیم پټی پاتې وي هغه بیا خپله د نهال خاوند یا بزګر ترسره کوي، اشرګر معمولاً تر غرمې وروسته رخصتېږي. پخوا یو بل دود هم و او هغه دا چې د ځمکې د خاوند له کورنۍ ښځه یا خپله د کورنۍ مشر او یا د هغه زوی به یې د نهال په پای کې د بزغلي په پټي کې ټولو اشرګرو په زور رانیوه او په خټو یې لړه، دا کار یې د خوند او د نهال د ((حسن اختتام)) او یا په اصطلاح د تېر کال لپاره کاوه، خو په وروستیو وختونو کې دا دود له منځه تللی او یا هم ډېر کمزوری شوی، هغه څوک چې په خټو لړل کېږده، هغه په دې کار چندان نه خفه کېږده او دا یې دود ګاڼه.

۵- د شولو د رسېدو مهال: کله چې د جوزا په وروستیو او د سرطان په لومړیو کې نهالونه ختم شي، نو بیا له هماغه پیله د شولو پټي له اوبو ډنډ شي، نو اکثره وخت دا پټي له اوبو ډنډ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، د میزان په اواخرو کې شولې په صافېدو شي او په دې بهیر کې یو یا دوه ځله کیمیاوي کود ورته ورکوي؟ په هغو سیمو کې چې پټي شالیزار او د اوبو څه کمی وي، د اوبو پر سر څه ستونزې راولاړېږي، خو په لغمان کې چې د الینګار بهانده او د الیشنګ نیم بهانده سیندونه لري، د اوبو ستونزه د ځینو نورو ولایتونو په انډول کمه ده، په لغمان کې بیا د الیشنګ په انډول په الینګار کې د اوبو ستونزه کمه ده.

د شولو د رسېدو ټوله موده نږدې څلور میاشتې ده، کله چې د عقرب میاشت رابره شي او د عوامو په اصطلاح د عقرب ستوری شولې ووهي، نو شولې په پخېدو شي. د عقرب څو ورځې لاوتې نه وي چې لوونه ګډ شي، په څو ورځو کې ټول لوونه ترسره شي او ټوله سارا (کرونده) سپېره مېره شي.

۲- د وریجو د ایستلو پړاو: د وریجو د رایستلو بهیر څو ستونزمن پړاوونه لري، چې دلته یې په لنډیز سره یادونه کوو:

الف- د شولو د لمدولو پړاو: کله چې د شولو غوبل خلاص شي او راشه تیاره شي، شولې راساً هغې لویې ډنډې ته وړل کېږي چې لا تر دې د مخه کنبل شوې وي او داسې بڼه لري چې روانې اوبه پکې داخل او خارج شي، دا شولې اکثره خپله بزګران او یا هم نور هغه اشخاص چې (پایکوټان) ګڼل کېږي، په اجاره اخلي. په لغمان کې معمولاً یو خروار شولې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلوېښتو تر څلور څلوېښتو منو وریجو پورې اخلي او د شولو خاوند ته په پای کې همدا مقدار وریجې ورسپاري.

شولې په عادي ډول له (۱۵-۳۰) ورځو په ډنډ کې پاتې کېږي. که هوا یخه وي شولې نږدې د برش ورځې او که هوا ښه یا نرمه وي، نو د پنځه لسو ورځو په شاوخوا کې پاتې کېږي.

ب- د شولو پخولو پړاو: کله چې د شولو لمدولو معین پړاو ترسره شو، نو بیا د شولو پخولو مرحله پیلېږي، شولې په بټۍ کې پخېږي، پخوا به یې په یو ډول ځانګړو متونو کې پخولې چې هغه خورا سخت کار وو، په هر مټ کې ایله اووه اته منه شولې ځایېدلې. ترمټونو لاندې به یې اوربلوه او تر معین حرارت وروسته به شولې پخېدلې، خو وروسته به یې یو ډول سرخلاصې دیګي کې راوتل چې هغو ته یو ځانګړی ځای ژوروي، دیګی پرې له پاسه ږدي، لاندې ورڅخه اوربلوي او د سون د هغو موادو په واسطه اور بلېږي چې (سیکه) یې ګڼي او په حقیقت کې د وریجو هغه پوټکي دي چې تېر کال له وریجو څخه لاسته راغلي او په همدې نیت یو کال ساتل شوي دي، د بټۍ کار هم د نهال په شان په اشر ترسره کېږي او معمولاً د شپې له خوا وي، که هوا ډېره یخه هم وي کوم تاثیر ځکه نه لري، چې د بټۍ کار تول له اور سره وي او داسې وي لکه سړی چې په ژمي کې دننه په نانوایي کې ناست وي. په یوه ساعت کې نږدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځه لس منه شولې پخېدی شي او که اشرګر تکړه وي، تر دې زیاتې هم پخولای شي، مانا دا چې په پنځو ساعتونو کې نږدې یو خرورا شولې پخېدی شي.

ج- د شولو د وچولو پړاو: کله چې شولې په بټۍ کې پخې شي تر هغې وروسته یې پر داسې یوه اوارة ځمکه اواروي، چې لمر ولري. په لغمان کې عموماً بامونه د شولو د وچولو لپاره کارول کېږي، ځکه چې له کورنیو چرګانو او خطرونو څخه هم خوندي وي. د ورځې دوه یا درې ځله په شولو کې په دې نیت پښه وهل کېږي چې شولې یوه خوا او بله خوا واړوي او لمر ته مخامخ شي. که هوا لمرینه وي نو په پنځه شپږو ورځو کې شولې وچېږي او که اسمان وریځ وي تر دې زیات وخت غواړي.

د- د پایکو یا ماشین پړاو: کله چې شولې وچې شي، نو بیا یې پایکو ته وروړي، پایکو کې مخکې تر مخکې نوبت نیول کېږي، پایکو کې په یوه شپه کې تر یوه خروار زیاتې وریجې ایستل کېدی شي. پایکو داسې یو سیستم دی چې د لرګي د یو غټ تیر پواسطه چې (لټ) یې بولي او د لرګي لویې پرې پکې نصب وي، دا پرې د اوبو د انرژۍ یا فشار پواسطه چې له یوې جګې ناوې څخه راښوه کېږي، تاوېږي، د لټ په تاوېدو سره د پایکو دوه ستنې چې پایې یا څپېړې یې بولي له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمکې څخه د دوه مترو په لوړوالي جګېږي او بېرته هر يوه په خپل معين ځای کې چې د يوه متر په اندازه ژور وي او (بغرۍ) يې بولي لګېږي، په همدې بغريو کې د درې يا څلور منو په اندازه وچې شولې پرتې وي او د څپېړو په ګوزار له دې شولو پوټکي بېلېږي او وريجې راڅرګندېږي. بيا دا وريجې د چج پواسطه پاکېږي، ميده او ناپاکې وريجې يوه خوا او پاکې يې بله خوا اچوي، د پايکو د خاوند له خوا پر يوه خروار وريجو يونيم من مزد دی، د يادونې وړ ده چې اوس په ټول لغمان کې ايله که څو د ګوتو په شمار پايکوګانې پاتې وي. په وروستيو کې د اکثرو پايکوګانو ځای نويو عصري ماشينونو نيولای چې د وريجو د را ايستلو کار يې ډېر اسانه کړی دی، خو ماشين بيا د پايکو په انډول زيات مزد اخلي، يانې په يوه خرورا وريجو څلور منه وريجې مزد اخلي. د لغمان خلک وايي چې د پايکو د وريجو په انډول د ماشين وريجې بې خونده دي، ځکه چې ماشين د وريجو غوړ زبېښي او له منځه يې وړي، خو د ماشين ښه والی بيا دا دی چې وريجې يې صفا او ميده په کې کمې وي.

په لغمان کې د شولو ډولونه: په لغمان کې د شولو بېلابېل ډولونه کرل کېږي، چې غټې او مهينې دواړه پکې شاملې دي، په غټو شولو کې بنګلدښۍ، جاپانۍ، پرګانې او پرملۍ شاملې دي او په مهينو کې سيله، بېسودۍ، باړه يا تورشغه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشدۍ شاملې دي، له پرګانو پرته چې اوس معمولې نه دي، د نورو ټولو شولو کرل یو شان دي، یوازې پرګانې د بزغلي په شان کرل کېږي او نهال نه لري.

د یادونې وړ ده چې غنمې شولې د مهینو هغو په انډول دوه برابره زیاتې خېږي. یو جریب ځمکه له یو نیم خروار څخه تر دوه نیم خروار پورې غنمې شولې کولای شي او مهینې بیا ددې مقدار نیمایي خېږي. د مهینو وریجو قیمت او خوند بیا د غنمو هغو په انډول دوه برابره دی، غنمې او مهینې شولې چې په کوم نامه یادېږي وریجې یې هم په هماغه نامه یادېږي.

۸- په لغمان کې د وریجو پخولو ډولونه: په لغمان کې لکه څنګه چې څو ډوله وریجې دي، دغسې په څو ډوله پخېږي هم، چې په هر ډول کې بیا څو نور ډولونه هم لري، چې د وریجو پخولو بېلابېلې کورنۍ دي، دلته یې څو غټو کورنیو ته اشاره کوو:

الف- داوګرې کورنۍ: په لغمان کې د وریجو د پخولو عام ډول همدا اوګره ده، چې سپینه اوګره ګڼل کېږي. په جوش کړو اوبو کې پخېږي او اکثره غنمې وریجې په کې کارېږي. دا په ټول لغمان کې عامه ده او په اصطلاح د لغمانیانو ملي غذا ګڼل کېږي، په پخوانیو وختونو کې به سهار پخېدله خو اوس تر ډېرې زیاتې کچې یوازې غرمه یې پخېږي او ډېره کمه د شپې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا هم پخېږي. سپينه اوګره يوه بله ضميمه هم لري چې هغه يې په اصطلاح کتغ ګڼل کېږي، هر کتغ چې ورسره مل وي د همغه په نامه يادېږي، لکه پيتي او اوګره، مستې او اوګره، شړومبې او اوګره چې (نرۍ) هم ورته وايي، شيدې او اوګره، کورت او اوګره او داسې نور.

ب- د ناکې کورنۍ: د اوګرې په کورنۍ کې مو يادونه وکړه چې اوګره ځانته او کتغ يې ځانته وي، بيا د دواړو په نومونو يادېږي، خو اوګره ځانته او کتغ يې ځانته تيارېږي، يو له بله جلا وي او ګډ نه وي، خو د ناکې کورنۍ بيا په ترکيب کې تقريباً همداسې ده خو فرق يې دادی چې دلته اوګره او کتغ دواړه سره يوځای پخېږي. مانا دا چې اوګره يا وريجې په کتغ کې پخېږي، بل فرق يې دادی چې پر غټو وريجو سربېره مهينې وريجې هم په کې کارېږي. د ناکو په کورنۍ کې سبوناکه، شړومبې ناکه، پياوه ناکه او سرنجي ناکه مشهورې دي، سرنجي ناکه هغه ډول وريجې يا اوګره ده چې کله له کوچو څخه غوړي وباسي، له هغو څخه شړومبې ته ورته مايع پاتې کېږي، په همدغه مايع کې چې وريجې پخې کړي، يو ډول تريو خوند لري، همدغې ته سرنجي ناکه وايي، سبوناکه په وچو سبو کې پخېږي، شړومبې ناکه په شړومبو کې او پياوه ناکه په بې غوښې پياوه کې چې معمولاً له وچو پيازو جوړه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- شوله: په ټول لغمان کې معمولاً یو ډول شوله پخېږي، چې اکثره په غریبو ودونو او خیراتونو کې پخېږي. د غټو وریجو او میو یو ګډ ترکیب وي، د شولې نور ډولونه په لغمان کې زیات باب نه دي.

د - د شکربتې کورنۍ: شکربته معمولاً له مهینو وریجو پخېږي، په لغمان کې دوه ډوله شکربته باب ده، یو هغه ډول شکربته چې صافې کړې سپینې وریجې تیارې شي اوله پاسه پرې بوره ودوړول شي او بل هغه ډول دی چې له پاسه پرې د ګوړې میده ګي یانې شکره ودوړول شي، شکربتې لغمان کې اکثره په روژه ماتي او چرګ بانګونو کې پخېږي او کله کله که عاجل مېلمانه پیدا شي او د غوښې د پیدا کېدو امکان کم وي، نو په عاجل ډول ورته شکربته تیاره کړي، د لغمان شکربته ډېره مشهوره ده، چې سندرغاړي یې هم ارمان کوي، د تګاب غیاث استاذ چې ځان د لغمانیانو خوری بولي، د لغمان د شکربتو ډېر ارمانجن دی او وایي:

نه خو به بیا لغمان ته لاړ شو – نه به هغه شکربتې وخورو مینه

هـ- پلوونه: په لغمان کې په کورونو او بازارونو کې معمولاً هغه ډول پلوونه پخېږي چې ډېر عام دي، صافې کړې وریجې (سپین پلو)، سبزي پلو، دمپخ او قابلي پلو، دا ډول پلوونه د لغمان په بازارونو په تېره بیا په مهترلام ښار کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخېږي. هر ډول پلو د هېواد د نورو بازارونو په انډول ارزانه دی. په همدې هیله چې د هېواد هر وګړي ته په هر ګوټ کې هر ډول پلوونه ورسېږي، دا لیکنه پایته رسوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټه خزانه: تر عظیم الشان قرآن وروسته

((پټه خزانه))، په پښتو ادبیاتو کې هغه خورا مهم، تاریخي او ادبي اثر دی، چې په ټولو پښتو اثارو کې پښتنو ته بل هېڅ ادبي اثر دومره منښت، ګرانښت او تقدس نه لري، لکه پټه خزانه. قرآن عظیم الشان چې د ټول بشر د نېکمرغۍ او د ټولو مسلمانانو لپاره تر تصوره پورته جامع خدایي کتاب دی او ټول بشر ته د لمر د رڼا حیثیت لري او پښتانه د قرآن پر تقدس، سپېڅلتیا او روښانتیا تر هر چا زیات باوري او ګروهمن دي، خو که تر قرآن عظیم الشان او څو نورو مذهبي کتابونو وروسته په عامه روښنفکري پښتني ټولنه کې د کوم کتاب د ګرانښت، تقدس او درناوي ارزونه، پرتلنه او تلنه کوو، نو بیا خو هېڅ کتاب هم د (پټې خزانې) مقابله نه شي کولای او نه دې سره د ګرانښت او محبوبیت په تله تلل کېدی شي. ددې ګرانښت علت څه دی؟ ولې ټول ولس ورته د تقدس په سترګه ګوري؟ او بیا هغه ولس چې له ځینو خاصو مذهبي او عقیده یي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښتونو پرته پر بل هېڅ شي په اسانۍ توافق نه کوي، ولې (پټه خزانه) مني؟ ولې يې درناوی کوي؟ ولې پرې متفق دي؟ ولې ترې خوند اخلي؟ او ولې پرې باور کوي، هر کله که مو دا او د پته ورته پوښتنې مطرح کړې او معقول ځوابونه مو ورته پيدا کړل، کېدی شي پر (پټه خزانه) د څو شکمنو ((ليکوالو)) شکونه راته خپله ځواب شي. زه نه غواړم دلته د ځينو نورو ښاغلو ليکوالو په شان د (پټې خزانې) په اړه تاريخي، ژبني، ادبي او کرونولوژيک دلايل راوړم او د هغو لپاره ګڼ شمېر اخځونه د ملاتړ په توګه کتار کړم، يوازې له خپل ليد لوري غواړم په عام ډول د پټې خزانې د حقانيت، ماهيت او ارزښت په اړه خپل نظر څرګند کړم:

د پټې خزانې تاريخي ارزښت: (پټې خزانې) په حقيقت کې د خپلې ښکلا له امله يو شمېر مخالفين پيدا کړل، ددې مخالفتونو يو غټ علت دادی چې په (پټه خزانه) کې د جهان پهلوان امير کروړ سوري يو شعر (وياړنه) راغلی، دا شعر د تاريخي قدامت له مخې (۱۳۹ه ق) کال ته رسېږي، ددې شعر له امله د پښتو ادبياتو د لاسته راغلي ليکلي شعر نېټه د ګاونډيو ژبو په تېره بيا د فارسي ژبې له لومړي لاسته راغلي شعر څخه نږدې يوه نيمه پېړۍ (۱۵۰کاله) دمخه ځي. د ايران يو شمېر فارسي ژبي ليکوال وو چې د فارسي ژبې د بډايه ادب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخـې پـه سـيمه کـې د فارسـي ژبـې د تفـوق روحيـه پـالي او افغانستان هم د خپلې ژبې او فرهنګ د نفوذ ساحه (!) ګڼي، د پښتو ژبې او ادب دا تاريخي قدامت او قوت نه شو زغملای، نو ځکه يې په عمومي ډول له پټې خزانې او په خاص ډول لـه دې شعر سره حسادت او حساسيت وښود او ورو ورو يې پر پټه خزانه د ((جعل او تذوير)) تورونه پورې کړل. يانې ددې تورونو اساسي سرچينه د ايران ملتپالي او ژبپالي ليکوال وو. دوی ددې کار لپاره پـه لومړي ګام کې پـه افغانستان کې يو شو فارسي ژبي ليکوال د پټې خزانې مخالفت ته راوپارول او بيا د وخت پـه تېرېدو سره يو شو ((پښتانه ليکوال)) هم ددې لړۍ برخوال شول.

د پټې خزانې سياسي ارزښت: په مجموعي ډول ټول افغانان او په ځانګړي ډول پښتانه چې د علامه اقبال پـه وينا د اسيا زړه تشکيلوي، په وروستيو، درې، درې نيم سوو کلونو کـې لـومړی د يـو محلـي او ورپسـې بيـا د يـو ملـي حکومـت خاوندان شول او له دې سره سم له ځينو ګاونډيو هېوادونو سره د سياسي رقابت ترڅنګ پر فرهنګي سيالۍ هم اخته شول، نو د يو شمېر ګاونډيو هېوادونو او قومونو سياستوال او ليکوال چـې افغانـان او پـه تېـره بيـا پښـتانه يـې د ((يـو وحشـي او يرغلګر)) (!) قوم پـه توګـه معرفـي کـول، د پښـتنو د فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ راسپړل او ځلول ورته د زغملو نه وو ، دوی غوښتل چې فرهنګي محکومیت د سیاسي محکومیت وسیله کړي، نو په دې خاطر یې د پټې خزانې، فرهنګي، ادبي او علمي ارزښت له سیاسي هغو سره مخلوط کړ او د سیاسي انګېرنو پر بنسټ یې د (پټې خزانې) مخالفت ته راودانګل.

د پټې خزانې متني ارزښت: څرنګه چې د پټې خزانې لیکوال (محمد بن داود هوتک) یو پوخ، فطري، کسبي او مسلکي لیکوال و او د شاه حسین هوتک د دربار منلی منشي و ، نو په خورا دقت او انتظام یې د تاریخي تسلسل او اخځونو په ښودلو سره د (**۵۰**) تنو په ګډون د شاعرانو تذکره ترتیب کړې ده او د یو ښه، پوخ او کره متن په ترڅ کې یې هغوی معرفي کړي دي، نو د متن دغې ښکلا هم ځینې منفي باف لیکوال راپارولي چې ولې یې پر هغه وخت داسې پخه تذکره لیکلې ده. دوی په عام ډول د پښتنو او په خاص ډول د (محمد بن داود هوتک) پر استعداد شک ښکاره کوي چې پښتانه ! هغه وخت او داسې کتاب ! !؟

دوی د ښه پام نه کوي چې تر همدې تذکرې څخه نږدې اووه سوه کاله دمخه د غزنویانو په دربار کې د ((شاهنامې)) په شان یو مهم اثر لیکل کېدی او زړې افسانې په نظم کېدی شي، په دې دربار کې پر یوه وخت شاوخوا (دوه نیم سوه) لیکوال پالل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدی او د شعرونو په لسګونو دېوانونه رامنځته کېدی شي، خو د هوتکیانو په دربار کې دې یو محمد هوتک د دې استعداد نه پیدا کوي چې یوازې د تېرو او هم مهالو شاعرانو یوه تذکره ترتیب کړي؟ ځکه چې د دوی په نظر دا قوم د فرهنګ او ادب پنځونې استعداد نه لري!؟ که چېرې پټه خزانه د یو څلور پنځو شاعرانو له ګډو وډو سوانحو جوړه وای نو بیا خو کېدی شول چا پرې انتقاد نه وای کړی. اوس د پټې خزانې (منتقدین) د خپل استعداد له لید لوري د پټې خزانې متن ګوري، دوی فکر کوي چې ولې دومره پوخ متن؟ که هر ((نقاد)) د خپل استعداد له زاوېې څخه د بل لیکوال اثر ته وګوري، نو بیا خو د ډېرو نړیوالو لیکوالو پر اثارو هم شک کولای شو، ولې هومر؟ ولې هوګو، ولې بلزاک، ولې ټاګور، ولې خوشال او داسې نورې ډېرې ولې ولې.

د پټې خزانې اروایي ارزښت او اغېز: په یوه ادبي اثر کې د لیکوال او لوستونکي ترمنځ یوه پټه رابطه وي، د همدې رابطې پر بنسټ د دواړو فکري او اروایي اړیکې ټینګېږي، دا رابطه په حقیقت کې د هغه (صداقت) بیان دی، چې لیکوال یې په خپل اثر کې وړاندې کوي. هر څومره چې د لیکوال په اثر کې د صداقت او رښتینولۍ جوهر زیات وي، په همغه اندازه د لیکوال او لوستونکي رابطه زیاته ټینګېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نږدې کېږي، که لیکوال په خپل اثر کې د صداقت پرځای د مفاهیمو په انتقال کې له تصنع، تکلف او لفظي درغلۍ څخه کار واخلي، لوستونکی به یې یو ځل اثر ولولي، بیا به یې هم ولولي خو هېڅکله به یې زړه ته لاره پیدا نه کړي، په همدې وجه تکلفي، تصنعي او نږه اکتسابي لیکوال کامیاب لیکوال نه دي او نه هم هېڅکله عام محبوبیت پیدا کولای شي. ادبي اثر داسې یوه پدیده نه ده چې څوک یې په زوره پر چا ومني او نه هم د کره کتنې په شان علم دی چې ځینې کره کتونکي په پای کې یو حکم صادوري. زه وایم چې په پټه خزانه کې کوم قوت موجود دی چې پر عام ولس او په تېره بیا پر لیکوالو یې ځان د تقدس تر سرحده منلی دی؟ نه محمد بن داود هوتک (د پټې خزانې مولف) او نه هم پوهاند عبدالحی حبیبي (د پټې خزانې شارح) کوم زور درلود او نه هم د پټې خزانې تر شاه د زور لښکرې ولاړې وې چې پر خلکو یې ومني. زما په فکر په دې اثر کې صداقت، د لیکوال احساس، عواطفو د لیکوال له فني قوت سره ملګري کېږي او په پای کې اثر هغو مره قوت پیدا کوي چې ان د خلکو پر زړونو د یو سپېڅلي ادبي اثر په توګه حکومت وکړي. د دنیا په ټولو ادبي اثارو کې دا خبره تراوسه نه ده پېښه شوې او حتی دا به یوه معجزه وي چې یو څوک یا لیکوال دې نن کېني، درې سوه کاله وړاندې د یوه بل لیکوال په نوم دې تذکره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکي او هغې کې دې بیا ان تر یو زر کلونو پورې په بېلابېلو دورو کې د هر پړاو له تاریخي او اجتماعي حالاتو سره سم لیکوال او ادبي بهیر داسې معرفي کړي، چې د خلکو پر زړونو دې د نورو ټولو ادبي اثارو په انډول زیات حکومت وکړي.

که موږ فرضاً د یو څو شېبو لپاره دا فرضیه ومنو نو بیا خو دغه بل لیکوال تر محمد بن داود هوتکه هم د زیاتې ستاینې او شاباسۍ وړ دی چې په شلمه پېړۍ کې داسې یو اثر لیکلای شي چې د پېړیو په بهیر کې د یوې ژبې مطرحو شاعرانو ته شعرونه هم منسوب کړي، ادبي ژوند، مبارزې او ویاړونه هم ورپه برخه کړي او بیا نور لیکوال، سیاسي او ادبي تاریخونه هم د دې لیکوال خبره تائید کړي.

تر اوسه پورې د بشر د ادب تاریخ په ټوله دوره کې دا ډول ادبي معجزه چا نه ده تخلیق کړې، هو داسې شوي چې یو شاعر یا لیکوال د بل نوموړکي، نوموړ، مړ یا ژوندي شاعر یا لیکوال کلام په خپل نامه کړی وي، خو دا ډول غلا هم ډېره ژر رسوا شوې ده، خو دا بل ډول معکوس کار چې څوک دې خپل اثر بل چاته منسوب کړي او خپله دې ترې دفاع هم وکړي، په ادبي تاریخ کې یې بېلګه نه لرو.

پټه خزانه د هغې انډول، بدیل یا مثل: د پټې خزانې مخالفین چې پر پټه خزانه یې متضاد شکونه څرګند کړي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغو لپاره به يو منطقي دليل دا واى چې دوى پټې خزانې ته ورته يو بل تاريخي اثر يا تذکره جوړه کړې واى، تر هغه وروسته يې پر خلکو منلې او بيا يې له پټې خزانې سره پرتله کړې او خلکو ته يې ويلي واى چې دا دى د دا ډول ((جعلي)) اثارو ليکل او پر خلکو يې منل ګران کار نه دى. که دا کار يوه يا دوو ليکوالو نه شو کولاى، نو بيا دې د پټې خزانې ټول مخالفين، په ښکاره او پټه سره ناست واى په شپو، مياشتو او کلونو دې کار کړى واى او بيا دې خپل لاسوند (سند) خلکو ته وړاندې کړى واى او ولې دې هر وخت او دې هر کلونه؟ ځکه د يو ((جعلي)) اثر لپاره خو ډېر وخت ته اړتيا نه شته، هغه خو د تخيل، احساس او عواطفو په زور نه رامنځته کېږي، بلکې فکر، مهارت او چل ول ته ضرورت لري، نو د پټې خزانې ټولو مخالفينو بايد د زياتې انرژۍ د لګولو پرځاى دا کار ژر تر ژره ترسره کړى واى. د منفي بافانو او شکاکانو دا خاصيت دى چې تر خپل فکر او استعداد پورته اثر باندې ضرور شک ښکاره کوي، مشرکينو به پر قرآن کريم هم شک کاوه، د قرآن کريم ايتونه به يې شعر باله او ځينو به سحر و جادو. کله چې د لوى خداى(ج) له لوري په همدې اړه د (انا اعطينا...) سورة نازل شو او له مشرکينو څخه وغوښتل شول چې تاسو ددې کلام معادل يا مثل جوړ کړئ، نو هغوى چې هر څومره زور وواهه څه يې ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړای شول نو تر هغه وروسته یې بیا اعتراف وکړ چې دا واقعاً هم د الله(ج) کلام دی، نو پټه خزانه خو د بشر د ذهن یوه راټوله کړې ادبي تذکره ده، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو ته یو چیلنج دی چې په انفرادي یا ډله ییز ډول دې ته ورته یو اثر رامنځته کړي.

پټهٔ خزانه، د شک او ثبوت مقابله: پر یوه شي باندې شک ښکاره کول اسانه دي، خو د هغه پر وړاندې د ثبوت وړاندې کول بیا هغومره اسانه نه دي. پر پټه خزانه هم شک ښکاره کول اسانه کار دی، لکه چې دا شکونه د هر شکاک له خوا شوي هم دي، خو د خپل شک د اثبات لپاره یوه هم غوځ ثبوتونه نه دي وړاندې کړي، د شکاکانو پر وړاندې هم چې کوم اسناد او دلایل وړاندې شوي هغه هم شکاکانو ته د منلو وړ نه وو هغوی پر هغو بیا هم شک ښکاره کړی دی. خو زما په نظر پټه خزانه خپله یو ثبوت دی، یو شتوالی او موجودیت دی، د ثبوت له پاسه بیا ثبوت وړاندې کول څه مانا نه لري.

لوی خدای(ج) په طبیعت کې ډېر رازونه اچولي، له هغو رازونو څخه یو دادی چې ((هر سړی پیدا دی خپل خپل کار لره که نه))؛ یو څوک به کار کوي بل به نیوکه کوي، یو څوک به یو اثر لیکي بل به پرې نقد کوي، یو څوک به د ښه خوی او ښو اخلاقو خاوند وي او بل پرې شک کوي او وایي به چې دا چلند

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د قوت د نشتوالي له امله دی، په اصل ماهيت کې دا سې نه دی، يو څوک به ښه صادق مسلمان وي، بل به منافق او شيطان وي، يوه خوا به حق وي بله خوا به بطلان وي او ژوند به ترپايه همدا سې د متضادو لوريو په مقابله کې روان وي.

پټه خزانه هم دغسې يو ثابت حقيقت او واقعيت دی، په دې لړ کې شکاکان هم حق لري د خدای(ج) د پنځول شوي طبيعت مطابق خپل شک ښکاره کړي. ځينو ليکوالو د رحمان بابا د ژوند او مرګ د کلونو په باب شک ښکاره کړی او هغه يې سم نه دی بللی او په دې باب يو شمېر ليکوالو ليکنې هم کړي، دا چې رحمان بابا پر کوم کار مړ دی او پر کوم پيدا؟ دا د دې مانا نه لري، چې د رحمان بابا له شتوالي منکر شو، د رحمان بابا د شعرونو شتوالی خپله د رحمان بابا د اثبات لپاره کفايت کوي، نو د پټې خزانې د اثبات لپاره هم غټ دليل په خپله د هغې متن دی چې د سالم عقل او فکر خاوند ترې انکار کولای نه شي. ځينو ليکوالو او په اصطلاح ((تېزبينو)) ليکوالو دا د ځان د تبليغ او اطراح لپاره يوه ښه وسيله ګڼله چې پر يو مشهور اثر، پر يوې مشهورې تاريخي پېښې او يا مطرح ليکوال وپېچي، پر هغو شک ښکاره کړي او ځان مطرح کړي.

يو وخت موږ په پېښور کې غوښتل د خوشال بابا د زوکړې د څلورسومې کاليزې په وياړ يو علمي سيمينار جوړ کړو، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمینار تر جوړولو وړاندې د سیمینار د مقالو د وېش لپاره یو بورډ یا جرګه ګۍ جوړه شوې وه، په جرګه ګۍ کې یو تن مطرح لیکوال وویل زه غواړم د خوشال بابا د ژوند یانې تولد پر کال لیکنه وکړم، ده وویل زما د لیکنې عنوان دی: خوشال بابا پر کوم کال پیدا دی؟ یو زرو دوه ویشت که یو زرو یوویشت؟ ده وویل ما سره ګڼ شمېر داسې دلایل، مدارک او اسناد شته؛ دا ثابتوي چې بابا پر یو زرو یوویشت کې پیدا دی نه په یو زرو دوه ویشت هـ ق کې. موږ وویل دا یوه اتفاقي موضوع ده او واضح ده، ضرورت نه شته چې پر دې لیکنه وشي، د بابا د ژوند او اثارو پر هغو اړخونو باید خبرې وشي چې تراوسه لا مبهم دي او څېړنې ته اړتیا لري، خو لیکوال صیب بیا ټینګار وکړ څوک وايي چې د خوشال بابا د ژوند کال اتفاقي دی؟ هېڅ اتفاقي دی نه، تاسې یو ځل زما منابع او اسناد وګورئ بیا به مو باور پرې راشي، پرېږدئ چې موږ لوستونکو ته واقعیت وایو، کله چې لیکوال پر خپلې خبرې تر حده زیات ټینګار وکړ، نو ماته هم یو څه غوصه راغله ما ورته وویل: د خوشال بابا په باب تر ټولو کره، معتبره او باوري اسناد کوم دي؟

ده وویل خپله د بابا اثار. نو ما وویل کله چې خپله بابا وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د هجرت زر دوه ویشت سن و ــــ چې زه راغلم په میان))

نو بیا ته ځوک یې چې د بابا د ژوند په هکله خپله د بابا خبره رد کړې، دې سره زموږ بحث نور پای ته ورسېد.

نو اوس راځو خپلې خبرې ته چې پر یوه شي د شک ښکاره کول او د هغه لپاره د یو څو مرتبو او نا مرتبو، وړاندې او وروسته دلایلو راوړل او د عادي لوستونکو د ذهنونو ګډوډول اسانه کار دی، خو د خپل ناسم شک اثباتول ساده کار نه دی.

د پټې خزانې له مخالفینو څخه یو: پټې خزانې په پیل کې د سیاسي او کلتوري سیالیو له امله بهرني مخالفین درلودل، وروسته وروسته بیا د مخالفتونه په کورني کچه هم څرګند شول، خو د کورنیو مخالفینو د مخالفت علتونه ډېر زیات سیاسي او کلتوري نه وو؛ اکثره د حقارت له رواني عقدو او په فرهنګي چاپېریال کې د سالم رقابت له لارې لوړ شهرت او مقام ته د نه رسېدو له امله پیدا شول. د کورنیو مخالفینو سرخېل ښاغلی قلندر مومند دی چې په پښتنو لیکوالو کې نسبتاً پام وړ مقام لري. دقلندر مومند د شهرت یوه لویه وجه همدا د پټې خزانې مخالفت دی، سره له دې چې هغه په شعر، لنډه کیسه، تنقید او تحقیق کې هم مشهور دی، خو په دې هره برخه کې دده همعصره داسې نور پښتانه لیکوال وو چې له قلندر مومند څخه یې اول مقام نیولی و او زیات شهرت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسېدلي وو ، د بېلګې په توګه که څوک د غزل نوم اخلي ، نو د حمزه بابا ، که د تحقيق نوم اخلي نو کامل مومند ، که د لنډې کيسې نوم اخلي نو مهدي پاچا او که د انقلابي شاعرۍ نوم اخلي نو د اجمل خټک نومونه يې اول په ذهن کې راګرځي. قلندر مومند ته دده د فرهنګي شخصيت د خروب او مطرح کېدو يوازينۍ لاره همدا ((تنقيد)) پاتې وه. نو ده بايد داسې يو څه ته ګوتې وروړې واى چې دده د فرهنګي شخصيت د شهرت غوښتنې دا غريزه يې خړوب کړې واى. د قلندر مومند دا پټه تلوسه هغه وخت د فوران حالت ته ورسېده چې پر (۱۳۴۵ل، ۱۹۶۶م) کال کابل کې د خوشال بابا په ياد جوړ شوي نړيوال سيمينار ته رابلل شوى و ، دا هغه مهال و چې د پټې خزانې له لومړي چاپ څخه نږدې (۲۵) کاله تېرېدل ، ددې سيمينار علمي مشري د لوى استاد علامه عبدالحى حبيبي پر غاړه وه. دې سيمينار ته پر قلندر مومند سربېره حمزه بابا او څو نورو ليکوالو ليکنې وستايل شوې ، لوى استاد پوهاند علامه حبيبي چې نه يوازې د افغانستان ، بلکې د ټولې سيمې په کچه يو لوى عالم و ، هم زيات وستايل شو او درناوى يې وشو ، قلندر مومند په دې سيمينار کې دده له خپلې توقع او شان سره برابر ونه ځلېد ، نو له همدې ځايه ده د داسې يو ناسم رقابت لاره ونيوه چې پخوا يې دومره جوش نه و. دا وخت د قلندر مومند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلم نوکه او ذهن د (استاد حبیبي) لوري ته واوښتل او په دې کې یې لومړی کتاب چې لوی استاد پرې حاشیې، تعلیقات او شرحې لیکلې وې هغه (پټه خزانه) وه، نو همدا کتاب هدف یا ټارګېټ شو، ولې پټه خزانه هدف شوه؟ ولې د حبیبي صاحب خپل تالیفات تر برید لاندې رانغلل؟ د دې پوښتنې ځواب دا دی چې د پټې خزانې د تردید لپاره لا تر دې دمخه بهرنې ذهنیت کار کاوه، هغوی هم یو کورني شکاک او کورني شکاک هم یو بهرنې ملاتړ ته اړتیا لرله، مشترکې ګټې د دوی د ګډې همکارۍ سبب شوې. ښاغلي قلندر مومند تر هغه وروسته پر پټه خزانه څو انتقادي لیکنې وکړې او د پېښور په چاپي خپرونو کې یې خپرې کړې.

قلندر مومند نږدې شل کاله پر پټه خزانه ((تحقیق او تنقید)) وکړ او په پای کې یې ((پټه خزانه فی المیزان)) کتاب چاپ کړ، هغه وخت چې لوی استاد عبدالحی حبیبي ژوندی و، نو د پټې خزانې د بهرنیو او کورنیو شکاکانو د شکونو په اړه یې خپل مستند دلایل ولیکل، دلوی استاد تر مړینې وروسته قلندر مومند ته لاره نوره اواره شوه، وروسته ده یو شمېر هغه لیکوال په تېره بیا د پېښور ځینې ځوان لیکوال چې دده پر چاپېریال راټول وو او په یو نه یو ډول یې ده د شخصیت په وده کې رول درلود، په زړه نا زړه ډول د قلندر مومند فکر تعقیب

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ، خو بیا هم په پېښور او کویټه کې ډېر نور داسې لیکوال وو چې د قلندر مومند د نظریاتو خلاف یې لیکنې وکړې. ښاغلي همېش خلیل د قلندر مومند د ((پټې خزانې فی المیزان)) په ځواب کې د ((تول پارسنګ)) په نامه یو مستقل اثر ولیکه. د پټې خزانې د مخالفت لړۍ په پای کې د ابتزال داسې یو حالت ته ورسېده چې ان ځینې داسې کسان چې اصلاً یې په خپل ټول عمر کې یو ځل هم پټه خزانه لوستې نه وه، هغوی هم د پټې خزانې په اړخ خپل نظرونه څرګند کړل. یوه ورځ له پېښوره (ټل) ته په یوه مشاعره کې د ګډون لپاره روان وو، د کوزې پښتونخوا یو ځوان لیکوال له ما څخه وپوښتل ((یون صاحب دا د پټې خزانې په باب ستا رایه څه ده؟)) ما ویل له رایې څخه دې مطلب څه دی؟ ده وویل منې یې که نه؟ ما وویل زه یې ومنم که ونه منم هغه خپله داسې یو اثر دی چې ځان یې پر خلکو منلی او بل دا خو څه د عقایدو مسله نه ده چې که څوک یې ومني نو له ګناه به خلاص شي او که ویې نه مني نو ګناهکار به شي. منل نه منل د هر چا خپل کار دی خو واقعیت په خپله واقعیت دی. ده وویل بیا هم مطلب مې همدا و. ما ویل ستا رایه څه ده؟ ده وویل زه خو یې مخالف یم. ما ویل پټه خزانه دې لوستې؟ ده وویل نه جي! ما ویل چې لوستې دې نه ده نو بیا مخالف یې په څه یې؟ ده وویل: دا قلندر صاحب او نور چې کوم دي، هغه یې نه مني

(c) ketabton.com: The Digital Library

که نه ما ویل... ما وویل د واقعیت خبره بېله ده او د منلو یا نه منلو خبره بېله. ما ویل اسلام د خدای(ج) یو کامل دین او قرآن د خدای(ج) اسماني کتاب دی، بیا یې هم د نړۍ نا مسلمان وګڼي او همدا رنګه یو شمېر منافق مسلمانان عملاً نه مني نو دا خو ددې مانا نه لري چې اسلام او قرآن کې نیمګړتیا ده، نیمګړتیا خپله زموږ په ذهن کې ده. پټه خزانه یو واقعیت دی چې پټېدلای نه شي، د منلو او نه منلو خبره د هغې د واقعیت مانع کېدلای نه شي...

د قلندر مومند ترڅنګ یو شمېر نور لیکوال چې د هغه لاره تعقیبوي، هغوی له معقولې لارې او د فرهنګي کارو هڅې په وسیله د شهرت او مقام لوړو پړاوونو ته نه شي رسېدلای، نو دوی دا لاره غوره ګڼلې چې دا سې یو ادبي اثر ته لاس وغځوي چې هغه د خلکو زړونو ته لاره پیدا کړې وي، دوی فکر کوي په دې کار سره به د خلکو حساسیت راوپارېږي او زموږ لیکنه به ولولي، بیا به مو پر ضد لیکنه وکړي او که ځواب را نه کړي نو بیا به وو ایو ګوره چې زموږ دلایل پاخه وو چا یې ځواب و نه شو ویلای. دا ډول لیکوال چې د شهرت د فقر پر غریزې اخته دي، په هر ځای کې شته؛ په جلال اباد کې یو ځوان عادي او مبتدي لیکوال په یوه نوې راوتې سیمه ییزه مهالنۍ عادي جریده کې پر یوه ډېر پاخه او مطرح لیکوال په دې نیت بې ځایه، نامعقوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له واقعیت څخه لرې انتقادي لیکنه وکړه چې مطرح لیکوال به یې ځواب ووایي او دې سره به ((منتقد)) او ((جریده) دواړه شهرت ته ورسېږي او په پینځوو کې به یاد شي. خو مطرح لیکوال هغه لیکنه ډېره بابیزه وګڼله او هېڅ ځواب یې ور نه کړ، یو بل لیکوال ورڅخه وپوښتل چې د هغه لیکنې ځواب دې ولې ور نه کړ؟ هغه وویل: دا ځوانان دي، دوی د شهرت غریزې پسې اخیستي، زه نه غواړم په خپل ځواب دوی خپل هدف ته ورسوم. دا مسله همدا سې غلې پاتې شوه، څه موده وروسته هغو ځوانانو له هغه مطرح لیکوال څخه بښنه وغوښته. نو د پټې خزانې د کورنیو مخالفینو یوه غټه ستونزه او ناروغي همدا ده چې د شهرت غریزې پسې اخیستي دي. که موږ د ښاغلي قلندر مومند ټول لیکلي اثار سره وارزوو نو راته معلومه به شي چې هغه په غزل کې د حمزه بابا، په انقلابي شاعرۍ کې د اجمل خټک او په تحقیق او تاریخ لیکنه کې د کامل مومند او استاد عبدالحی حبیبي مخکښي نه شوه زغملای. د ارواپوهنې له نظره هغه اشخاص چې د ژوند په یو لړ سیاسي، ټولنیزو او فرهنګي چارو کې ناکام او یا هم تر خپلو محسوسو او نامحسوسو سیالانو پاتې راشي، معمولاً پر منفي کرکترونو بدلېږي، هغه لیکوال چې په لیکوالۍ کې د تخلیق او تحقیق په دواړو برخو کې پام وړ او مطلوب پرمختګ ونه کړي معمولاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربېيمه لار (تنقيد) غوره کوي. کله کله بيا دا تنقيد د اصلاح او لاربښوونې پر محور راڅرخي، خو کله کله بيا د منفي بافۍ د ناروغۍ ښکار شي او هرې مثبتې پديدې ته ضرور د شک او ترديد په سترګو ګوري، ښه کره کتونکی همغه دی چې يو اثر مخکې تر مخکې د ښه والي او بدوالي د ټاکلې فرضيې له مخې ونه رازوي. ياني فرضيه مخکې تر مخکې قيد نه کړي، چې حتماً به دا اثر ښه ثابتوم يا بد او کمزوری. ښه لاره داده چې اثر څنګه دی همغسې يې وارزوي، خپل شخصي نظر او عواطف په کې دخيل نه کړي. زه فکر کوم چې قلندر مومند مخکې تر مخکې د پټې خزانې په اړه د (رد) فرضيه ټاکلې وه او خپله ټوله انرژي يې د همدې (رد) لپاره راټوله کړې وه. د قلندر مومند د ليکنې تر شا څه رواني مشکلات پراته وو، چې ده نږدې شل کاله د هغه اثر د ترديد لپاره کار وکړ چې محمد هوتک هغه په دوو کلونو کې ليکلی و. کېدی شي محمد هوتک د پټې خزانې پر ليکلو دومره نه وي په تکليف شوی لکه قلندر مومند يې چې په ترديد کې په تکليف شو.

قلندر مومند په خپله ليکنه کې په اصطلاح له نجومي علم څخه هم ګټه اخيستې او په اصطلاح له بېلابېلو جنتريو يې استخراج کړی چې د پټې خزانې د متن په پای کې يوه راغلې نېټه غلطه ثابته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد هوتک په پټه خزانه کې ليکي: ((کتاب تمام سو، په ورځ د جمعې (۲۴) د شوال المکرم (۱۱۴۲) هجري په قندهار کې او مولف محمد هوتک هم فارغ البال سو الحمد لله حمداً کثيراً))

خو قلندر مومند په دې نظر دی چې د شوال (۲۴) د جمعې ورځ نه ده، له همدې پورتنې ټکي سره په ارتباط کې د ښاغلي قلندر مومند د يوې مرکې يو ټکي ته ستاسو پام را اړوم.

د قلندر مومند تر وفات نږدې درې کاله وړاندې، ښاغلي حنيف خليل له ښاغلي قلندر مومند سره يوه مرکه کړې وه، دا مرکه همغه مهال له پېښوره خپرېدونکې (وحدت) ورځپاڼه کې چاپ شوې وه. په دې مرکه کې ښاغلي حنيف خليل له ښاغلي مومند څخه پوښتلي وو چې ستاسو د پيدايش کال کوم دی؟ هغه ورته په ځواب کې ويلي وو ((... زما د پيدايش کال ماته معلوم نه دی، ځکه چې هغه وخت مور و پلار د پيدايش کال نه ليکه او که چا ليکه هم نو په يوه کاغذ کې به يې ليکه بيا به يې د قرآن شريف په منځ کې ايښوده، نو په دې وجه زه تاسو ته د خپل پيدايش کال سم نه شم ښودلای))

اوس دلته د خپل پيدايښت د کال په اړه دومره بې تفاوته او يا نا خبره دی، نو بيا کوم دلايل او مهم عوامل وو چې دی يې دېته هڅوه چې درې درېنيم سوه کاله دمخه له نورو سره د ورځو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساعتونو حساب، هغه هم په خپله خوښه وکړي؟ پر ۱۱۴۲هـ ق کال د شوال (۲۴) د جمعې ورځ وه او که نه وه؟ دا او دې ته ورته پوښتنې سړي ته د دې لاره اوروي چې په خپله د شکاکانو پر نظرونو او شکونو شک وکړي او ووايي چې دا ډول شکونه له سياسي، کلتوري سياليو او شخصي عقدو څخه راټوکېدلي دي او پر واقعيت ولاړ نه دي. که د پټې خزانې د بهرنيو او کورنيو مخالفينو ټول نظرونه راټول کړو نو کېدی شي دې نتيجې ته ورسېږو چې دا ټول نظرونه د سياسي، کلتوري، ژبنيو او تاريخي ناوړه غرضونو او د ځينو ځانپالو او شهرت خوښو ليکوالو د شهرت د غريزې او شخصي عقدو يو ګډ امتزاج دی چې علمي معيارونه نه لري او پر پورتنيو يادو عواملو ولاړ دي او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د حگانحگاني شگا مار " سفر

د استاد مجروح د ځانځانی ښامار
د ځینو منظومو برخو منثوره بڼه

د انسان حگانغو شگتنه او نفسي خواهشات داسیگ غریزیي عناصر دي چیگ هر وخت له انسان سره ملکگري وي، د انسان نفس اصلاً د لایتناهي هوسونو مجموعه ده. که ددیگ هوسونو او نفسي غوشگتنو مشروع علاج او کنترول ونه شي او هغه په سم أول مهار نه شي، نو د انسان له نفس خگخه خپله یو لوی شگامار جوؤیگإي، داسیگ یو شگامار چیگ تگول عمربه د مثبتو انساني ارزشگتونو پر له منحگه وؤلو او خوؤلو مصروف وي، تر تگولو د مخه ییگ خپله همغه انسان ته خطر او زیان تر تگولو زیات دی او د غتگوالي او ودیگ په حالت کیگ ییگ مقابله هم ورته أیگره کگرانه ده. استاد سید بهاوالدین مجروح په ((حگانحگاني شگامار)) کیگ د نفس د همدغه شگامار کیسه کوي چیگ په خگه أول په انسان کیگ عواطف، مینه، صمیمیت او خواخوإي له منحگگه وؤي او په هغه کیگ د لوؤتیا، حگانغوشگتنیگ او حگانخوشگونیگ غریزه پیاوؤیگ کوي. دماستړۍ دورې په بهیر کې داستاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجروح پر دې اثر باندې پر ګڼو تبصرو او ليکنو سربېره، پر منثوره ټوټه منظوم اړول هم شامل و ، ما دا اثر په لنډيز سره په منثوره ټوټه واړاوه، داسې چې محتوا يې هم خوندي شوي دي او خپله د استاد الفاظ هم کارول شوي دي او د روايتي داستان ټوټه يې هم په پام کې نيول شوې ده.

استاد مجروح خپل دا اثر ((د ورک سمندر غاڼيګ)) ښکلې پيلوي او په يوه ښکار کيګ د ژوند په باب د يوه عالم د خوليګ خبريګ بيانوي، دا عالم په خپلو خبرو کيګ وايي: ((تر هغه چيګ دا ځمکه او اسمان وي، تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي)). عالم وايي ((دا ژوند يو مرموزه سمندر دى، جهنم په بل جهان کيګ چيګرته لريګ نه دى، بلکيګ د هر انسان په ځان کيګ د هغه جهنم دى.)) بيا د ښکار د وکګؤو کيسه کوي چيګ له يو بل ښکخه اأريګإي، له ځانه جکګ ديګوالونه راتاووي، يو بل سره اختنه دي خو له توپانه نه دي خبر چيګ را روان دى، خو دديګ تر ښګنکګ پوهګ سؤى وايي چيګ زه له توپانه نه اأريګإم خو د خپل زؤه د ژورو په تل کيګ له ښګاماره اأريګإم، عالم سؤى په ديګ سوچ کوي چيګ د ښګار خلکو ته ښګنکګه خپل پيغام ورسوي.بيا د ژوند لومؤى ښګرخ تاويګإي او ښګامار د مرکګ پر لوري ځګي، دلته په لومؤي پؤاو کيګ د هغه ښګار کيسه کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیگ تگول شگاریان بییگ رنحگوران دي. دلته د هغه شگار کیسه کیگإي چیگ خلکو بییگ یو بل سره په صمیمیت او دوستة کیگ ژوند کاوه، د بادارة او غلامة چل بییگ زده نه و. خگاروي له حیواناتو نه أاریگدل او مرغانو خپلیگ خوإیگ نغمیگ غإولیگ، په همدیگ وخت کیگ د تگول جهان لوی فاتح را خگرکگندیگإي، یو سؤی پر تور اس سپور وي او توریگ جامیگ بییگ اغوستي وي او حگان ته د ((ایکگو)) یانیگ (زه) خطاب کوي، دیگ سره پر شگار د فرماندار واکمني شروع شوه، نوي واکمن شگحگیگ په کور کیگ دننه بندیگ کؤیگ، حگوانان بییگ پر سختو کارونو وکگمارل، هوسة او مرغان بییگ په غشو وویشتل او خگارویو تگولو له شگار کأه وکؤه، په همدیگ وخت کیگ د شگار خلک له ویگریگ د اژدها(شگامار) ستاینیگ پیلوي، د فرماندار مجسمه جوؤیگإي، لوی راهب د شگامار له ژونده خبر و او خلکو ته د هغه کیسه کوي، راهب د چینجي کیسه کوي چیگ خگنکگه په لوی شگامار او قوت بدل شو. بیا د شگامار بد او بییگ درمانه انحگور تشریح کوي، غم، قهر، غضب، أار او وهم د هغه غتگ مرضونه کگنگي، شگامار د خپلیگ واکمنة په دویم پؤاو کیگ یو دمه حگای لتگوي، خو هیگخگ داسیگ دمه حگای نه شي پیدا کولای چیگ دی په کیگ دمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، نو حګکه خو د یوازیګتوب احساس کوي او شګار کیګ هیګخګوک دا سیګ نه پاتیګ کیګاٍي چیګ دده خدمت وکؤي، نه مینحګه وه نه نوکر و چیګ دی پریګ فرمان وچلوي، تګول شګار مؤو، چوپه پوپتیا وه او له شګاره هدیره جوؤه شویګ وه.

بیا هغه تیګر وختونه ورپه یاد شول، د عشق او مینیګ شګا پیګرة، د ژوندون د سیند پر غاؤه خوبونه، خو اوس نه نارنج و او نه بییګ ګګل، نه بییګ بویونه، نه د مرغیو ألیګ ألیګ ویګ چیګ د شګار خلک بییګ نندا ریګ ته ولاؤ وي، بیا د سیند په منحګ کیګ یو مار تیګریګاٍي او پر سر بییګ د لعل په شان رنګا بلیګاٍي، د شګار د خلکو منحګ کیګ ګګونګګوسي پیلیګاٍي، دیګ سره د شګار قهرمان د ژوندون د سیند له غاؤیګ جلا کیګاٍي او د ژوندون د چینیګ پر لوري نه ستنیګاٍي. بیا له حګان تپوس کوي ((هغه ورکه نامعلومه هستي هخګه ده چیګ دا هسیګ سرګګردانه ورپسیګ ګګرحګم، په د شګتو په بیابانونو؟))

قهرمان به په سوچونو کیګ أوب و. دیګ وخت کیګ د سپرلي الهه ورته خبریګ کوي چیګ ((بیګ له ما به ستا باغونه، چمنونه تګول خزان شي او ستا رودخانیګ به هم وچیګ شي...)) قهرمان بیا په خپله هسکه مانګة کیګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سیگده خو د اوإدو فکرونو په تگال کیگ زنکگیگده، خو یوه ورحگ ماشگام چیگ توره خؤه را دبره شوه نو یوه زؤه بوأة له کومه حگایه ، پتگه پتگه او غلیگ غلیگ راغله او د شگار د دروازیگ خواته ودریگدله، أیگره بده خگیگره ییگ درلودله، توریگ جامیگ ییگ اغوستیگ ویگ، له اجازیگ او زنحگیر شرنکگولو پرته د قهرمان مانگة ته ننوته او له هغه سره ییگ ملاقات وکؤ. د بوأة تر ملاقات وروسته دریگم پؤاو پیلیگإي "د دوزخ له درشل دیگخوا ". په دیگ وخت کیگ فرماندار یا قهرمان هغه وخت په یادوي چیگ ده د خپل زؤه شگکلیگ مانگة جوؤوله، بیا د عشق رب النوع او الهه ددیگ مانگة د شگکلا کیسه کوي چیگ دا مانگة د عواطفو او هیجانونو معمارانو جوؤه کؤیگ ده او أیگر شگکلي نقشونه او نکگارونه ییگ درلودل او د دیگ لپاره ییگ تیاره کؤیگ وه چیگ کله به ورته ستر واکمن د عشق او مینیگ رب النوع او الهه رارسیگإي، خو خگومره چیگ شپیگ اوإدیگدلیگ د ده د راتکگ انتها ورکیگدله. خو په اخر کیگ هغه نا اشنا سؤی چیگ توریگ جامیگ ییگ پر تن او پر تور اس سپور و راشگکاره شو- او مانگة ته پورته شو او د شگار خلکو ته ییگ په خطاب کیگ وویل: "زه خو زه یم ، زه "ایکگو" یم. زه فاتح د لوی جنکگونو د جهان یم ستاسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شگار زما تابع دی ". د شگار خلک له ظلم نه فراري شول او شگار د سکوت خواته روان شو. فرماندار په شگار کیگ یوازیگ پاتیگ شو ، په شگار کیگ یوازیگ دده د ستاینیگ تابلو کگانیگ حگوۀندیگ ویگ. یوازیگ به ییگ آئینیگ ته کتل او چیگ کله به ییگ حگان ونه لید وارخطا به شو چیگ حگان تریگ ورک شوی، خو خبر نه و چیگ ائینه خو د دوزخونو دروازه ده او له آئینیگ خگخه اخوا تیگریگدل د اوهامو جهنم ته کوزیگدل و. قهرمان د اوهامو جهنم ته ولویگد ، د لحظو په پتگ دام کیگ کگیر شو او د زمانیگ په شمیگرنه کیگ أوب شو او هره شپه ورته یوه بیگ اغازه او بیگ پایانه خگیز شگکاریگده ، بیا په دیگ سوچ کیگ أوب شو چیگ کهخگوک په دیگ پوهیگدلی چیگ خگشگتن ددوی روح اخلي نو هیگخگکله به ییگ د ژوند ارمان کۀی نه وای.

او په دیگ توکگه قهرمان د تجرید او تنهایي ژوریگ کندیگ ته پریگوته، خو یوازیگ احساس ییگ ورسره ملکگري کوله او دده د ذهن پر دیگوالو به کگرحگیگده. دیگ کیگ ده ته دا درد پیدا شو چیگ زمانه بیا نه راکگرحگي او پرونی سهار بیا نه راغبرکگیگإي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو وخت داسیګ هم راغی چیګ له قهرمان خګخه خپل سیوری ورک شو او هریګ خواته ییګ چیګ کتل خپل سیوری ییګ نه لیده او دیګ پیګشګیګ أیګر مظرب کؤ. بیا ییګ وویل: "اوس په کار دي چیګ زه لاؤ شم او هرومرو پیدا کؤمه خپل سیوری"، بیا ورته تشویش پیدا شو هسیګ نه چیګ زه خپله سیوری یم، داسیګ سیوری چیګ اصلي وجود ییګ ورک وي. بیا ورته په زؤه کیګ وهم پیدا کیګإي هسیګ نه چیګ پر کومه بله لاره تللی یم. هغه په دشګتو کیګ هم سوچونه کوي او د ازادة د مانا او مفهوم په لټګه کیګ دی.

دیګ کیګ خګلورم پؤاو ته ورداخلیګإي او "د دوزخ له درشل اخوا "کیسه پیلیګإي. قهرمان تر دیګ وروسته خوب هم په ارامه نه شو کولای او په خوب کیګ به أیګر زیات ویګریګده، یوه ورحګ له خوبه پاخګیګده، کګوري چیګ شګار کیګ پرته له ده خګخه هیګخګوک نه شته بیا به وهم اخیسته او له کګونکګسیو به ویګریګده. بیا ییګ د یو توپان یا جګؤ د راتلو خبر واوریګد او له دیګ جګؤ خګخه ییګ د قهر یو اواز هم واوریګد، په همدیګ وخت کیګ په جګؤ او توپان کیګ قهرمان ته ویل کیګإي چیګ تا ته مواإ د خپل تګول وجود او هستة اختیار درکؤ، خو تا حګانته داسیګ نوم غوره کؤ چیګ تاویګ زه یم نوم میګ "زه "دی "مواإ" او

(c) ketabton.com: The Digital Library

"تاسیگ " یوه پرده ده. دا پرده مو کؤله ورکه. مونإه تگولو ستا په "زه " کیگ کؤو حگان محوه. ته مغرور او متکبر شویگ تا د ازادة جذبیگ بندیگ کؤیگ، خو اوس هغه تگولیگ بل شانیگ خگیگریگ دي او نن حگانته "روحي اضطراب " وایي. اوس به د تر وإمیو پرشگته راحگي. بله ورحگ چیگ قهرمان له خوبه پاخگیگد، اٸینیگ ته ییگ وکتل، حگان ییگ ونه پیگژانده خو د همدیگ ورحگیگ په ماشگام کیگ چیگ توره تیاره شوه، بیا یوه زؤه بوأة پیدا شوه، د تور لوکگي توریگ جامیگ ییگ اغوستیگ ویگ او د همغیگ هسکیگ مانگة پر لوري د قهرمان ملاقات ته لاؤه او قهرمان ته ییگ د تلو بلنه ورکؤه. خو قهرمان ورته وویل چیگ زه همدلته خوشگ یم. خو بوأة ورته وایي چیگ اوس په تا ناوخته شوی اوس زه تا حگان سره بیایم هغه حگای ته دیگ بیایم چیگ د حگان له جهنمه خلاص شیگ، گ کله چیگ قهرمان په حساب پوه شو چیگ خگوک له خپل قسمته تشگتیگدلی نه شي نو د خپلیگ هستة په ژور تل کیگ ییگ دا احساس وکؤ چیگ مطلق یوازیگ پاتیگ دی یوازیگ، نو بیا د توریگ مانگة له کنأوالو نه راروان شو او له بوأة سره کومیگ نامعلومیگ خواته لاؤ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دیګ وروسته حګانحګاني شګامار به دویم خګرخ کیګ یو حګل بیا راستنیګإِي.

"د ژوندون د چینیګ غاؤه په تورتم کیګ "د پنحګم پؤاو برخه ده چیګ په دیګ کیګ یو حکیم د انسان شخصیت تشریح کوي چیګ دی اصلاً خپل حګان نه ککګوري، بلکیګ خپل سیوری ککګوري او پر دیګ سیوري د حقیقت ککګومان کوي. تر دیګ وروسته له لریګ ملکه د یوه مسافر راتکګ ته انتظار ایستل کیګإِي چیګ د ورک سمندر غاؤیګ کیسیګ او احوال ورته راوؤي.

"د نیمو شپو لاروی" د غار توریګ خولیګ ته ناست و او حګان ته ییګ وینا کوله چیګ أیګریګ مزلیګ میګ وکؤیګ خو لاره میګ پیدا نه کؤه، حګککه ما سره چیګ خګوک د سفر ملککګری و، هغه یوازیګ د حګان په باب فکر کاوه او پر حګانحګانة اخته و. خو لاروی وروسته مجبوریګإِي د حګانحګانة له ملککګري خپله لاره بیګله کؤي او د سبا په تمه منتظر کیګني تر خګو چیګ پسرلی په دنیا راشي. په داسیګ حال کیګ چیګ د بیګلتون شپه تورتم نه وه، لاروی له خپلیګ حګانحګانة "زه" نه راجلا شو. دیګ سره نو دی له زؤو ایرو راولاؤ شو، له خپل حګانه ییګ د خپل وجود یو زوؤ قالب وویست او دوریګ ییګ ککګوزار کؤ. بیا ییګ د او شګګکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خګاخګکي روان شول، نو ديګ سره بيګ وويل اوس به نو د خوؤ په وچ بستر کيګ د اوبو أک رودونه روان شي. خو لا هم د شګار پر لوري د لاروي سفر ته أيګره لاره پاتيګ وه.

نو حګکه بايد د تورتم ژور تل ته کشګته شي که د رنګا خګرک ولګکوي. لاروي تر اوإده مزله وروسته د تورتم په ژورتيا کيګ يوه کوچنۀ شانته رنګا وليدله. لاروی بيا يو تور أنأ ته رسيګإي، هلته کګوري چيګ واؤه واؤه چينجيان د يوه بل پر حګان اخته وو ، يو بل به بيګ خوؤ ، په ديګ کيګ به يو غتګ شو ، نور چينجيان به بيګ وخوؤل، بيا به تريګ ماهی جوؤ شو ، مارماهی به شو او بيا به تريګ نهنګګ جوؤ شو ، بيا به بيګ وزرونه او تيګره تيګره غاشګونه پيدا کؤل.

له واؤه چينجي به غر جوؤ شو. نور به په أنأ کيګ نه حګاييګده. ديګ کار به لاروي ته أيګريګ پوشګتنيګ پيدا کؤيګ خو لاروي چيګ به هر خګومره د رنګا لتګه کوله، رنګا به لريګ لريګ حګليګدله.

لاروی بيا مزل کوي، جزيريګ او تګاپوکګان بيګ وليدل، د هريګ زريګ زؤه کيګ ننوت، هره زره لکه يو بحر نامحدوده وه، خو ده ته په ديګ تګولو کيګ يو لوی حايل او مانع دا و چيګ دا حايل فقط د مانا او مفهوم نشتوالی و ، دا داسيګ يو ديګوال و چيګ له تګول عالمه راچاپيګر و خو لاروی په اخره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیگ پوه شو چیگ عالم او هستي واؤه بیگ معنی او بیگ مفهومه دي.

شپإم پؤاو د هغه شگار سفر دی چیگ تور شگامار وربانديگ ناستو. لاروی بیا په یوه تونل کیگ د رنگا په خگرک پسیگ روان شو او په دیگ نیت بیگ عجله کوله چیگ خگنکگه د شگار خلک خبر کؤي چیگ شگامار بیا راروان دی. بلاخره شگار ته ورسیگد او هلته بیگ یوه نازنینه پیگغله ولیده، چیگ شین بخن زوؤ کمیس بیگ اغوستی و. لاروي بیگ په سترکگو کیگ د خپل ورک سمندرغاؤه ولیده. پیگغلیگ ورته له خپل منکگي اوبه ورکؤیگ او هغه پریگ خپله تونده ماته کؤه. د شگار خلکو دیگ پیگغلیگ ته لیلیگ ویله. لاروی حگي هغه شگار ته چیگ د زؤه په سترکگو ؤوند و. کله چیگ شگار ته راحگي نو شگار کیگ چوپه چوپتیا ده، ماشومان نه ککرحگي، یوه سپین إیري ؤوند په ملا کؤوپ نه تپوس کوي، هغه ورته وایي چیگ دا هرخگه د واکمن په امر شوي. لاروی چیگ له اوإده سفره شگار ته راغلی و او په سمخگه کیگ بیگ ویگشگتان او نوکان أیگر لوی شوي وو او هم بیگ جامیگ په اوإده سفر کیگ أیگریگ خگیریگ خگیریگ شویگ ویگ او بدن بیگ تریگ شگکاریگده، نو په شگار کیگ په لیگوني مشهور شو او خلکو به مجنون باله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رشگتیا هم په ؤندو کیگ دی یو بینا و چیگ نوم ییگ مجنون و. لاروي چیگ د شگار د خلکو ژوند ولید چیگ د قهرمان یا ستر پهلوان ستاینه کوي، یا پریگ خوشالي کوي نو ده پریگ خندل نو د شگار خلکو به ویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی او مجنون دی. نو ولیگ ییگ په زنحگیر نه تؤي، خو حگینو نورو به ویل چیگ لیگونی دی، خو د زنحگیر لیگونی نه دی او چاته ضرر نه رسوي، خو لاروي به خلکو ته خپل پیغام اوراوه که خگه هم له ماشومانو پرته لویانو ورته غوإ نه ایشگوده، ده به خلکو ته ویل: "دا عالم او هستي واؤه بیگ معنی ده بیگ مفهومه. " د شگار ساده کگانو به لاروی حگوروه او ورته ویل به ییگ خبر نه ییگ لیلیگ خگه شوه؟ دیدار ته بیگ لاؤ شه ! سره أولة سنباله شویگ ده، ستا لیلیگ په کیگ سینکگار کؤیگ ناسته ده، خو لاروي به ورته ویل چیگ لیلیگ زما په زؤه کیگ ناسته ده. یوه شپه لاروی د خرابات پر کوخگه برابر شو، تگنکگ تگکور جاري و، لاروی چیگ وردننه شو هغو ورته هر کلی ووایه، لاروي ورته وویل چیگ تاسیگ تگپوسان او کگیدؤان یاست، هغه خگه چیگ باید شگکاره وي ولیگ په دیگ شگار کیگ پتگ دي او هغه خگه چیگ باید پتگ شي هغه په رنگا کیگ بیگ پردیگ کگرحگي. لاروی بیا مستانو سره خوندور سوال او حگواب

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي. یو مست پو شګتنه کوي چیګ ولیګ د جهان تګول فرمانداران له مستانو اُاریګإي؟ لاروی حګواب ورکوي حګکه چیګ ددوی په خبرو کیګ د راستة خطر وي. بیا لاروی مستانو ته وایي: "لا راپاخګئ راولاؤ شئ، ددیګ دشګتیګ وچ حګنکګلونه او بیګ ثمره ونیګ له منحګه یوسئ ریشیګ بیګ وباسئ، هغه مستان چیګ په تورتمخانو کیګ تؤلي هغه را ازاد کؤئ او کوم شګامار چیګ په کیګ ناست دی هغه تریګ رابهر کؤئ او بیا بیګ حلال کؤئ او وینه بیګ په دیګ دشګتو تویه کؤئ، حګکه طبیعت تاسو نه د شګامار قرباني غواؤي! مستانو د لاروي خبریګ د زؤه په غوإو واوریګدیګ او د لومؤي حګل لپاره بیګ د خپلیګ مستة په نشه کیګ یو نا اشنا مزه وموندله. دا د ازادة خوند او لذت و.

د مرکګي سیوری روان و، ژوندي سري ورپسیګ تلل. د شګار خلکو یو کالبوت پر اوإو ایشګی و، د خلکو سیوری تر دوی دمخه روان و، کله چیګ خلک هدیریګ ته ورسیګدل نو ستر راهب د مؤي جنازه په أیګرو شګو الفاظو ترسره کؤه، بیا لاروی پاخګیګد او د مرکګ په باب بیګ وویل چیګ له مرکګ سره د نیګکة او بدةګ خګه پروا نه شته، دی له خیر او شره ماورا دی، مرکګ د شګو او بدو نیستي ده. لاروی خلکو ته وایي چیګ نیکي او بدي په دیګ جهان کیګ موندل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیګاږي نو باید چیګ مکافات او مجازات هم همدلته وي. بیا د شګار خلکو ته خطاب کوي که تاسیګ مؤه نه یاست او د ژوندون خګه شوق درسره وي نو دا مؤی لا خګه هیګر کؤئ او ژوندون پسیګ روان شئ، خو د شګار خلکو بیا هم لاروی چور لیګونی وباله او د ماشګام په خؤه کیګ د خپلو کورونو پر لوري روان شول، خو لاروی هلته یوازیګ پاتیګ و. خبریګ ییګ کولیګ، یوازیګ یو سپی هلته پاتیګ و او د ماشګام وإمیګ دا خبریګ د مشرق پر لوري وؤلیګ.

دا وخت د ؤندو شګار له خطر سره مخامخ و، خو لاروی د شګار تګولو خلکو پیګژندلو، حګینو لیګونی باله او بندي کول ییګ ضروري کګنګل خو حګینو نورو بیا ویل چیګ دا یو روحاني شخص دی او عادي شخص نه دی. یوه ورحګ لاروی د شګار په منحګ کیګ خلکو ته وینا کوي او د شګار تیګر برم یادوي او پوشګتنه کوي چیګ چا دا تباه کؤل؟ د شګار خندوقونو اودیګوالونو ته ضرورت نه شته، حګکه چیګ غلیم په بهر کیګ نه دی د شګار په داخل کیګ دی، دا پخوانی شګایسته شګار اوس په کنأوالو بدل شوی او شګامار په دغو کنأوالو کیګ پروت دی. بله ورحګ بیا شګاریانو ته خطاب کوي او وایي چیګ یو وخت د دیګ سیمیګ زمامداره د نوبهار الهه وه. هغیګ سره په دیګ شګار کیګ لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیگکمرغي او خوشالي وه، خو تاسو اوس هغه هیگره کؤیگ او په اوهامو اخته شوي یاست. ایا تاسو نه کگورئ چیگ حگوانان، ماشومان، شگحگیگ او بوأاکگان مو په کومو رنحگو اخته دي؟ نو بیا ورته وایي چیگ غوإونه مو بیدار او سترکگیگ مو بینا کؤئ نو ددیگ علاج دادی چیگ تاسیگ د لیلیگ د پشگو خاورو ته سر کشگیگإدئ او سجده ورته وکؤئ، خو خلکلو به خندلیگ او ویل به ییگ دا سؤی رشگتیا مجنون دی.

د زمانیگ یو دفتر په ختمیگدو و، یوه ورحگ بیا لاروي د شگار منحگ کیگ خلکو ته خطاب وکؤ او ورته ییگ وویل چیگ ستاسو ستر واکدار بادار خو تور شگامار دی. دا شگامار وینو ته تإی دی او زؤه ییگ لکه سندان کلک دی. خگومره چیگ خوراک او خگشگاک کوي هغومره وإی او تإي کیگإي، خو دا بلا او شگامار ستاسو په خپله پر حگان مسلط کؤی او له بل حگایه نه دی راغلی، تر خگو چیگ دا شگامار په خپلو زؤونو کیگ مؤ نه کؤئ خلاصیگدی ورخگخه نه شئ.

په دیگ وخت کیگ ستر راهب چیگ د لاروي خبریگ واوریگدیگ نو ییگ وویل چیگ دا سؤی خو رشگتیا لیگونی دی حگکه دا رازونه خگوک ویلای شي. زه حیران یم چیگ ده دا رمز خگنکگه پیدا کؤی دی. راهب وویل چیگ دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبریگ ددیگ شگار د عالم نه دي دا د بل جهان اواز دی ، یوه دنیا په ؤنکگیگدو ده. د شگار خلک ورو ورو د مجنون په خبره پو هیگدل او یوه فرصت ته منتظر وو.

یوه ورحگ لیلیگ او مجنون د شگامار دربار ته لاؤل، همغه پیگغله چیگ د لاریگ پر سر به منکگي سره ناسته وه او تإو مسافرو ته به ییگ اوبه ورکولیگ، هغه د شگامار مانگة ته لاؤه، فرماندار لومؤی خپل مخ مجنون ته واؤوه: زه خبر یم چیگ ته له بل حگایه راغلی ییگ او موإ پناه درکؤیگ ده،گ د دیگ شگار خلک خپلو عقایدو پریگشگودو ته رابولیگ او وایيگ چیگ د دیگ کگدایي کگریگ پیگغلیگ پرستش وکؤئ دا رشگتیا ده؟ لاروي ورته حگواب ورکؤ: ای فرمانداره ستا معبد لا نوی دی او دیگوالونه ییگ پاخه نه دي، ددیگ سیمیگ رشگتیني واکداره اصلاً د عشق او مینیگ الهه او رب النوع وو ، د هغو په واکمنة کیگ دلته خوشالي وه، مینه وه، خو اوس چیگ زه کگورم هره خوا ریکگستان دی، د زؤه خونیگ ؤنکگیگ بنکگیگ دي او تور شگامار په کیگ ناست دی. زه اوس همدا حقیقت هر چاته بیانومه.

د واکدار وچولی تریو شو ، د غضب اور ییگ په سینه کیگ لمبه شو ، بیا ییگ وویل حگه پروا مه کؤه دا ییگ قدرته لیگونی دی. بیا ییگ لاروي ته وویل چیگ تا د شگار په

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیگغلو کیگ دا سوالکگره خگنکگه غوره کؤیگ او زما د شگار خلک ییگ ولیگ سجدیگ ته رابولیگ، لاروی ورته وایي چیگ د شگار خلک خو د شگامار له وهمه أاریگإي که دا واهمه ختمه شي نو شگامار یو دم سقوط کوي. خو د بهار د رب النوع قوت په زؤونو کیگ پروت و. دا لیلیگ خو په یو وخت کیگ د نوبهار الهه وه او دا هغه وخت و چیگ واهمه پر خلکو حاکمه نه وه، کله چیگ خلکو د شگامار پرستش پیل کؤ، نو هغه بهر ته ووتله او د ورک مسافر لاره ییگ خگارله، خو دا مسافر اوس راستون شوی خو افسوس چیگ دلته سترکگیگ نا بینا دي او خگوک ییگ نه ویني. ای واکداره زه ستا په ویگره او أار کیگ ستا سقوط شگه وینم- شگه خبر شه، دا شور ما شور چیگ ته ییگ اوریگ دا به نور هم زیات شي. ستر واکمن چیگ دا خبریگ واوریگدیگ نو له مجنونه ورته أار پیدا شو. بیا ییگ په أیگر غضب پیگغلیگ ته غإ کؤ چیگ وایه ته خگوک ییگ؟ "زه خو زه یم! زه لیلیگ یم! زه د مینیگ رب النوع، الهه د نوبهار یم. "زه به له شگاره بهر هر ماشگام ناسته وم او د خپل مسافر لاره میگ خگارله. هغه زه پیگژندلم او لتگولم. خو خبر شه چیگ نور به کوم مسافر دلته سفر ونه کؤي، حگکه تگولیگ لاریگ بندیگ شوي او په حگوزانو پتگیگ شوي. خگو موده به تیگره نه وي ته به هم د خپل پلار نیکه په لار

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شیگ، زه به بیا د بهار لاره خگارمه. فرماندار چیگ دا کگفتار واوریگد، نو أیگر په غصه او په لؤزه شو. ده فکر کاوه چیگ دا خبریگ ییگ کوم چیگرته اوریگدلي دي. واکدار بیگریگ او واهمیگ واخیست او وییگ ویل دا خو دواؤه لیگوني دي. زه ویگریگإم چیگ د دوی لیگونتوب ساري نه وي او د شگار نورو خلکو ته انتقال نه شي او بیا ییگ فوراً لاروی او لیلیگ له خپل درباره وشؤل. فکر ییگ وکؤ که مؤه یا زنداني ییگ کؤي نو شگار کیگ به شورش جوؤ شي، پیگغله بیگرته له شگاره وتله او لاروی د شگار په کنأوالو کیگ د عالم په تماشه شو، د ابدي خگرخ وخت راغی، مجنون د شگار په ویگرانه کیگ د جهان فرماندار په مانگة کیگ دحگان تماشا کوله. لاروي ولیدل چیگ د شگار پیگغلیگ، حگوانان او کوچنیان پر بیگلابیگلو ناروغیو اخته دي او ییگ وخته مري، خو یوازیگ راهب أیگر عمر وکؤ خو هغه هم بلاخره خپل روح خپل نا اشنا خگشگتن ته تسلیم کؤ، معبد ورو ورو شؤیگده حگکه بل شگامار پرست پاتیگ نه و.

د راهب شاکگردان هم چیگرته لریگ لاؤل، د مانگة په دیگوالونو کیگ لوی چاودونه پیدا شول، اغزن بوتگي شنه شول او په پای کیگ شگایسته قصر ویجاؤ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ازیګ لاروی او فرماندار پاتیګ وو، لاروی په ویګرانه کیګ او فرماندار په خپله مانګة کیګ، هیګچا دلته ګګذر نه کاوه حګګه تګولیګ لاریګ بندیګ ویګ، یو ماشګام چیګ توره تیاره شوه یوه زؤه، مرموزه بوأة راپیدا شوه د لوګګي کمیس او پرتوګګ ییګ پر تن و، بوأة شګار ته ننوته، بوأةګ ته هر خګه په خپل سر خلاص شول، دا بوأة لاروي سره اشنا وه او هغه پوهیګده چیګ دا د خګه لپاره راغلیګ ده، اوس په قصر کیګ دننه ده د بوأة او بادار په منحګ کیګ خګه خبریګ کیګإي. خګو شیګبیګ وروسته دواؤه د مانګة له کنأوالو راووتل، بوأة مخکیګ او قهرمان ییګ تر شا روان وو. کومیګ نامعلومیګ خواته لاؤل، خو مجنون هلته یو ازیګ پاتیګ و، د زمانیګ دفتر ورته له اغازه تر انجامه پروت و. موسمونه او فصلونه تلل راتلل، یوه شپه ییګ کتل چیګ د افق په تورو لمنو کیګ رنګاګګانیګ راشګکاره شویګ، دی په رنګا پسیګ روان شو. أیګر مزل ییګ وکؤ د سیند غاؤیګ ته نإدیګ شو، د سیند غاؤیګ ابادیګ ویګ، هره خوا خوشالي وه، د پیګغلو او حګوانانو راز او نیاز وو، مشران په دیګره کیګ ناست وو، مرکیګ ویګ، مشوریګ ویګ، ماشومان د سیند پر غاؤه لوبیګدل او هغه نا اشنا پیګغله مسته خرامانه ګګرحګیګدله، د وحشي ګګلونو تاج ییګ پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر پروت و، د بهار د وإمیگ په شان الوتله، لاروي د نیمو شپو چیگ دا حال ولید بیگ اختیاره په خندا شو حگکه پوه شو چیگ یو حگل بیا د ستر قهرمان او پهلوان او د عشق او مینیگ د شگکلیگ رب النوعیگ، الهی داستان شروع شو او یو حگل بیا د تور شگامار مار لویه او اوإده افسانه له سره پیل شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال د قصایدو روح

> دا لیکنه له پېښوره خپرېدونکې د دانش خپرندویه ټولنې خپرنې ارګان الفت مجلې په پرله پسې (۲۲) ګڼه کې خپره شوې ده.

قصیده په پښتو نظم کې یو ځانګړی جلا فورم دی، چې اساساً له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، خو د قصیدې ځای په پښتو نظم کې دومره جوت او ټینګ دی، چې سړی فکر کوي بولله یا قصیده خپله کوم ځانګړی پښتو شعري فورم دی. له عربي ژبې څخه پښتو ته په راغلیو شعري فورمونو کې تر (غزل) وروسته د قصیدې فورم زیات کارول کېږي، د پښتو په لاسته راغلې لرغونې شاعرۍ کې د ښکارندوی غوري او شیخ اسعد سوري پخې قصیدې ددې ادعا ښکارندوی دي. څه ناڅه په روښاني پېر او بیا تر هغه وروسته د پښتو په نوره کلاسیکه شاعرۍ کې د قصیدو دود ښه پالل شوی دی، په پښتو اوسنۍ معاصره شاعرۍ کې هم د قصیدې ویلو دود پال شوی او پالل کېږي؛ خو که موږ په ټولیز ډول د پښتو شاعرۍ ټول بهیر ته نظر وکړو او ټول شاعران د قصایدو د څرنګوالي او څومره والي له پلوه سره پرتله کړو؛ نو د لوی خان (خوشال خان بابا) ځای او مقام به په کې په ډېر جوت او ځلند ډول را تر سترګو شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا په لسګونو قصيدې ليکلي، چې زياته برخه يې تر موږ را رسېدلې ده. دا ټولې قصيدې د يو ژور سياسي، ټولنيز، عرفاني، اخلاقي او ملي فکر لېږدوونکې دي، چې هره يوه ځانګړې او جلا خوند لري او زموږ په ذهن کې يوه ځانګړې پېښه او موضوع روزي او تداعي کوي، خو ټولې يې د قصيدې له معمول او دوديز تعريف سره پوره پوره سمون نه خوري. د قصيدې دوديز تعريف دا دی:

هغه نظم، چې لومړی بيت يې مقفی وي او د نورو بيتونو د هرې دويمې مصرې قافيه يې د مقفی بيت د قافيې تابع وي، د بيتونو شمېر يې له (**۱۵**) څخه پيل بيا تر (۲۰۰) بيتونو هم زياتېدی شي، رديف په کې اختياري دی، خو قافيه په کې حتمي ده. هره قصيده له معمول تعريف سره سم د مانا له پلوه پر دريو برخو وېشل کېږي:

۱- تشبيب يا تغزل، چې د قصيدې پيل ګڼل کېږي او معمولاً په کې تر اصلي مطلب دمخه د سريزې يا پيلامې په ډول د طبيعت د مناظرو ستاينه کېږي.

۲- اصلي مطلب، چې شاعر غواړي د خپل زړه خبره همدلته را وسپړي، خپل ممدوح توضيح، تشريح او توصيف کړي.

۳- د قصيدې(۳) برخه، هغه وروستۍ برخه ده، چې شاعر خپل ممدوح په ژوندانه کې سوکال، سرلوړی او بريمن غواړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په اخرت کې ورته د خدای(ج) له درباره د ښېنې، مغفرت او د جنتونو هیله کوي. که موږ د شیخ اسعد سوري:

د فـلک لـــه چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار

او هم د ښکارندوی غوري بو للـه:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بـــیا ولـــونـــل پـــه غــرونـو کې لالونه

دواړو ته نظر وکړو؛ نو ګورو، چې لومړی د مانا له پلوه ویرنه او دویمه هم ستاینه-ویاړنه ده، چې دواړه د قصیدو له معمولو تعریفونو سره سمون لري، خو خوشال بابا لکه څرنګه چې غزل یې پښتون او ملتپال کړ او له دودیز حالته یې راوویست، دغسې یې قصیدې ته هم نوی رنګ او خوند ورکړ، د یوې ځانګړې پېښې یا شخص د تائید او توصیف له حالت نه یې راوویست، ټولنیز، سیاسي او عرفاني یې کړ. د پخوانیو قصیدو یوه ځانګړنه دا وه، چې د ټولو یا زیاترو بیتونو مانا یې له یوه بل سره په ارتباط کې وه. د مانا له پلوه هر بیت له بل څخه متاثر و، یانې دا چې د غزل په شان یې هر بیت پوره او خپلواکه مانا نه لرله، خو خوشال بابا دا دود هم مات کړ، کله چې د خوشال بابا ګڼې بوللې مطالعه کوو، نو د قصایدو د نوي رنګ او خوند ترڅنګ مو پرې د غزل مینه هم ماتېږي، سړی فکر کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو اوږد غزل لولي، ځکه چې دده قصيدې دا سې ځانګړنه لري، لکه د غزل په شان، چې هر بيت يې يوه مستقله مانا ښندي.

اوس راځو د خوشال بابا د بوللو فکري يا مانيز اړخ ته:

شعر پوهان (فکر) د (شعر روح) ګڼي، چې بې له هغه شعر ژوند نه شي کولای، بې فکره شعر دا سې دی، لکه بې روحه جسم او جسم، چې هر څومره ښکلی وي، چې روح ونه لري، ژوند نه شي کولای، خو د فکر تر څنګ شعر پوهان د شعر پر ښکلا هم ډېر ټينګار کوي او هغه د شعر د بقا اساسي عنصر بولي. د شعر ښکلا په رنګينو او لطيفو کلمو، تخيل، عواطفو او د هغو په منظم او موزون استعمال تضمينېږي او تامينېږي.

ډېر شعر پوهان پر شعر باندې د زيات فکر بارونه د شعر ښکلا ته زيان رسوونکي ګڼي او وايي، چې دا کار د شعر (شعريت) له منځه وړي او کله چې د يوه شعر شعريت له منځه لاړ، هغه خپل هنري ارزښت له لاسه ورکوي او او پر تشو خبرو بدلېږي.

د افغانستان د يوه ادبپوه او کره کتونکي کانديد اکاډيميسن محمد صديق روهي له نظره: په (شعر) کې (شعريت) دومره مهم دی، لکه په (سړي) کې (سړيتوب). لکه څنګه چې (سړيتوب) د سړي جوهر دی، دغسې (شعريت) هم د شعر جوهر دی، د روهي صاحب په نظر (د هر ښه فکر بيان شعر نه دی) د بېلګې په توګه هغه وايي: که يو څوک د هېواد پنځه کلن اقتصادي پلان په نظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي، نو ایا هغه به ښه شعر وي؟ سره له دې چې ښه فکر دی، د روهي صاحب د نظر وروستۍ نتیجه دا ده، چې هر ښه فکر باید شعر ته تر ورداخلېدو وارد مخه ښه صیقل شي، د شعر له نورو تلازماتو (ښکلا) سره غاړه غړۍ شي او بیا شعر ته ورداخل شي. لنډه دا چې پوهانو د شعر پر ښکلا ییزو او فکري خواوو دواړو باندې په متوازنه توګه ټینګار کړی دی.

خوشال بابا د یو ادبپوه او شاعر په توګه د شعر د رغنده توکونو انډول ته ډېره پاملرنه کړې ده، په تېره بیا په خپلو غزلو کې، سره له دې چې په بوللو کې د فکري برخې وزن تر ښکلا ییزې هغې یو څه زیات دی او یوه وجه یې هم کېدی شي دا وي، چې دا فورم د ښکلا په انډول د فکر د انتقال لپاره زیاته وړتیا لري.

د خوشال بابا په بوللو کې د طبیعي پېښو انعکاس، ټولنیزې ناخوالې، سیاسي او پوځي پېښې، ملي او عرفاني مسایل، ځاني او کورنۍ پېښې، ستونزې او کشمکشونه او نور په لسګونو ډوله پېښې او مسایل بیان شوي دي، خو که دا ټول مسایل او پېښې سره پرتله او انډول کړو، نو د خوشال د ملتپالنې احساس او فکر به په کې تر ټولو زیات په نظر راشي، په حقیقت کې همدا ملتپالنه او ملت جوړونه د خوشال د قصایدو اساسي روح دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په ټوله شاعرۍ، په تېره بیا په قصایدو کې ملتپالنه داسې حیثیت لري، لکه په (شمسي نظام) کې چې یې (لمر) لري. (لمر) د شمسي نظام چورلیز (محور) دی او ددې لمریز نظام نورې ټولې سیارې د همدې لمر پر محور راڅرخي، د خوشال په شاعرۍ او په همدې قصیدو کې هم، ملتپالنه او ملت جوړونه همدا حیثیت لري. د خوشال د قصایدو روح همدا ملتپالنه ده، خو نور ګڼ ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او غنایي مسایل، چې په قصایدو کې راغلي بیا هم په یو نه یو ډول له ملتپالنې او ملت جوړونې سره ارتباط لري او پر همدې محور چورلي.

دلته به د خوشال بابا پر ځینو قصیدو او دهغو پر مانیزو خواوو لنډه رڼا واچوو:

د خوشال خان خټک په کلیاتو کې لومړۍ ثبت شوې قصیده داده:

ای چې خیال کړې په دنیا
دنیا څه ده بې وفا
که دې یو زمان زړه ښه کا
بیا دې ژر کا په ژړا
که رضا په قضا ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور خوشال یې په رښتیا.

خوشال په دې (۱۲۳) بیتیزه قصیده کې دا نړۍ یوه فاني دنیا ګڼي، چې راحت په کې نه شته او د ده په نظر یوه ((دارالبلاد)) ده، چې هره یې د لایتناهي هوسونو یوه ټولګه ده، چې هېڅ خړوب او پوره کېدنه نه لري. خوشال په دې قصیده کې د سلیمان(ع)، بهرام، جمشید، سامانیانو، عباسیانو، غزنویانو، سلجوقیانو، دارا، سکندر او نورو نړیوالو شخصیتونو نومونه اخلي، چې یو وخت یې ښه شان او شوکت و، خو د زماني د جبر قانون، له مخې لرې کړل. د خوشال دا قصیده له اخلاقي نصیحتونو او عرفاني ورمونو ډکه ده او په پای کې لوستونکي ته دا نتیجه ورکوي، چې ازل او تقدیر ته ورتسلیم شي او څه چې په قضا کې لیکل شوي، د بدلون وړ نه دي او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې پر قضا باور لري. د (قضا) او (قدر) مسله په اسلامي فقه کې یوه پېچلې مسئله ده، خو خوشال بابا اسلامي شرعې ته د یو ژمن شخص په توګه پر دې باور دی او دده په نظر خوشال او نېکمرغه انسان هماغه دی، چې خپل برخلیک له (قضا) سره تړلی وګڼي، پر (قضا) باور د انسان د روحي تسکین لپاره داسې یوه اساسي سرچینه ده، چې هېڅ بله مرجع یې بدیل کېدلای نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال د (پوه او ناپوه) ترنامه لاندې په خپله يوه بله اتلس بيتيزه قصيده کې، د پوهې او بصيرت ارزښتمندۍ ته اشاره کوي، پوه او ناپوه شخصيتونه سره پرتله کوي، خوشال په دې بولله کې لوستونکي ته دا ثمره او نتيجه وړاندې کوي، چې (ناپوهي) د انسان لپاره مړينه، ان تر هغې هم بدتره ده. دى په خپله قصيده کې په ډېر ظريفانه ډول د عيسى(ع) معجزې ته اشاره کوي، چې خداى(ج) عيسى(ع) ته دومره واک و ځواک ورکړى و، چې پخپله امسا به يې مړي راژوندي کول، خوشال بابا وايي، چې عيسى(ع) خو ډېر مړي راژوندي کړل، خو ددې مثال موږ نه دى ليدلى، چې کوم (ناپوه) يا نادان يې (عالم) کړى وي. په دې قصيده کې خوشال بابا په ټولنه کې د پوهې ضرورت او اهميت په ګوته کوي او دا ګڼي، چې پوهه ټولنې ته د نوش دارو يا ((آب حيات)) ارزښت لري او ناپوهي د مرګ معادله او يا هم تر هغه بدتره ده:

کـــه دروغ کـــړي کـــه رښـــتيا
هـــــر څـــــه ښـــه دي د دانــــا
مــــړه يـــې پـــاخول لـــه ګـــوره
نابينـــا يـــې کـــړل بينـــا

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــو نـــادان یـــې دانـــا نـــه کـــړ
پـــه درســـت عمـــر مســـیحا.

لکه څنګه چې پوهېږو ، انسان یو ټولنیز موجود دی او څه چې په ټولنه کې پېښېږي، له هغو څخه متاثر کېږي، شاعر بیا د یوه حساس انسان په توګه تر هر چا زیات د ټولنې ناخوالو ته متوجه وي او لـه هغـو څخـه اغېـزمن کېـږي. پـر (۱۰۹۷هــ ق) کـال د پښـتونخوا پـر زیـاترو سـیمو ، یوه لویـه وبا خوره شوه، لـومړی وچکالي راغله، بیا ورپسې قحطي راغله، چې وروسته ورپسې د وبا ناروغي خوره شوه او په زرګونو خلک یې تباه کړل، پـه دې نـاروغۍ کـې د خوشـال یـو زوی (بخـت نـاک) او د هغـه مـور هـم وفات شول او همدارنګه د خوشـال یـو لسـمی، چې د قـرآن کـریم حـافظ هـم و ، د دې نـاروغۍ لـه کبلـه د یـوه لېـوني شـوي سـپي د داړلو له کبله ومړ، دا یوه ډېره دردونکې غمیزه وه، چې لـه دکنـه تر کابله ټوله سیمه یې وځپله، خوشـال بابـا همـدا پېښـه پـه (۲۳) بیتیـزه قصیده کې پـه ډېـر درد او سـوز رانغـاړلې او پـه همـدې قصیده کې یې خوندي کړې ده:

د غـــــواص د کـــــال وبـــــا
خـــدای یـــې مـــه راولـــه بیـــا
اکوړخېـــل مـــې پـــه کـــې ومـــړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــــوی هلــــک مــــرد و نســــا
پــــه لکونــــو عــــالم ومــــړ
چــــې ښــــارونه شــــول صــــحرا
کــــال حصــــغ شــــو وبــــا لاړه
هــــم عســــرت کــــړه راتــــه شــــا.

(غواص) د ابجد په حساب (۱۰۹۷هـ ق) کال کېږي او (حصغ) (۱۰۹۸) کال کېږي، یانې دې وبا یو کال دوام کړی و.

خوشال د خپلو ګڼو نورو ځانګړنو ترڅنګ دا ځانګړنه هم لري، چې دی یو ښه بشرپوه او ټبرپوه هم و، انسان پېژندنه ډېره سخته ده، د انسان د پېژندنې لپاره د هغه علمي، ټولنيز چاپېريال‌يز شاليد ډېر مهم دی، خو خوشال بابا د دې ځانګړنو ترڅنګ د انسان د شخصيت په پېژندنه کې د هغه ارثيت يا اصل او کورنی عنصر ډېر مهم ګڼي، سره له دې چې ځينې بشرپوهان د انسان په وده او د شخصيت په ټاکنه کې محيط يا چاپېريال اساسي عنصر ګڼي، ارثيت ته ډېر اهميت نه ورکوي، خو ځينې اروا پوهان بيا په دې نظر دي، چې د انسان د شخصيت وده د مور په رحم کې د هغه د نطفې له تشکل سره سمه پيلېږي او د مور او پلار جنټيک، ارواييي او نور ټولنيز خصوصيتونه مستقيماً د هغوی اولادونو ته انتقالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا وايي: د هغه چا چې ذات خطا وي يا کمذات وي، له هغوی سره بايد دوستي ونه شي.

چې يو ځل ښېګڼه ووينې له چا
په يوه يې شل بدې کړه تر شا
له کمذات سره ياري اشنايي مه کړه
له کمذاته به بيا نه مومې وفا
چې د سپي په پيو لوی کا ځوک ورغومی
لکه سپی هسې ورغومی کا غپا
په ويل ښېيل به هېڅکله ښه نه شي
چې بدبخت له موره پلاره شي پيدا.

خوشال په خپلو قصايدو کې د انسان پر ذاتي پېژندنې سربېره، ګڼو عرفاني، شرعي او نورو مسايلو ته اشاره کړې او هغه يې په خپلو بوللو کې رانغاړلي دي، خوشال د دنيا بې وفايي په خپلو قصيدو کې ځای ځای غندلې ده:

زړه سفر له دې دنيا
په تحقيق دی په رښتيا
که څه زر کاله پايېږې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم دې نه وينم احيا
د خوشال ژوندون په خدای دی
نه شهباز ده نه يحيا.

خوشال د اسلامي شرعي لارښوونو د يوه پلوي شخص په توګه خپل مذهبي احساسات په څرګندو الفاظو، قصايدو ته ورداخل کړي دي، وايي:

دا همه واړه د شرعې خدمتګار دي
محتسب، قاضي، مفتي، ملا خطيب
په جهان کې بل رقيب د شرعې نه شته
که رقيب دی يو شيطان يې دی رقيب
رنځ، زحمت دې خدای ور نه کاندي
خوشاله!
ګڼه کړه دارو د شرعې په طبيب.

خوشال د اسلامي شرعې ترڅنګ ګڼ نور نصيحتونه او پندونه هم په خپلو قصيدو کې ځای کړي او د پيغمبر حضرت محمد(ص) په ستاينه کې يې هم يوه (۱۹) بيتيزه قصيده ويلې ده. هغه د خپلو نصيحتونو په لړ کې وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته وښیم کیمیا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
د نمانځه تر قضا ګرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت
چې جامه یې پاتې نه شي مرده شوی ته
خدایه ! ورکړې و خوشال هسې رحلت.

خان زموږ د پیغمبر حضرت محمد (ص) د ستاینې په باب وایي:

د خدای عرفان چې وشو په عرفان د محمد
پاک دی محمد پاک دی سبحان د محمد
ډېر خلک پیدا دي انبیا که اولیا دي
نه شته په خلقت کې په بل شان د محمد
دا جهان هغه جهان که واړه سره یو کړې
لا تر دا نه لوی دی بل جهان د محمد.

د خوشال په بوللو کې د ګڼو افاقي مفاهیمو تر څنګ له خپلو زامنو بېزاري، ګڼ کورني مسایل، د ځان پېژندګلوي او ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ذاتي مسايل هم ځای شوي دي، خو د خوشال د قصايدو درنه مانيزه برخه هماغه د ده او دده د ملګرو د سياسي، پوځي او ملي مبارزو نچوړ دی، چې ښلابښلو قصيدو ته يې لاره پيدا کړې او په هغو کې انځور شوي دي.

ددې قصيدو له جملې څخه يوه هم (له پښتون نه ګيله) نومېږي، چې ټول (شپږ څلوېښت) بيته لري او په دې مطلع پيلېږي:

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې په هر لوري يې ملک کړ يو ګلزار

دا قصيده د دوديزو قصيدو په شان لومړی د طبيعت په ستاينه پيلېږي، بيا وروسته اصلي موضوعګانې راسپړي او د هغو څرګندونه کوي:

پښتنو زلميو بيا لاسونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کا په خپل ښکار
سپينې توري يې ګلګونې کړې په وينو
په اهار کې شګفته شو لاله زار
ايمل خان دريا خان دواړه مرګ يې مه وای
هيڅ تقصير دواړو، ونه کړ وار په وار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خیبر دره یې سره کړله په وینو
په کړپه یې هم روان کړ دندو کار.

خوشال په دې قصیده کې د خیبر په دره کې د تاترې د تاریخي جګړې، چې ځلو ښت زره مغول په کې تباه شول، انځور کښلی او همدارنګه د (کړپې) جګړه، چې پښتنو توریالیو په کې خپله اتلولي او مېړانه ځرګنده کړه. دغه راز په دې قصیده کې د تاترې پر جنګ سربېره، د (دوابه)، (د نوښار د کوټ)، (ګنداب)، (خاپښ) او نورو جنګونو یادونه شوې او د هغو د اتلانو یادون په کې راغلی دی، دا قصیده په حقیقت کې یوه حماسه او ویاړنه ده، چې خوشال پکې د خپل ولس او خپلو اتلانو د جنګونو یادونه او ستاینه کوي او ددې ستاینو ترځنګ د پښتنو ځینو نیمګړتیاوو ته د انتقاد په سترګه ګوري او د هغوی یادونه کوي:

اول جنګ د لوړې شا د تهترو و
چې ځلو ښت زره مغول شول تار په تار
خوینديې لونه یې په بند د پښتنو شوې
اس اوښان هاتیان ولجه کتار کتار
دویم جنګ میرحسیني و په دو آب کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــې يــې وتښتېــده ســر لكــه د مـــار
بيــا لــه پســه د نوښــار كــوټ جنــګ و
چـې مـې وكـښېښ تـر مغولـو خپـل خمـار
بيا له پسه جسونت سنګه، شجاعت خان و
چې ايمـل يـې پـه ګنـداب ويوسـت د مـار
شـپږم جنګ مكرم خان شمشـېر خان دواړه
چې ايمـل كـړل پـه خـاپښ كـې تـار پـه تـار
چــې زمــا پــه يــاد دي لــوی جنګونـه دادي
د هلكــو پــه هــر لــوري نــه شــته شــمار.

پــه دې قصــيده كــې خوشــال د پښــتنو د اتلوليـو تـر څنـګ د اورنګزېب د مكر و فريب، ظلم او ستم انځور هم كښلی دی او وايي، چې له ډېر ظلم، ستم او خصومت څخه يې خپل پلار هم بنــدي كــړی و. خوشــال خــان پــه دې قصــيده كــې د پښــتنو نيمګړتياوو ته هم ګوتـه نيسي او د خلاصون لارې چارې هم پـه ګوته كوي:

په داسې وخت چې وخت د نام و ننګ دی
دا بــې ننګــه پښــتانه كــا څــه رفتــار

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه چې نور څه فکر کا ناپوه دي
بې د توري خلاصی نه شته په بل کار
تر مغولو پښتانه په توره ښه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوښیار
اولسونه چې سند وبله وکا
بادشاهان ورته سجود کاندي اختیار
همېشه به په جهان کې ژوندون نه وي
د خوشال ختک به پاتې شي یادګار.

خوشال د ټولنیزو او سیاسي مسایلو ترڅنګ د شعر په باب هم څو قصیدې لیکلې او دا چې شعر په کوم حالت کې و او کوم ته یې راورساوه، په دې باب یې څرګندونې کړې. لومړۍ قصیده یې (۲۵) بیتونه لري او د ځینو مطرح شاعرانو او د هغو د ادبي موقف یادونه هم په کې شوې ده:

په پښتو شعر چې ما علم بلند کړ
د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ
مدعي د توري شپې اور اور کې و
د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میـرزا دېـوان مـې ومانـده پـه ګـوډي
مسـخره مـې ارزانـي خېشـکي زمنـد کـړ
دروېـزه مــې لــه مخزنــه ســره ونغــړ
پیر روښـان مـې یاوه ګوی سره مانند کـړ
کـه دولـت و، کـه واصـل و، کـه دا نـور وو
پــه خبـرو مــې د هــر یــوه ریشــخند کــړ
قتلمـې مـې ورتـه سـازې کـړې د قنـدو
د اوربشـو پـه ډوډیـو چـې چا شـخوند کـړ
پــه تــازه تــازه مضــمون د پښــتو شــعر
پــه معنــی مــې د شــیراز او د خجنــد کــړ.

خوشال د شعر په باب په خپله دویمه قصیده کې، چې (۱۳۸) بیتونه لري، نه یوازې په پښتو شعر کې د خپل دریځ او خدمت په باب خبرې کوي، بلکې د هغې بلې قصیدې په شان د نورو شاعرانو د موقف او د نورو ژبو د شاعرانو یادونه هم کوي، دغه راز خوشـال پـه دې قصـیده کـې د شـعر د ماهیـت، تعریـف او ارزښتمندۍ په باب هم خورا تفصیلي څرګندونې کړې دي او دا قصیده په حقیقت کې د شعر پوهنې په برخه کې خپله د یوه لـوی شاعر یو ښه تېزس او لارښود ګڼل کېږي. د شعر پـه برخـه کـې دا قصیده ځکه زیـات ارزښـت لـري، چې خپلـه د یـوه لـوی شـاعر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه لوی ادبپوه او شعر پوه له خوا لیکل شوې او وړاندې شوې ده:

زه د شعر په کار هېڅ نه یم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نه په فکر نه په ذکر رابرسېر شي
ناګهان لکه اوره د پشکال
چې د شعر فکر ورشي په مجلس کې
نور عالم خلا هوس کا دی ملال
شعر کار د هر فاسق د فاجر نه دی
نه د هر یوه وړ سترګي د کنګال
د هغه شاعر دانې وشه په ژبه
چې د شعر دردانې پلوري په مال.

که موږ د خوشال د قصیدو معنوي اړخونه تحلیل او تجزیه کړو، نو دا خبره به راته لا ښه څرګنده شي، چې دا قصیدې په حقیقت کې د مانا (کانونه) دي، چې بېلابېل او رنګارنګ غمي په کې تر سترګو کېږي، د خوشال د قصایدو څېړنه خورا زیات کار، کتاب او کتابونه غواړي، پر یوه قصیده یې هم کېدی شي کتاب او کتابونه ولیکل شي، خو که په لنډیز سره د خوشال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصیدو مانیزو خواوو ته اشاره کوو ، نو ویلای شو چې په دې قصیدو کې عرفاني، ټولنیز، سیاسي، پوځي، ذاتي، اروایي، دیني او نور رنګارنګ مسایل تحلیل شوي او مطرح شوي او لوستونکي ته یوه مثبته نتیجه په مخ کې ایښودل شوې ده. د خوشال د قلم او فکر قوت او مهارت په دې کې دی، چې ډېره لویه موضوع یې په ډېرو لنډو او کمو الفاظو کې خلاصه کړې او لوستونکي ته یې وړاندې کړې ده، یانې دا چې د موضوع کوچ او غوړ یې لوستونکي ته وړاندې کړي دي. خوشال ته لوی رب داسې یو لوی او خارق العاده استعداد ورکړی و، چې ((بحر یې په کوزه کې را ایسارولای شو)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی پر ۱۳۴۶ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې ببړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لويې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو.استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نومورې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده درو سپارو ، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده و منله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډمیکو اثارو ترڅنګ په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګندیدو په اړه د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټــورو نظریــاتو تــه هــم غلــط رنــګ او تعبیــر ورکــوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفـي غبرګونونـه دواړه راپـارولي دي، منفـي غبرګونونـه اکثـره وخت د هغـو اشخاصـو او ډلـو لـه خـوا وي، چـې پـه تېـر کـړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبـت غبرګونونـه اکثـره د ولـس د مشـرانو، روښـنفکرانو او نـورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیـا هـم خپـل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کـار تـه دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس پـه مسلسـل ډول ګـورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دا دی ستاسو مخې ته ایښـودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کـار نـه دی. استاد یـون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکـار

(c) ketabton.com: The Digital Library

او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړی شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استاد الفت نثري کليات   د استاد الفت نثرونه   درېيم ۱۳۸۷
- سيندونه هم مري   د اسحق ننګيال شعري منتخبات   دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړني:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر   دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو يونليک   دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی   د اروپا يونليک   لومړی ۱۳۸۷
- د پټناګون ترڅنډو   د امريکا يونليک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شنني:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه   دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری   دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود   دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه   دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې   دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي   دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

xošāl pə xpəl idyāl

(Khushal is his own Ideal)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-25-9

د خپرونو لړ: (۲٦)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library